Kaynak gösterilip fotokopi çekilebilir.

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

TÜRK - FRANSIZ İLİŞKİLERİ (1525-1921)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman : Prof.Dr.İlhan F.AKIN
Hazırlayan : Meliha ÖZPEKCAN

İSTANBUL - 1993

İÇİNDEKİLER

SAYFA

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM

A - Türk Fransız İlişkilerinin Başlangıcı 4

B - İlk Türk-Fransız Siyasi İlişkileri 6

1. Fransızların Yardım İstemesi ve Siyasi İlişkilerin Başlaması 6

2. Osmanlı Devleti'nin Olaya Bakış Açısı 7

3. Avrupa Siyasi Ortamına Göre Fransa'nın Tutumu 9

4. İlk Dostluk ve Ticaret Anlaşması 9

C - Fransızlara Yapılan Yardımlar 13

1. Donanma İle Yapılan Yardım ve İlk Türk-Fransız Askeri Harekatı 13

2. Donanma Yardımlarının Devam Etmesi 14

D - Kanuni'den Sonraki İlişkiler 16

E - XVII. Yüzyılın İlk Yarısında İlişkiler 20

F - XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İlişkiler 22

1. Fransız Elçisinin Ticari Faaliyetleri 22

2. İlişkilerin Gerginleşmeye Başlaması 23

3. Gerginliğin Giderilmesi ve Tanınan Yeni Ayrıcalıklar 24

SAYFA

II.BÖLÜM

A - XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında İlişkiler 26

1. Osmanlı Devleti'nin ve Fransa'nın Durumu 26
2. XVIII. Yüzyılın Başlarında Türk-Fransız İlişkileri 27
3. İlişkilerin Samimiyete Dönüşmesi ve Fransızların Arabulucuk Girişimleri 28
4. Kapitülasyonların Sürekliliği 31

B - XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında İlişkiler 34

1. Osmanlı Devleti'nin ve Fransanın Durumu 34
2. İhtilal Öncesinde Türk-Fransız İlişkileri 35
3. İhtilal Dönemi ve Sonrasında İlişkiler 39
4. İlişkilerin Savaşa Dönüşmesi, Napoléon'un Mısır ve Suriye Seferi 44
5. Fransız Tehlikesine Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Önlemler 51
6. Fransızların Mısır'ı Boşaltması ve Paris Anlaşması 53

C - XVIII.Yüzyılda Osmanlıda Girişilen Yenilik Hareketlerinde Fransızların Rolü 57

III. BÖLÜM

A - Paris Anlaşmasından Cezayir'in İşgaline Kadar İlişkiler 65

1. İlişkileri Canlandırma Çabası ve Osmanlı Rus-Savaşı Öncesinde Fransızların Tutumu 65
2. Türk Toprakları Üzerinde Fransız-Rus Planı (Tilsitt Anlaşması ve Erfurt Görüşmesi) 67

SAYFA

3. Yeni Dost Arayışı 69

4. Yunan Bağımsızlığında Fransızların Rolü 70

B - Cezayir'in İşgalinden Kırım Savaşına Kadar İlişkiler 72

1. Cezayir'in İşgali 72

2. Mısır Meselesi ve Boğazlar Sorunu 80

C - Kırım Savaşından Tunus'un İşgaline Kadar İlişkiler 92

1. Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması 92

2. Lübnan Sorunu 101

3. Süveyş Kanalının Açılması 109

4. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Fransa'nın Tutumu 111

D - Tunus'un İşgalinden I.Dünya Savaşına Kadar İlişkiler 118

1. Tunus'un İşgali 118

2. Avrupalı Devletlerin Denge Arayışı ve Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu 123

a) Avrupa'da Bloklaşmalar 123

b) Osmanlı Devletinin Genel Durumu 124

3. Trablusgarp Savaşı ve Fransızların Tutumu 126

4. Balkan Savaşları 128

E - I.Dünya Savaşı 132

1. Savaşın Çıkışı ve Osmanlı Devleti'nin Dost Arayışı 132

2. I.Dünya Savaşında Osmanlı Devleti 136

3. Türk Topraklarını Parçalayan Gizli Anlaşmalar 138

4. Barış Önerisi 141

5. Osmanlı Devleti'nin Savaştan Çekilmesi; Mondros Ateşkes Anlaşması 142

SAYFA

IV. BÖLÜM

A - Mondros Ateşkes Anlaşmasının Uygulanması 146

1. Doğu Trakya ve Ege'deki Fransız İşgali 146
2. İtilaf Kuvvetlerinin İstanbul'a Gelişi 147
3. Güney Anadolu'da Fransız İşgalleri ve Fransız-Ermeni İşbirliği 149
   a) İskenderun, Mersin ve Adana'nın İşgali 149
   b) Antep, Maraş ve Urfa'nın İşgali 153

B - Paris Barış Konferansı 155

C - Kurtuluş Savaşının Başlaması, Fransızların Tutumu 158

1. Örgütlenmenin Başlaması ve Yöntem Belirlenmesi 158
2. Erzurum Kongresi 162
3. Sivas Kongresi ve Fransızların Kongreyi Önleme Çabası 164
4. Türk-Arap İşbirliği Endişesi, Fransızların Yaklaşımı 167
5. İstanbul'un İşgali 169
6. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması 172
7. Sevres Anlaşması 173

D - Artan Türk Direnişi Karşısında Fransızların Tutumu 176

1. Türk Direnişinin Artması 176
2. Fransız Kamuoyunun Olaya Bakışı 177
3. Ateşkes Girişimleri ve Geçici Barış 178

E - Londra Konferansı 181

1. İtilaf Devletlerinin Barış Önerileri 181
2. Bekir Sami Bey-Briand Anlaşması 184

F - Barış Girişimleri 187

SAYFA

1. Franclin-Bouillon'un Ankara'ya Gelişi ve Resmi Olmayan Görüşmeler 187
2. Anlaşmaya Götüren Nedenler 191
G - Ankara Anlaşması ve Türk Fransız Savaşının Sona Ermesi 194
1. Barış Görüşmelerinin Başlaması 194
2. Ankara Anlaşması 196

SONUÇ 202
KAYNAKLAR 208

ÖNSÖZ

Bir tarihsel akış içinde toplumlar siyasal varlık olma özelliğine eriştiği günden bu yana, giriştikleri politik, ekonomik ve kültürel ilişkilerle gününe ve geleceğine yön vermeye çalışmaktadırlar.

İlkçağdaki şehir devletlerinden Ortaçağ derebeylik sistemine, ardından merkezi devletlerin ortaya çıkması ve günümüz modern devletlerine gelinceye kadar geçirilen aşama içinde bu ilişkilerin temelinde bir egemenlik mücadelesi gözlenmektedir.

Doğadaki zenginliklerin homojen olmayan dağılımı, siyasi varlığın üzerinde yaşadığı ülkenin jeopolitik ve jeostratejik yönden önemi, demografik yapısı, kültürü ve nihayet yöneticilerinin şahsiyetleri bu mücadelenin etken faktörleri olmaktadır.

Her devlet, ülkesinin güvenliğini sağlamak, politik ve ekonomik gücünü kuvvetlendirmek için sınırlarının dışındaki bölgeleri de denetlemek ve diğer devletlerle siyasi ilişkilerde bulunmak durumundadır. Savaş veya barışa yönelik bu ilişkiler, ya doğrudan devletlerin yönetim örgütleri arasında, ya da elçileri aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Devletler, gücünü daha da artırmak veya güçlü olana karşı savunmalarını birleştirmek amacıyla dostluklar kurmakta, ittifaklar yapmaktadır. Bu ittifaklar, yakın komşular arasında olduğu gibi, uzaktaki güçlü bir devlet ile de olmaktadır.

Tarihin her devrinde siyasal ilişkiler, devletlerin hayatında önemli rol oynamış, gittikçe de yoğunluk, karmaşa ve hız kazanmıştır. Çağımızda teknolojik gelişmeler ve iletişim araçlarının geniş bir kullanım alanı bulması, devletler arasındaki siyasi ilişkilere de sürat ve yaygınlık getirmiştir.

Bir egemenlik savaşı içinde devletler arasındaki siyasi etkinlik de zaman içinde farklılık göstermiş, bazı dönemlerin büyük güçleri, yerlerini yeni güçlere bırakmak durumunda kalmıştır. Avrupa'da Rönesans sonrası merkezi devletlerin ortaya çıkması ile başlayan süreç içinde Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanya gibi devletlerin giderek artan üstünlüğü, II.Dünya Savaşı sonrasında, yerini A.B.D. ve S.S.C.B. gibi iki büyük güce bırakmıştır. Bugün ise bu güçlerden S.S.C.B. parçalanmış durumdadır.

Devletler arasında girişilen siyasi ilişkiler, egemenlik savaşındaki başarıyı ve toplumların geleceğini belirlerken, aralarında yok olanlar olduğu gibi, dimdik ayakta kalmayı başaran ve bu siyasi çarka her devirde yön verenler de olmuştur.

Dünya tarihi içinde önemli bir yeri olan Türklerin, kendilerinden uzakta, Avrupa'nın batısında bir devlet kuran Fransızlarla ilişkilerinin nasıl başladığı, yakın zamanlara kadar nasıl bir yol izlediği, Türk ve Avrupa diplomasisindeki etkileri gibi sorularla başladığım bu çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü döneminde Fransa ile ilk siyasi ilişkilerin kurulduğu tarih olan 1525 yılını başlangıç olarak aldım. Bu ilişkilerin zaman içinde nasıl renk değiştirerek Osmanlı İmparatorluğu'nun bir sömürü kaynağı haline gelmesinde ve sonunun hazırlanmasında Fransa'nın siyasetini belirtmeye çalıştım. Bu İmparatorluğun paylaşımı uygulamaya konulduğunda, Anadolu'da başlayan Türk Kurtuluş Savaşı Dönemindeki ilişkileri, bir barış tarihi olan 1921 yılına kadar getirdim.

Bu çalışmamda başta, büyük destek ve yardımlarını gördüğüm danışmanım Sayın **Prof.Dr.İlhan F.AKIN'a,** ve **İ.Ü.Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü** Sayın **Prof.Dr.Erol CİHAN**'a ve Enstitü'nün tüm değerli öğretim üyelerine sonsuz teşekkür borçluyum.

Meliha ÖZPEKCAN

TÜRK-FRANSIZ İLİŞKİLERİ
(1525-1921)

G İ R İ Ş

Toplumların yönlendirilmelerinde, birbirleriyle ilişkilerinde önemli bir rol oynayan düşünce sistemleri, tarihin akışı içinde değişken bir yol izleyerek günümüze kadar gelmektedir. İnsanoğlunun yarattığı bu ürün, her devirde onun hayatını düzenlemiş, tarihini, dilini, sanat anlayışını değiştirmiştir. Sosyal ve politik alana uygulanması sonunda da devlet biçimleri doğmuştur.

Bilinen düşünce sistemlerinin ilk örneklerini bulduğumuz ve daha sonraki toplumlara ışık tutacak olan Eflatun ile Sokrat'ın toplum ve devlet anlayışı, bugün çok farklı uygulama alanları bulmuştur. Eski Yunan'ın Site örgütü, hiçbir hakkı olmayan kölelik sistemi ve yurttaşlık anlayışı **(1)** artık günümüzde tarihsel birer kavramdır.

Bu düşün zincirinin Antik Yunan ilk halkasını oluştururken, daha sonraki çağlarda buna önemli bir halka da bir Batı Avrupa toplumu tarafından eklenecektir. XVIII.yüzyıl başlarında, yazdığı "**Acem Mektupları**" ve "**Yasaların Ruhu**" adlı eserleriyle olayları aklın ışığında yorumlayan **Montesquieu ve "İnsanlararası Eşitsizlik Üzerine Söylev"** adlı yapıtıyla Jean Jacques

---

(1) İlhan F.AKIN, Kamu Hukuku, s.2.

Rousseau **(2)**, toplumu mevcut otoriteyi eleştirmeye yöneltirken, monarşilerin birer birer yıkılması ile gelecek yeni bir düzenin de ilk ateşini yakmaktadır. İnsanlık tarihinde bir dönüm noktası olan ve "**Fransız ihtilali**" adıyla anılan bu gelişim, Batı Avrupa'lı bir devlette, Fransa'da yaşanmaktadır.

Aynı yıllarda bu olayların henüz kendisini pek ilgilendirmediği ve üç kıt'ada egemenlik kurmuş bir Türk devleti bulunmaktadır. Anadolu'ya yapılan akınlar sırasında önce Ankara dolaylarına gelen ve daha sonra bir uç beyi olarak Bursa civarına yerleşen Oğuz Türklerinin Kayı boyundan Osman Bey, Söğüt'te 1299 yılında kendi adıyla bir devlet kurar **(3)**. Kısa zamanda giriştiği fetihlerle topraklarını Bizans aleyhine genişletir. Orhan Bey zamanında, İmparator Kantakuzen'e yapılan yardımlar sonunda Çimpe kalesi elde edilir **(4)**. Bu tarihten (1353) sonra da Rumeli'de fetihler devam edecektir. Ancak, 1402 yılında bir dağılma tehlikesi atlatan bu Türk devleti, XV.yüzyılın ortalarına doğru güçlenerek Bizans'ın başkenti İstanbul'u tehdit edecektir. Ne var ki, şehrin alınışı II. Mehmet zamanında gerçekleşecektir. 1453 tarihinde İstanbul'un alınması ile bu Türk devleti bir imparatorluk haline gelirken, tarihte önemli bir siyasal varlık olan Bizans İmparatorluğu da son bulacaktır. Bundan böyle tüm hıristiyan dünyası yıkılan Bizans'ı yeniden canlandırma ümidiyle Türklere karşı cephe alacak, savaşlar düzenleyecektir.

Kuruluşundan beri bir Türk-islam Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu, fetihlere devamla, Yavuz ve Kanuni zamanlarında doğuda ve batıda genişleyerek

---

(2) İlhan F.AKIN, a.g.e., s.140,158.
(3) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, Osmanlı tarihi Cilt I, s.103-125.
T.Yılmaz ÖZTUNA, Türkiye Tarihi Cilt III, s.15-25.
(4) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.137.

Akdeniz ve Karadeniz'i bir iç deniz haline getirecektir. Bu büyük güç, artık Avrupalı devletlerce bir tehlike olarak görülmekte, çoğu zaman onun zayıf anını yakalamak için fırsat kollanmakta, kimi zaman da yardımlaşılacak bir devlet olarak görülmektedir.

Diğer taraftan bir Batı Avrupa devleti olan Fransa'nın temelleri ise V.yüzyıla kadar inmektedir. Batı Roma İmparatorluğunun yıkılması ile Franklar, Galya adı verilen topraklara gelip yerleşmişler ve burada bir krallık kurmuşlardır. Frankların "Sal" kolundan olan Merovenjler'in kurduğu bu krallık, Charlemagne zamanında bir İmparatorluk haline gelecektir. IX.yüzyılın ortalarına doğru İmparatorluk, Verdun Anlaşması ile (843) paylaşıma uğradıktan sonra bir krallık, bugünkü bölgede siyasi yaşamına devam edecektir.

X.yüzyıla gelindiğinde, tüm Avrupa'da olduğu gibi Fransa'da da Feodal sistem egemendir. Kilisenin nüfuzu her alanı kaplamıştır.

Ne var ki, XIII.yüzyılda burjuvazinin güç kazanması ile rejim çöküntüye uğrayacak ve krallar yeniden güç kazanacaklardır. Ortaçağ sonlarına doğru Avrupalı toplumlar, mistik havadan uzaklaşıp akılcı yaklaşımlara dönerken, düşünsel ve yapısal alanda birtakım değişiklikler de ortaya çıkacaktır. Teknik gelişmeler ve coğrafi keşiflerle elde edilen zenginlikler, toplumları rekabete sürüklerken, bir taraftan da Avrupa'da merkezi devletler ortaya çıkacaktır.

XV.yüzyılın ortalarında Fransa, merkezi bir devlet haline gelmiştir ve aynı zamanda da kıtanın en büyük kara devletidir.

I.BÖLÜM

A - Türk-Fransız ilişkilerinin Başlangıcı :

Tarihsel verilere göre Türkler, Anadolu'ya akınlara başladığı zaman, Suriye bölgesinde birçok Fransız tüccarla karşılaşmışlar, Selçuklu-Bizans mücadelesinin ilerlediği yıllarda da Bizans kuvvetleri arasında paralı Fransız askerlerinin bulunduğuna tanık olmuşlardır **(1).**

Haçlı seferleri sırasında ise Pierre l'Ermite ve Godefroi de Boulogne gibi ünlü Fransızların öncülük ettiği, çok sayıda Fransızm sefere katıldığı ve Anadolu'da Türk hükümdarı I.Kılıç Arslan'ın verdiği mücadele de bilinen gerçeklerdendir.

Fransızların bir kısmı bu seferler sırasında (1096-1270) memleketlerine dönmeyerek doğuda kalmışlardır. IX.yüzyılda İstanbul'da az sayıda bulunmalarına karşın, Latin İmparatorluğunun kurulmasından sonra (1204) sayıları bir hayli çoğalmış, Fransız dili de geniş bir kullanım alanı bulmuştur **(2).**

XIV.yüzyılın ilk yarısına gelindiğinde, Fransa, yüz Yıl Savaşları (1337-1433) ile uğraştığından, dikkatlerini Avrupa'da toplamış, Türkler ise Anadolu'da fetihlere ağırlık vermişlerdir.

Türklerin Rumeli'ye geçmelerinden sonra Avrupa'da başlayan tepki içerisinde de Fransızları görmek mümkündür. Nitekim bu yüzyıl sonlarına doğru,

---

(1) Gündüz AKINCI, Türk-Fransız Kültür İlişkileri, s.19.
(2) Gündüz AKINCI, a.g.e., s.20,

Balkanlardaki Türk ilerlemelerinden, Sırbistan içlerine yapılan akınlardan tedirgin olan Macar kralı Sigismund'un yapacağı bir sefer için Avrupalı devletlerden yardım isteğine ve Papa'nın yaptığı çağrıya olumlu cevap veren devletler arasında Fransa'nın da yer aldığını, Kral VI.Charles'ın gönderdiği 10.000 kadar asker ile bunların başında Bourgogne Dükünün oğlu Comte de Nevers (Korkusuz Jan), Boucicaut ve Comte de la Marche gibi birçok soylunun da bulunduğunu, bu ordunun 1396 tarihinde Yıldırım Bayezıd'ın ordusuna Niğbolu'da yenildiğini **(3),** esir düşen Fransız soylularının salıverilmesi için Sir de Chateau Morand'ı Büyükelçi sıfatıyla VI.Charles'ın yolladığını, Yıldırım Bayezid'e hediyeler gönderdiğini görmekteyiz **(4).** Ardından 1399 tarihinde Yıldırım-'ın İstanbul kuşatması sırasında Bizans'ın imdadına gelen yardımcı kuvvetler arasında ve 1443'de Jean Hunyad öncülüğündeki kuvvetlerin arasında da Fransızlara rastlanmaktadır.

1453 yılında ise, batı dünyasının doğudaki kalesi Bizans, İstanbul'un alınması ile yıkılmıştır. Fransa, bu şehrin tekrar ele geçirilmesi için bir Haçlı ordusu oluşturmaya çalışmışsa da, Papa II.Pie'nin çağrısına rağmen yeterli kuvvet toplanamamıştır. II.Mehmet'in İtalya (Otranto) seferi (1480) de aynı şekilde Fransa'yı telaşa düşürmüştür.

XV.yüzyılın ikinci yarısında (1483) Cem Sultan olayını doğuya yapacağı bir sefer için koz olarak kullanmak isteyen VIII.Charles'ın çabaları, II.Bayezıd'ın girişimleri, XVI.yüzyıl başında Türklerin Mudon, Koron ve Navarin'i almaları ile Avrupa'da oluşan Venedik'e yardım kampanyasına 15.000 kişilik bir donanma ile katılıp Zanta adası önlerine geldikleri (1501), Midilli kuşatmasında yer

---

(3) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt I, s.279-286.
(4) İsmail SOYSAL, Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri, s.2.

aldıkları **(5)** gibi, geçici ve çoğu kez birbirlerini doğrudan doğruya hedef almıyan olaylar içerisinde görülen bu ilk Türk-Fransız ilişkileri XVI.yüzyılın ilk yarısında değişik bir çehreye bürünecektir.

B - İlk Türk-Fransız Siyasi İlişkileri :

1 - Fransızların Yardım İstemesi ve Siyasi İlişkilerin Başlaması:

XVI.yüzyıl başlarında (1515-1547) Fransız tahtına geçen I.François, krallığının ilk yıllarında, Türklere karşı yapılacak bir seferi hararetle savunmakta ve Avrupa'daki siyasal çekişmelerde bir prestij elde etme düşüncesiyle " Beni imparator seçerlerse üç sene içinde ya İstanbul'u fetheder veya bu uğurda ölürüm" **(6)** diyecek kadar ateşli davranmaktadır. Fakat çok geçmeden 1519 yılında Alman İmparatorluk tacını Charles-Quint giyecek ve I.François ile aralarında başlayan mücadele Fransa ile Osmanlı Devleti'ni birbirine yaklaştıracaktır.

Türk-Fransız siyasi ilişkilerinin başlangıcı sayılan olaylar, Fransa Kralı I.François'nın İtalya'da, Pavia muharebesinde Alman İmparatoru Charles-Quint'e (V.Karl) yenilerek esir düşmesiyle başlar (1525). I.François'nın annesi ve aynı zamanda kral naibi olan Düşes Dangolem (Louise de Savois) oğlunu kurtarma çabalarına girişir, bazı Avrupalı devletlere haberler gönderir. Kanuni Sultan Süleyman'a da La Forest adında bir elçi ile mektup ve hediyeler yollar. Ne var ki elçi İstanbul'a ulaşamaz, Bosna civarında öldürülür. Bu defa Macar asıllı Comte

---

(5) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt II, s.220-222.
(6) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.5.

de Jean Frangipani görevlendirilir. Frangipani beraberinde I.François'nın annesinin bir mektubunu da alarak İstanbul'a gelir ve Kanuni'ye sunar. Düşes mektubunda; "....şimdiye kadar oğlumun halâsını Charles'ın insaniyetine bırakmış idim, halbuki memulümüz olan insaniyeti icra etmedikten başka oğlumun hakkında hakaret dahi etmektedir; imdi alemin musaddakı olan azamet ve şanınız ile oğlumu, düşmanımızın pençe-i kahrından halâs ile ibraz-ı übbehet buyurmanızı za-i şahanenizden niyaz ederim..." **(7)** demekte ve Türk-Fransız işbirliği ile Alman tehlikesinin önlenebileceğini belirterek, Macaristan taraflarına bir sefer düzenlemesini Kanuni'den rica etmektedir.

I.François da, daha sonra acıklı bir ifade ile yazdığı mektubunda Kanuni'den yardım istemekte, kendisinin hapisten çıkması halinde Charles-Quint üzerine sefere çıkacağını bildirmektedir.

Frangipani, yaptığı görüşmeler sonunda Kanuni'den "gönlünü hoş tutmasını" ve gereken yardımın yapılacağını krala vaad eden bir mektubu da alarak ülkesine döner (1526).

I.François'nın Kanuni'ye yazdığı ve Fransız tarihçilerine göre "çok mütevazi" diye tanımlanan bu mektup ve elçinin gönderilmesi Avrupalı devletlerden gizli tutulmaya çalışılmıştır **(8)**.

2 - Osmanlı Devleti'nin Olaya Bakış Açısı :

Türk-Fransız siyasi ilişkilerinin başladığı yıllarda Türkler, Balkanlarda

---

(7) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., s. Cilt II, s.503.
(8) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.6.

önemli bir kale olan Belgrad'ı ele geçirmiş (1521), Akdeniz'de de Rodos'u Saint Jean şövalyelerinden temizlemişti **(9)** (1522). Bu iki fetihten birincisi, Kanuni'nin karada Avrupa içlerine yapacağı seferlerde, ikincisi de, bir Akdeniz egemenliği için stratejik yönden önemli idi. Her iki yönde de Osmanlı Devleti'nin karşısına çıkacak en büyük güç Alman İmparatorluğu idi. Avrupa'da hegemonya kurmaya çalışan bu güce karşı Türklerin ve Fransızların ortak politik çıkarları vardı. Kanuni'nin bir dünya imparatorluğu kurma düşüncesi için I.François'nın yardım isteği bir fırsat olabilirdi. Gerçi bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa'nın gücüne pek ihtiyacı yoktu. Ancak Avrupa cephesinde yükünü hafifletebilir ve girişeceği seferlerde geçerli bir neden olabilirdi.

İşte, bu politik düşünce ortamı içinde, uzun yıllar sürecek bir dostluğun temelleri de atılmış oluyordu. Ancak kuvvet dengesi Türk tarafına ağır basmasına ve aşağıda görüleceği üzere Fransa'nın Avrupa'daki politik havaya göre başlangıçta ittifakı gizlemesine, bazan da Türklere cephe almasına karşın Kanuni, Fransa'nın istediği yardımları yapmakta bir sakınca görmüyordu.

Nitekim bu yardımların ilki, Macaristan üzerine yapılan Mohaç seferi (1526) ile gerçekleşecek ve I.François ile Charles-Quint arasında Madrit Anlaşması yapılarak **(10).** I.François'nın tutuklu hayatı da sona erecektir. Ardından Türk kuvvetlerinin Balkanlardaki yürüyüşü devam edecek, 1529 yılında Viyana kuşatılacak. 1532 tarihinde de Almanya içlerine bir sefer düzenlenecektir.

---

(9) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt II, s.312-316.
(10) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt II, s.504.

3 - Avrupa Siyasi Ortamına Göre Fransa'nın Tutumu :

Mohaç yenilgisinde Fransa'nın kışkırtıcı bir rol oynadığını sezmekte geç kalmayan Charles-Quint, katolik dünyasını I.François aleyhine çevirmeye çalışmaktadır. Bu durumdan endişelenen Fransa, Macaristan seferleri ve Viyana kuşatması üzerine Avrupa'da Türkler aleyhine başlayan propagandalar sırasında, İstanbul'a elçi göndermeyi durdurduğu gibi ".... Eğer İmparator arzu etseydi Türkleri geri püskürtürdük" **(11)** diyerek Charles-Quint'in Türk siyasetine ortak olacaktır.

1532 yılında Kanuni'nin Almanya'ya bir sefere hazırlandığının Avrupa'da duyulması üzerine Fransa, Batının sözcüsü rolünü üstlenerek hükümdarı seferden vazgeçirmek için elçisi Rinçon'u Belgrad'a kadar yollayarak ikna etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır **(12).**

François, Charles-Quint ile 1526 tarihinde yaptığı Madrit Anlaşması gereğince serbest kalırken O'na bazı vaadler verme durumunda da kalmıştır. Bir Alman-Türk çatışması halinde François, Charles-Quint'in yanında yer alacaktır. Bu sırada Fransa bir İspanyol tehlikesi ile de karşı karşıyadır **(13)**. Hem bu tehlike, hem de özellikle Alman tehlikesinin karada olduğu gibi denizde de artmaya başlaması karşısında Fransa, Türk dostluğuna yönelecek ve ondan yararlanacaktır.

4 - İlk Dostluk ve Ticaret Anlaşması :

Türklerin Avrupa içlerinde ve doğuda elde ettiği başarıları dikkatle izleyen

(11) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt II, s.505.
(12) İsmail SOYSAL, a.g.e., s. 7-8.
(13) T.Yılmaz ÖZTUNA, a.g.e., Cilt V, s.169-176.

Fransızlar, Türklerle daha sağlam ve samimi bir ilişkiye girmeye çalışmaktadır. Bu defa siyasi ilişkileri gizleme gereği duyulmaz. Yine de bu görüşmelere bir ticari ilişki ve hıristiyanlığın haklarını koruma görüntüsü verilir.

Bu sırada Akdeniz'de Andrea Doria ile olan çekişmesi nedeniyle Barbaros, Fransızlar ile temasa geçip Tunus'un fethi için işbirliği önerisinde bulunmuştur **(14)**. Bunu olumlu karşılayan I.François, Jean de la Forest adında bir elçiyi önce Tunus bölgesine Barbaros'la görüşmeye, oradan da itimatnamesini sunmak üzere Kanuni'ye yollar. Elçinin görevi; Akdeniz'deki Andrea Doria'nın donanması hakkında Barbaros'a bilgi vermek, karşılığında da donanma yardımı istemektir **(15).** La Forest, Irakeyn seferi nedeniyle Tebriz'de bulunan hükümdarın yanına kadar gider, O'nun dostluğunu kazanmaya çalışır ve sonra İstanbul'a döner. Orada devlet adamları ile de bazı görüşmeler yaptıktan sonra 18 Şubat 1536'da Sadrazam İbrahim Paşa ile bir dostluk ve ticaret anlaşması yapar. Anlaşma gereğince Osmanlı Devleti Fransızlara bazı ayrıcalıklar tanıyacaktır.

Osmanlı Devleti bu anlaşmadan önce de yabancılara bazı ticari haklar vermiştir. 1381 tarihinden itibaren Venediklilere, ihtiyaçları olan tahıl ve diğer maddeleri alma izni verilmiştir **(16).** Deniz ticaretiyle ötedenberi ün kazanmış olan Cenevizlilere 1387 tarihinde I.Murat bazı ticari haklar tanımıştır. Bunların Latince metinlerine rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti, bu iki denizci devletle ayrı ayrı anlaşmalar yaparak aralarındaki rekabetten yararlanmayı amaçlamış, Türklere karşı bir ittifakın oluşmasını önlemeye çalışmış, ayrıca askerlerini Rumeli kıyılarına nakletmede de onlardan yararlanmıştır. Daha sonra 1505

---

(14) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.8.
(15) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.9.
(16) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt 3. s.228-229.

yılında Osmanlı ülkesinde ticaret yapan Fransızlara da bazı haklar tanındığı gibi Mısır'ın alınmasından sonra Memluklulerin Fransızlara tanıdığı hakların devamı için 1517'de ve 1528'de fermanlar çıkarılmıştır.

La Forest ile Sadrazam İbrahim Paşa arasında imzalanan dostluk ve ticaret anlaşması ise, Türklerle Fransızlar arasındaki ilişkilerin gelişimine vereceği yön ve getireceği sonuçlar bakımından önemlidir.

Bu anlaşma ile Fransızlara tanınan başlıca ayrıcalıklar şunlardır ;

1 - Fransız tüccarlar, %5 gümrük vergisi ile her iki devlete ait gemilerle serbestçe limanlarda dolaşacaklar ve bütün hukuki işlemlerinde Fransız konsolosların kararları esas sayılacaktır.

2 - Fransız azınlıkla ilgili davalara kadılar bakmayacak, bunlara Divan-ı Hümayun'da bakılmakla beraber, karar verecek kadıların (Kazasker) yanında birer Fransız tercüman da hazır bulunacaktır.

3 - İslam unsurdan birisine olan borcunu ödemeden kaçan bir Fransızın yerine başka bir Fransız veya konsolos yakalanmayacak, Fransız Kralı aleyhine dava açılacaktır.

4 - Fransız azınlıkların vasiyet edilmiş mal ve mülkleri Fransız konsoloslara teslim edilecek ve bu konuda Fransız kanunları geçerli olacaktır.

5 - Esir olan Fransızlar serbest bırakılacak ve bundan sonra yakalananlara esir muamelesi yapılmayacaktır **(17).**

Anlaşma her iki hükümdarın sağ kaldığı sürece geçerlidir.

---

(17) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt II, s.506.
T.Yılmaz ÖZTUNA, a.g.e., Cilt V. s.283-286.

Fransa bu koşullara karşılık, Osmanlı Devleti'nin koruyuculuğunu kabul etmeyi, her yıl belirli bir vergi ve padişaha hediyeler göndermeyi vaad etmektedir.

Fransızlara verilen ve ilerde kapitülasyonlar adıyla anılacak olan bu ticari ve hukuki ayrıcalıklar, bundan sonra Osmanlıda her hükümdar değişikliğinde Fransızlarca gündeme getirilecek ve hep daha fazlası istenecek, 1740 yılında da devamlılığı sağlanacaktır.

Kanuni, karşı taraftan aynı taahhüdü almayı düşünmemiştir. Mektup ve fermanlardaki ifadede, o yıllarda Fransa'yı güçlü bir Avrupa devleti olarak görmediği anlaşılmaktadır.

Bu anlaşma ile Fransızlar Türk limanlarında serbestçe ticaret yapma hakkını elde etmişlerdir. Henüz bu hakka sahip olmayan devletler, Türk sularındaki ticaretlerini Fransız bayrağı altında yürüteceklerinden, anlaşma, Fransızlara bir üstünlük de getirmektedir. Ayrıca bundan sonra Fransızlarla yapılacak anlaşmalarda bir kaynak, başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupalı devletler için de bir örnek olacaktır.

Fransızlar bundan böyle Venedik ve Cenevizliler gibi ticari kazançlar elde ederek ve Osmanlı'nın yakınlığını kazanarak Charles-Quint'e karşı güçlenmeye çalışacaktır. Bur arada doğuda dört yüzyıla yakın devam edecek bir Fransız nüfuzunun da temelleri atılmaktadır.

C - Fransızlara Yapılan Yardımlar :

1 - Donanma İle Yapılan Yardım ve İlk Türk-Fransız Askeri Harekatı :

XVI.yüzyılın ilk yarısında Fransa kralı I.François ile Alman İmparatoru Charles-Quint arasında başlayan savaşlar, hem kıta Avrupa'sında hem de denizlerde devam etmektedir. Fransa, bu büyük güçle tek başına başgelemeyeceğini anladığından statükoyu korumaya çalışacak, fırsat buldukça da Alman nüfuzunu kırma yoluna gidecektir. Osmanlı Devleti ile başlattığı dostluk ve Kanuni'nin Avrupa içlerine yaptığı seferler, Alman tehlikesini bir müddet için atlatmıştır. Ancak tehlike devam etmektedir.

1541 yılında, içerisinde Papalık ve Malta şövalyelerinin de bulunduğu Andrea Doria yönetimindeki Alman donanması Cezayir'i kuşatmış, ancak başarılı olamayarak pekçok asker ve gemi kaybıyla geri dönmüştür. I.François, Charles-Quint'in bu yenilgisinden ve Akdeniz'deki Osmanlı gücünden yararlanmak için zamanın uygun olduğu görüşündedir. Kanuni'ye bir elçi yollar ve Akdeniz'de yapacağı bir sefer için O'ndan yardım ister **(18)**. Kanuni'nin cevabı olumludur. 1543 yılı İlkbaharında Barbaros Hayretttin Paşa yönetimindeki 110 kadırga ve 4 mavnadan oluşan Türk donanması, içinde Fransa'nın gönderdiği elçi Paulin de Lagard da olmak üzere Akdeniz'e açılır. Napoli önlerinde Cezayir donanması da kendilerine katılır. Donanma Haziran'da Marsilya'ya varır, Fransız donanma komutanı François de Bourbonne tarafından büyük bir törenle karşılanır. İki amiral harekat planı üzerinde görüşmeye başlarlar. Barbaros, Fransızların henüz

---

(18) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., s.381.

bir harekat planından yoksun olduklarını ve yeterli hazırlıklarının olmadığını görür.

İki donanma birlikte hareket ederek Charles-Quint'in dostu olan Savoia dükalığının elinde bulunan Nis şehri kuşatılır. Bu arada Fransızların barutları biter. Buna pek şaşıran Barbaros, kendisine İstanbul'da iken Fransız elçisinin "çok iyi" hazırlandıklarını söylemesine karşın daha başlangıçta düştükleri bu durumu ve tedbirsizliklerini sert bir şekilde eleştirerek amiral Duc d'Ancien'e şunları söyler : "Ne güzel muharipler! Gemilerini şarap fıçılarıyla doldurup baruttan başka birşey unutmuyorlar" **(19).**

20 Ağustos 1543 tarihinde Nis zaptedilir. Osmanlı donanmasının büyük gayretleriyle gerçekleştirilen ve stratejik yönden önemli bir yerin Fransızların eline geçmesiyle sonuçlanan bu muharebe, aynı zamanda tarihteki İlk Türk-Fransız ortak askeri harekatıdır.

I.François bundan sonra Avusturya kralı Ferdinand ile Kanuni arasında devam eden savaşların barışa dönüşmesi için çaba gösterecek, elçisi Montluc'u 1545 yılında İstanbul'a göndererek Osmanlı-Avusturya barışının yapılmasını sağlayacaktır **(20).**

2 - Donanma Yardımlarının Devam Etmesi :

Kanuni'nin Fransızlara yaptığı yardımlar kral I.François'dan sonra yerine geçen II.Henri zamanında da (1547-1559) devam etmiş, ancak 1559 tarihinde

---

(19) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt II, s.382.
(20) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt II, s.494.

Fransa'nın İngiltere ve İspanya ile imzaladığı, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu aleyhine bazı yerleri alıp İtalya'daki isteklerinden tümüyle vazgeçtiği Cateau-Cambrésis Anlaşmasından sonra ara verilmiştir.

II.Henri Fransa tahtına geçtikten sonra, Avrupa'da devam eden savaşlar nedeniyle Kanuni'ye elçi ve mektuplar gönderir ve ondan yardım ister. II.Henri para karşılığında bazı Alman prenslerini elde ettiğini, 1552 Şubat'ında onlarla anlaşıp Meç ve Tul'ü ele geçirdiğini bildirir. Bu arada İstanbul'daki Fransız Büyükelçisi Gabriel d'Aramon'un çalışmaları da olumlu sonuca ulaşmış ve Kaptan-ı Derya Sinan Paşa yönetimindeki Türk donanması 1552 yılı baharında Batı Akdeniz'e doğru yola çıkmıştır. Turgut Reis'in ve Fransız elçisi d'Aramon'un da içinde bulunduğu donanma, Napoli'den sonra kuzeye doğru ilerlemiş, iki ay kadar Akdeniz'de dolaşmış, ancak Fransız gemilerine rastlayamamış ve geri dönmüştür.

Ertesi yıl, Kanuni İran seferi nedeniyle Halep'te iken II.Henri, padişaha bir mektup göndermiş ve Osmanlı himayesinde olan Turgut Reis'in kendilerine yardım etmesi için izin istemiştir. Aslında bunu Turgut Reis de arzu etmekte ve Fransız donanması ile birlikte yapılacak bir seferle Akdeniz'de Andrea Doria'ya bir darbe indirilebileceğini bildirmektedir. Kanuni gerekli izni vermiş, ancak tasarlanan sefer gerçekleştirilememiştir **(21).**

Bu arada 1 Şubat 1553 tarihinde Sadrazam Rüstem Paşa ile Fransız elçisi Gabriel d'Aramon arasında bir anlaşma imzalanarak doğu İtalya kıyısında bir üs elde edilmiştir. Bundan sonra Fransız donanması ile birlikte Korsika adasına

---

(21) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt II, s.508-509.

akınlar yapılmış ve Bastia şehri ele geçirilmiştir. Akdeniz'deki ortak harekata devam edilmek istenirse de Fransız Amirali Baron de la Garde ile anlaşmazlık çıktığından seferden vazgeçilmiştir.

Fransızlar bundan sonra da elçiler yollayarak yardımlar almaya devam edecek, ancak 1559 yılından sonra donanma ile yapılan yardımların hızı kesilecektir **(22)**. Bu tarihten sonra Fransa iç sorunlarına dönecek, Protestanlık mücadelesiyle uğraşacak ve doğudaki ticari çıkarları ile ilgilenecektir. Osmanlı Devleti ise doruk noktasına ulaşan bir Akdeniz hakimiyetinden sonra kıta Avrupasındaki savaşlara devam edecektir.

Denizden yapılan bu yardımlar ile Alman-İspanyol ve İngiliz gücü karşısında Fransa, kendi gücünü korumaya çalışmış, Osmanlı Devleti de Akdeniz'de giriştiği seferlerde geçerli bir dayanak bulmuştur.

D - Kanuni'den Sonraki ilişkiler :

Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında Kanuni zamanında başlayan dostluk ilişkileri bu hükümdardan sonra eskisi kadar kuvvetli olmasa da yine dostluk çerçevesi içinde devam etmiştir.

II. Selim zamanında, 18 Kasım 1569 tarihinde, Fransa Kralı IX.Charles ile bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma, daha önce Fransızlara verilen ticari hakları biraz daha genişletmekte ve 1536 tarihli anlaşmada olduğu gibi Türk sularındaki

---

(22) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.14.
İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt II, s.386-387,509-510.

ticarette Fransızlara üstünlük tanımaktadır. Fransız azınlığa da süresiz vergi affı getirilmiştir **(23).** Fransızlar, bundan sonra denizlerde elde edilen Türk başarıları ve nihayet Kıbrıs'ın alınması ile Avrupa'da Türklere karşı kurulan Kutsal İttifaka ve Papa V.Pius'un çağrısına katılmamış, İnebahtı savaşı (Ekim 1571) sırasında da Türklere karşı düşmanca bir tavır takınmamıştır.

Fransa'nın bu politikasının ardında yatan gerçekler ise başkadır. Türklere yatkın bir siyaset izleyerek ve hatta Papanın çalışmaları ile ilgili bilgiler vererek, Akdeniz'de ispanyollara karşı İngiltere ile yaptığı ittifaka Türkleri de çekmek ve Osmanlı'dan donanma yardımı istemektir.

II.Selim zamanında (1566-1574) Türk-Fransız ilişkilerini canlı tutan olaylardan biri de Lehistan krallığı konusu olmuştur. 1572 yılında Lehistan kralı Sigismond August'un ölümü ile boşalan yere kral seçimi, Avrupa devletlerini bir siyasi çekişme içine sokacak, Rusya ve Avusturya kendi adaylarını isterken, Osmanlı Devleti Boğdan'ın Lehistan yönünden rahatlığı ve dolayısıyla kuzey sınırlarının güvencesi için kendisine dost bir ülkenin hanedanından birinin seçimini yeğleyecektir.

Taht için Fransa'nın gösterdiği ve kral IX.Charles'ın kardeşi Henri'nin adaylığı Türklerce de onay görmüş ve Henri Lehistan tahtına oturmuştur. Bu iş için Osmanlının gösterdiği çabalar dostluğu bir kat daha pekiştirmiştir.

III.Murat'ın zamanında ise (1574-1595) Türk-Fransız ilişkilerinin eski samimi havadan kısa süreli de olsa uzaklaştığı gözlenir. Lehistan tahtına oturmasında Türklerin büyük rolü olan kral Henri, aradan bir yıl geçmesiyle

---

(23) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.15.

Lehistan krallığını bırakarak Fransa'ya gelir ve IX.Charles'ın ölümüyle boşalan tahta oturur (1574). Lehistan konusu Osmanlı Devleti için yeniden bir çıban başı olarak belirecektir. Fransa'nın yeni kralı ile Türk hükümdarı ve Sadrazam Sokollu Mehmet Paşa'nın arasına bu meseleden dolayı bir soğukluk girecektir. İki devlet arasındaki soğukluğun bir başka nedeni de III.Henri zamanında Fransa'nın iç sorunlarının Osmanlı Devleti'ne de yansımasıdır **(24).** Bu dönemde Fransa'da yoğun bir mezhep kavgası yaşanmaktadır. III.Henri'nin tutarsız kişiliği de ülkedeki dini kargaşanın artmasına neden olmuş, sonunda protestanlar şiddetle takip edilerek cezalandırılmışlardır. Saint Barthelmie katliamı bu dönemde olur.

Fransa içerde bu olaylarla çalkalanırken İstanbul'daki temsilcileri de bu tür çalışmaları yoğunlaştırmışlardır. Nitekim Gilles de Noailles adlı piskoposun gayri müslimler arasındaki davranışları, hem devlet erkanı hem de İstanbul halkının tepkisini çekmektedir. Bu gerginlik içinde Osmanlı Devleti, alışılagelmiş olan padişahın tahta geçişi haberini bir elçi ile Fransa Kralına iletmez. Fransa, İstanbul'daki Büyükelçisini geri çağırır ve yerine bir maslahatgüzar bırakır **(25).**

Ne var ki iki devlet arasındaki bu gerginlik uzun sürmeyecek, Fransa, Osmanlı Devleti'nden elde ettiği ticari hakların sarsılmasına gönlü razı olmayacaktır. Bu görüş, Osmanlı hoşgörüsü ile birleşecek, çok geçmeden 1577 tarihinde Fransa, elçi olarak Jacques de Germigny'i İstanbul'a gönderecektir. Germigny'nin elçiliği sırasında gösterdiği gayretlerin III.Murat ile III.Henri arasındaki soğukluğun giderilmesinde önemli rolü olmuş ve 1581 tarihinde yapılan anlaşma ile Fransızların daha önce elde ettiği haklar yenilenmiştir. Anlaşma, Fransızlar açısından diğer Avrupa'lı devletlere nazaran uzun zaman devam edecek bir

---

(24) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.15-16.
(25) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt III. 2.Kısım, s.203-204.

politik üstünlüğü de getirmektedir. Fransız Büyükelçilerine, merasimlerde diğer elçilere göre ayrıcalık tanımaktadır. Fransızların bu durumu, kısa aralıklarla sarsılsa da 1815 tarihli Viyana Kongresine kadar sürecektir.

Ayrıca 1581 tarihli bu anlaşma, daha önce (1579) İngiltere'ye tanınan "İngiliz bayrağı taşıyan gemilerin de Türk limanlarında ticaret yapacağı" hakkını ortadan kaldırarak Fransa'ya ticaret alanını serbest bırakmaktadır. Bundan böyle diğer devletlerin Fransız bayrağı altında ticaret yapabileceği kararına yeniden dönülmektedir **(26).**

Germigny, İstanbul'da bulunduğu süre içinde bu anlaşma ile yetinmeyerek daha pekçok isteklerde bulunmuştur. Gün geçtikçe artan bir İspanyol tehlikesine karşı Osmanlı Devleti'nden donanma yardımı ve daha fazla ayrıcalıklar koparmaya çalışacaktır. Bu isteklerine padişah III.Murat; "....Şimdiye kadar size ettiğimiz inayetlere karşı sizin tarafınızdan da bilmukabele insaniyet ve mürüvvet gösterilmesi icabeder....." cevabını verecektir **(27).**

Germigny'nin İstanbul'da kaldığı sürede başarılı çalışmalarından cesaret alan ve 1583'de Galata'da yerleşen Cizvit papazları, faaliyetlerini daha da artıracak ve 1618 Kasım Fermanı ile de Fransızlar Saint Benoit kilisesine sahip olacaklardır **(28).**

Fransızlar, III.Murat zamanında Germigny'den sonra İstanbul'a Savary de L'Ancosme adında bir elçi yollamıştır. Bu sırada Fransız tahtında bir değişiklik

---

(26) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.16.

(27) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt III. 2.Kısım, s.204.

(28) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt III. 2.Kısım, s.203-204.

olmuş, III.Henri öldürülerek yerine IV.Henri getirilmiştir. Yeni kral ile L'Ancosme'un arası iyi değildir. Elçi, Protestan mezhebinden olan yeni kralı Osmanlı Devleti'nin tanımaması için İstanbul'da girişimlerde bulunmaktadır. Ancak III.Murat bunun Fransa'nın bir iç sorunu olduğunu belirtmiş ve siyasetini değiştirmemiştir. Kısa süre sonra da elçi değişmiş ve IV.Henri'nin tahta geçişini bildirmek üzere François Savary Bréves de Sasy İstanbul'a gelmiştir.

Yeni elçi, III.Murat'ı, tüm harcamalar Fransa'ya ait olmak üzere İspanyollara karşı bir sefere iknaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Elçinin bundan sonraki çalışması, kapitüler hakların yenilenmesi ve Osmanlı Devleti'ndeki mezhep faaliyetlerinin yönlendirilmesidir.

E - XVII. Yüzyılın İlk Yarısında İlişkiler :

XVII.yüzyıla girerken Osmanlı Devleti batıda Avusturya, doğuda İran, içerde de Celali isyanlarıyla uğraşmaktadır. Fransa ise bir taraftan içteki mezhep sorunlarını çözüme ulaştırmaya çalışmakta, diğer taraftan da doğuda yeni haklar elde etme yoluna gitmektedir.

I.Ahmet zamanında Fransa, Osmanlı Devleti ile yeni bir anlaşma yaparak katolikleri koruma hakkı elde etmiştir. François Savary'in büyük çabaları sonunda Mayıs 1604 tarihinde yapılan bu anlaşma, Fransızlara Osmanlı ülkesindeki katolikleri ve Kudüs'ü ziyaret edecek rahipleri koruma hakkını vermektedir. Ayrıca Fransız konsoloslardan da vergi alınmayacaktır **(29).**

---

(29) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.16.

Savary, İstanbul'da bulunduğu 15 yıl içinde katolikler adına yararlı çalışmalarda bulunmuş, İstanbul'da konsolosluk için bir bina yaptırmıştır. Bugün Beyoğlu'ndaki Fransız sefarethane binası o dönemdeki çalışmalardandır.

Fransa ile 1606 yılında bir anlaşma daha yapılmıştır. Bununla 1604 Anlaşmasına ek olarak İngiliz gemilerine tanınan haklar ortadan kaldırılmıştır.

I.Ahmet zamanında, Cezayir denizcileri ile Fransız konsolosları arasında meydana gelen olaylarda, zararın ödenmesi için Fransız hükümeti François de Ganto Baron'u İstanbul'a yollamıştır (1606). Bu tarihlerde İstanbul'da gayri müslimler arasında karışıklık çıkmış, kışkırtıcı çalışmaları nedeniyle bazı papazlar tutuklanmıştır. Fransız elçisi Achille de Harley bu papazların yurt dışına çıkarılmasını sağlamıştır.

Daha sonra Büyükelçi olarak İstanbul'a gelen Baron de la Molle'un çalışmaları İstanbul'da karışıklığa neden olmuş, elçi bir ara tutuklanmış, XIII.Louis, olaya müdahale ederek padişahtan elçinin serbest bırakılmasını istemiştir. Padişah II.Osman da buna karşılık Hüseyin Çavuş'u Paris'e yollayarak durumu açıklamış ve olaydan duyduğu üzüntüyü belli ederek işi tatlıya bağlamıştır. Hüseyin Çavuş, Cem Sultan olayından sonra Paris'e giden ilk olağanüstü elçidir **(30).**

Osmanlı Devleti ile Fransa arasında bu tür olaylar XVII.yüzyılın başından beri sık sık yaşanmaktadır. Fransa elçileri aracılığıyla Cizvit papazlarının İstanbul'daki Rumları katolikleştirme çabalarını destekleyecek, suçlu bulunarak

---

(30) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.18.

tutuklananların serbest bırakılması için arabuluculuk yapacaktır. Elçilerin bazı protokol hataları ve bu tür girişimlere karşın Türk-Fransız ilişkileri XVII.yüzyılın ilk yarısında önemli bir yara almamış ve Fransa 1618, 1624, 1640 ve 1649 yıllarında kapitüler haklarının devamını sağlamıştır.

Diğer taraftan Fransa, bu yüzyıl ortalarına doğru iç sorunlarını halletmiş Cardinal de Richelieu hükümeti (1624-42) zamanında takip ettiği siyasetle kendini toparlamış ve otuz yıl (1618-48) savaşlarından da oldukça karlı çıkmıştır. XVII.yüzyılın ortalarında Fransa, artık Avrupa'nın en güçlü kara devletidir **(31).**

F - XVII.Yüzyılın İkinci Yarısında İlişkiler :

1 - Fransız Elçisinin Ticari Faaliyetleri :

Osmanlı Devleti XVII.yüzyılın ikinci yarısında karada Eflak-Boğdan ve Ukrayna kazakları nedeniyle Lehistan'la, Erdel Beyliği yüzünden de Avusturya ile bu yüzyılın sonuna kadar devam edecek bir seri savaşlara girişmiştir. Denizde Venedikliler ile mücadelesi sonunda Girit'i ele geçirir.

Fransa ise yüzyıl ortalarından itibaren doğal sınırlara ulaşmak amacıyla İspanya, Hollanda ve Almanya-Avusturya ile savaş halindedir.

Avusturya gücünün zayıflatılması gibi ortak bir görüşde, Fransızlarla Türkleri Avrupa siyasetinde birleştirmektedir **(32).** Bununla beraber Türk-Venedik savaşı sırasında Fransızların karşı tarafa yardımları ve doğu ticareti

---

(31) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.17.

(32) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt III. 2.Kısım, s.122,208.

nedeniyle bazı olaylar, Türk-Fransız ilişkilerinin bu dönemde zaman zaman gerginleşmesine neden olacaktır.

Doğuda İngiliz ve Felemenklerin artan ticari girişimleri Fransa'nın çıkarlarını zedelemektedir. Diğer taraftan, İstanbul elçisinin bazı davranışları, Fransa'nın sık sık başını ağrıtmaktadır. Nitekim Fransız elçisi Achille de Harley, İstanbul'daki harcamaları nedeniyle büyük borç altına girmiş ve Suriye'deki Fransız tüccarlar için de Halep gümrüğünün gelirini toplayan Yahudi mültezime kefil olmuştur. Borçlarını ödeyememesi ve mültezimin de iflas etmesi üzerine Osmanlı Devleti alacaklarını tahsil yoluna gider. Bu arada Fransız elçi katibi, bir Polanyalı'nın kaçmasında yardımcı olduğu gerekçesiyle tutuklanarak hapsedilir **(33).** Kral XIV.Louis, işe müdahale eder ve iki devlet arasındaki ilişkiler hassas bir noktaya gelir.

2 - İlişkilerin Gerginleşmeye Başlaması :

Osmanlı Devleti, bu yüzyılın ortalarına doğru Venedikle başladığı savaşa devam etmektedir. Bu yıllarda XIV. Lous'nin İstanbul elçisi Jean de la Haye'dir. Elçinin İstanbul'daki hırıstiyanları katolikleştirme çabası ve bazı casusluk faaliyetleri görülmektedir. Nihayet Venedik seferi sırasında Venedikli amirale bilgi vererek casusluk yapması, bardağı taşıran damla olmuş, Fransız elçisi hapsedilmiştir. İki hükümdarın arasında daha önce bu tür olaylarla başlayan gerginlik daha da artacak, Fransa, Osmanlı Devleti'ne karşı Avrupa'da oluşturulan Kutsal İttifak'a katılacak ve Venediklilere yardımcı kuvvet gönderecektir.

Bu durumda Osmanlı Devleti Fransızlarla yapılan anlaşmaları yenilememiş,

---

(33) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt III. 2.Kısım, s.207.

Fransızların ödediği gümrük vergisi de %3'ten %5'e çıkmıştır **(34).** Ayrıca Osmanlı Devleti, Venediklilerle barış yaptıktan sonra protokol sırasında da değişiklik yapmış, Fransız elçisinin yerine Venedik elçisine öncelik tanımıştır.

3 - Gerginliğin Giderilmesi ve Tanınan Yeni Ayrıcalıklar :

Fransa, aradaki gerginliğin giderilmesi ve dostluğun canlandırılması için 1670 yılında Marquis de Noitel'i Büyükelçi sıfatıyla İstanbul'a yollamıştır. 4 Fransız gemisiyle gösterişli bir şekilde İstanbul'a gelen elçi, yanındaki değerli diplomatlar ve ressamlarla Bab-ı Ali'yi etkilemeye, biraz da gözdağı vermeye ve nihayet eski anlaşmaları yenilemeye çalışacaktır. Ancak elçinin kabul töreni sırasında başlayan gerginlik, görevde kaldığı süre içinde de devam etmiştir. Noitel yanında getirdiği ressamlara padişahın ve Sadrazamın tablolarını yaptırıp sefarethaneye asmış, Padişah IV.Mehmet'in Edirne'de bulunduğu zamanlarda O'na yakın olmak için Edirne'ye gitmiş, anlaşmaların yenilenmesi için büyük çaba sarfetmiştir.

Bab-ı Ali, Fransa'nın 1664'de Avusturya'ya, Kandiye kuşatması sırasında da Venediklilere yaptığı para ve donanma yardımları ve Cezayir'e saldırıları **(35)** nedeniyle Fransa'nın dostluğuna kuşku ile bakmakta, elçinin isteklerine de olumlu cevap vermemektedir. Noitel'in Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa ile yaptığı görüşmelerden birinde, Fransa'nın Türk dostluğuna verdiği önemi ısrarla belirtmeye çalışmasına karşın, Fazıl Ahmet Paşa: ".... Siz bana mütemadiyen Fransa'nın dostluğundan bahseylemektesiniz, bununla beraber ben, her harp ettiğim yerde kralınızın askerleriyle karşılaştım...." **(36)** diyecektir.

(34) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt III. 2.Kısım, s.211.
(35) T.Yılmaz ÖZTUNA, a.g.e., Cilt IX., s.186-187.
(36) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt III. II.Kısım, s.211.

Ne var ki, daha sonraki yıllarda Fransa, girişimlerinin olumlu sonucunu alacaktır. Osmanlı Devleti de, Avusturya ve Rusya savaşları sırasında Avrupalı devletlerin kendisine cephe alması üzerine Fransa'nın dostluk teklifine yaklaşacaktır.

10 Kasım 1679 tarihinde IV.Mehmet ile XIV. Louis arasında bir anlaşma yapılacak, Fransa, eski ayrıcalıklarına yenilerini ilave edecektir. Anlaşmaya göre: İngiltere, Venedik, Hollanda gibi devletler, kendi bayrakları altında Türk sularında dolaşmayacaklar, Fransız bayrağı altında ticaret yapacaklardır. Fransa'nın Kudüs bölgesindeki himaye hakkı devam edecek, gümrük için ödediği vergi de %5'ten %3'e inecektir **(37).**

---

(37) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.19.

II.BÖLÜM

A - XVIII.Yüzyılın İlk Yarısında İlişkiler :

1 - Osmanlı Devleti'nin ve Fransa'nın Durumu :

Osmanlı Devleti XVII.yüzyılın sonunda imzaladığı Karlofça Anlaşması (1699) ile Tameşvar dışında tüm Macaristan'ı, Mora yarımadası ve Podolya gibi önemli bölgeleri elden çıkararak Avrupa'da büyük toprak kaybına uğramış, ardından Rusya ile imzaladığı İstanbul Barışıyla (1701) da Azak'ı terketmek durumunda kalmıştır. Bu tarihten sonra kaybettiği yerleri geri almak için ilgili devletlerle savaşlara girecektir.

Osmanlı Devleti elden çıkardığı topraklarla birlikte Avrupa'da giderek artan bir nüfuz kaybı ve doğuda İran'la devam eden savaşlar karşısında bu yüzyılın başından itibaren kendi kendine yeterlilik politikasından uzaklaşmaya, Avrupa'lı büyük devletlerin siyasi desteklerinden yararlanmaya çalışacaktır.

Fransa ise XVIII.yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da veraset savaşları ile uğraşacaktır. Yüzyıl başında İspanya veraset savaşlarına (1701-1713) girecek ve ardından başlayan Lehistan savaşlarından (1733-1738) oldukça karlı çıkarak Avrupa'da nüfuzunu kuvvvetlendirecektir. Fakat çok geçmeden (1740) Avusturya ile başlayan savaşlarda harp meydanında elde ettiği başarıları diplomasi masasından toplayamayacak, Aix-la-Chapelle Barışı ile (1748) aldığı yerlerin bir kısmını geri verecektir.

Fransa'nın, XV.Louis döneminde Avrupa'da elde ettiği nüfuzda Cardinal Fleury'nin (1726-1743) büyük rolü olmuştur.

Fransa'nın bu nüfuzu Osmanlı Devleti'ne de yansıyacak, XVIII.yüzyıl ortalarına doğru Osmanlıda Fransız siyaseti etken olacaktır.

Ancak XVII.yüzyılın ikinci yarısında başlayan Türk-Fransız ilişkilerindeki gerginlik XVIII.yüzyılın başlarında da devam edecek, III.Ahmet zamanı, Damat İbrahim Paşa'nın Sadareti sırasında (1718-1730) ise ilişkiler giderek güçlenecek, ülkede girişilen yenilik hareketlerinde de Fransa'nın etkisi görülecektir.

2 - XVIII.Yüzyıl Başlarında Türk-Fransız İlişkileri :

XVIII.yüzyılın hemen ilk yıllarında Fransızlar İstanbul'a elçi olarak Marquis de Ferriol'u göndermiştir. Elçinin II.Mustafa tarafından kabul töreni sırasında başlayan olumsuz davranışları (takdim sırasında belindeki meçi çıkarmamakta ısrar etmesi ve diğer protokol hataları) İstanbul'da kaldığı dokuz yıl boyunca (1700-1709) da devam etmiştir. Bu yıllarda Erdel Beyi François Racoczi Avusturya'ya karşı isyan etmiş, Osmanlı'dan da yardım istemiştir. Bab-ı Ali, başlangıçta buna yanaşmadığı gibi ilgili sınırda da önlemler almıştır. Ferriol, Erdel Beyine yardım için Bab-ı Ali'yi Avusturya ve bağlaşığı İngiltere aleyhine çekmeye çalışmıştır. Ayrıca İstanbul'daki hiristiyan tebaa arasında dini mücadeleyi de kışkırtmıştır. II.Mustafa, Ferriol'un elçiliğini resmen tanımamış, bu yıllarda ilişkiler de gerginliğini korumuştur **(1).**

---

(1) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.20.
İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV., I.Bölüm, s.114,130.

Fransa Ferriol'den sonra Comte des Alleurs'ü, ardından da Marquis de Bonnac'ı (1716) elçi olarak İstanbul'a göndermiş Bonnac'ın elçiliği sırasında (1716-1724) Türk-Fransız ilişkileri yeniden güçlenmeye başlamıştır.

Bu yıllarda iki devleti daha samimi yaklaşımlara iten önemli nedenler vardır. Fransa, doğuda gün geçtikçe gelişen ve kendi ticareti için bir tehlike olan Rusya'ya karşıdır. Türkler üzerinde bir Rus baskısı istemez. Ayrıca, Veraset Savaşları nedeniyle Fransa'nın Avusturya ile ilişkileri iyi değildir. Bu siyasi ortam içinde Fransa, Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya'ya karşı güçlü olması ilkesini gütmektedir.

Osmanlı Devleti'ne gelince; doğuda İran ve Rusya ile mücadele halindedir. Batıda da uzun yıllardır gündemde olan bir Avusturya sorunu devam etmektedir. Osmanlı Devleti, bu devletlere karşı bir Fransız desteğini uygun bulmaktadır.

3 - İlişkilerin Samimiyete Dönüşmesi ve Fransızların Arabuluculuk Girişimleri :

Fransızlar Marquis de Bonnac'ın elçiliği sırasında Bab-ı Ali ile yakın ilişkilere girişmiş, Türk ordusunun yenilenmesi için başlatılan çalışmalarda da yardımcı olmuştur.

Osmanlı Devleti bu sırada İran toprakları yüzünden Rusya ile bir savaşın eşiğine gelmiştir. Türk-Rus çekişmesinin bir savaşa dönüşmemesi için Bonnac'ın yaptığı girişimler olumlu sonuç vermiş ve iki devlet arasında 1724 tarihinde İstanbul'da bir anlaşmaya varılmıştır **(2).**

---

(2) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, 2.Kısım, s.205.

Fransızlar, Bonnac'ın İstanbul elçiliği sırasında, Kudüs bölgesinde hıristiyanlar arasında ayrı bir önem taşıyan Saint-Sépulere kilisesinin tamirinde ayrıcalık elde etmiş, hıristiyan dünyasında nüfuzunu kuvvetlendirmiştir **(3).**

İlişkilerin samimi bir havaya girdiği bu dönemde, Bab-ı Ali, 1720 yılında Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendiyi Paris'e elçi olarak yollamıştır. İlk Büyükelçi sıfatıyla, Mehmet Efendi, orada kaldığı on bir ay içinde karşılaştığı olayları ve batının değişik yapısını ülkesine aktarmıştır.

Fransızlar bu tarihlerden sonra da arabuluculuk girişimlerini sürdürecek ve Bab-ı Ali üzerindeki nüfuzunu arttıracaktır.

1736 yılında Rusya, İran savaşlarından yorgun çıkan Osmanlı üzerine saldırmış ve Kırım'daki bazı kaleleri ele geçirmiştir. Ordu hazırlıksızdır. Bu durumda Avusturya araya girerek Bab-ı Ali'ye barış önerilerinde bulunmaktadır. Amacı, Osmanlı'yı oyalayarak bağlaşığı Rusya'nın daha serbest hareketini sağlamaktır. Bu arada Fransızlar da elçisi Marquis de Villeneuve aracılığıyla Bab-ı Ali'yi Avusturya konusunda uyarmaktadır. Ne var ki, bir Avusturya-Rusya bağlaşmasından haberi olmayan Bab-ı Ali, Villeneuve'ün önerileri yerine Avusturya elçisi Talman'ın görüşlerini dikkate alır. Osmanlı Devleti çok geçmeden bir Avusturya cephesi ile de karşı karşıya kalacak ve gerçeği anlayacaktır **(4).**

Avusturya ile başlayan savaş sırasında Sadrazam Yeğen Mehmet Paşa, büyük devletlere beyannameler göndererek Avusturya'yı izlediği iki yüzlü siyasetten dolayı protesto etmiştir. Paris'e gönderdiği beyannamede de Fransa'nın bir barış girişiminde bulunması halinde bunun değerlendirileceğini

(3) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.21.
(4) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, 1.Bölüm, s.258-259.

bildirmektedir. Fransız Hükümet Başkanı Cardinale Fleury, Ekim 1737 tarihli gönderdiği cevabi mektupta; daha önce de bir dost olarak kendilerini Avusturya konusunda bilgilendirdiklerini, eğer ilgili devletler (Avusturya-Rusya-Osmanlı) barış isteklerinde samimi iseler, Fransa'nın bu görevi memnuniyetle üstlenebileceğini, savaşın devam etmesi halinde diğer devletlerin de katılmasının kaçınılmaz olduğunu belirterek: "...Françe Devleti ile Devlet-i Aliyye beyninde zirve-i alaya reside olan dostluk bu presede olmasa dahi nice esbab dolayısıyle Devlet-i Aliyye'nin rahat ve emniyette bulunması, Françe Devletinin menfaati icabıdır, bu hususun temşiyeti içün Markiz dö Vilnöv'e itimadımız olduğundan murahhaslığa bir gayrısını nasbetmeyip bu işin temşiyetine kendisi tayin edilmiştir" **(5)** demektedir.

Türklerin Avusturya cephesinde yer yer elde ettiği başarılar, Fransızları, Türklerle Avusturyalılar arasında bir barış girişimine yöneltmiş ve bu konuda Villeneuve'e gerekli direktif verilmiştir. Villeneuve, Avusturya elçisi ile görüştükten sonra Bab-ı Ali'ye; Avusturya'nın ilke olarak Pasarofça Anlaşmasını kabul ettiğini bildirir. Sadrazam ise verdiği cevapta; Seferler sırasında pekçok harcamalar olduğunu, ancak Karlofça Anlaşması çerçevesinde bir barışın kendilerince kabul edilebileceğini söyler. Villeneuve, Sadrazamı iknaya çalıştıysa da başarılı olamaz. Bu arada İngiltere ve Felemenk elçileri de arabuluculuk önerisinde bulunmuşlardır. Ancak, Bab-ı Ali bu yıllarda Fransa'nın Avrupa diplomasisinde elde ettiği nüfuzu gözönünde bulunduracak ve daha sonra Fransız arabuluculuğunu uygun görecektir.

Bu arada savaşa devam edilmiş ve Türk kuvvetleri Belgrat'ı kuşatmıştır. Avusturya'nın barışa yanaşması, Bab-ı Ali'nin de uygun görmesi üzerine bir yıldır barış için çalışan Fransız elçisi Villeneuve cepheye çağrılır ve aracılık yapması

(5) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, I.Bölüm, s.278-280.

istenir. Görüşmeler sonunda 1 Eylül 1739 tarihinde Belgrat Anlaşması imzalanarak savaşa son verilir **(6).**

Fransızlar, gerek savaş içinde yaptığı girişimlerle ve gerek anlaşma sırasında gösterdiği çabalarla Avusturya'yı, bağlaşığı Rusya'dan ayrı olarak, Türklerle bir barışa götürmeyi başarmıştır. Anlaşmayı Fransa'nın güvencesi altına almakla da Avusturya'nın koşullara uymasını sağlamış, Türk siyasi hayatında da önemli bir nüfuz elde etmiştir. Nitekim anlaşmayı onaylamak istemeyen Avusturya, karşısında Fransa'yı bulduğundan daha fazla direnemeyecektir.

Diğer taraftan Fransa, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında da giriştiği arabuluculuk çabalarıyla barışın yapılmasını sağlıyacak bu cephede de savaşa son verilecektir.

Fransızların XVIII.yüzyılın ilk yarısında Avrupa siyasi hayatında elde ettiği başarılar, Avrupalı devletlerin Osmanlı ile ilişkilerinde bir arabulucu, Osmanlı devleti'nin de dış ilişkilerinde etkin bir dost niteliğini beraberinde getirmiş, Türklere karşı oluşturulmuş bir Avusturya-Rusya bağlaşmasını da parçalamıştır.

4 - Kapitülasyonların Sürekliliği :

Uzun yıllardır doğuda İran savaşlarıyla, batıda Avusturya ordularıyla ve kuzeyde Rus cephesinde savaşmaktan yorulan Türkler, Fransızların bu ilgisinden pek memnun kalmış ve onlarla bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma ile Fransızlara verilen haklar artırıldığı gibi bunların sürekliliği de sağlanmıştır. Fransa bu yıllarda Osmanlı üzerinde en nüfuzlu Avrupa devletidir.

(6) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, I.Bölüm, s.280-291.
T.Yılmaz ÖZTUNA, a.g.e., Cilt XI, s.40-43.

I.Mahmut ile XV.Louis zamanında 30 Mayıs 1740 tarihinde imzalanan bu anlaşma, Fransızlar ile Türkler arasında imzalanan ikinci önemli anlaşmadır. Anlaşmanın başlıca koşulları şunlardır :

1.Madde : Fransa Kralının elçileri, diğer hıristiyan devletlerin elçilerinden kıdem, dokunulmazlık ve konsolosluk teşkilatı bakımından daha üstün durumda olacaklar,

2, 3 ve 4.Madde : Fransızların elçilik, konsolosluk mensupları, tercümanları ve diğer hizmetlileri cizyeden muaf tutulacaklar,

50.Madde : Frenk piskoposları, rahipleri hangi milletten olursa olsun Fransız Kralının koruyuculuğunda olacak, şimdiye kadar Fransa'ya verilmiş haklardan aynen yararlanacaklar,

51.Madde : Kudüs'teki kutsal sayılan yerler Fransa'nın koruyuculuğunda olacak, buralarda yapılacak onarım vs. işlerine Osmanlı devleti karışmayacak,

59.Madde : Karadan ve denizden Tuna ve Karadeniz ticareti Fransa'ya verilecek,

60.Madde : Ticaret simsarlarının seçimi Fransızlara ait olacak,

70.Madde : Osmanlı zabıtası, Fransız elçisi veya konsolosu olmadan bir Fransızın evine girmeyecektir.

80. Maddede de, Fransızların diğer milletlere göre daha üstün tutulacağı belirtilmektedir **(7)**.

(7) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, I.Bölüm, s.295-296.

Anlaşma, Osmanlı kaynaklarında eski ve yeni ayrıcalıklarla beraber 84 madde halinde toplanmıştır.

Fransızlara pekçok ayrıcalıklar getiren bu anlaşma, büyük bir ticaret ve dostluk anlaşması olup, özelliği; şimdiye kadar Fransızlarla yapılan ticari ve dostluk anlaşmalarının iki taraf hükümdarının sağlığı süresince geçerli olacağı ilkesinden uzaklaşılmasıdır. Fransızlar, Türklerle kurduğu dostluğun zaman zaman gergin hale gelmesiyle çıkarlarının tehlikeye düşeceği endişesinden uzak, bundan böyle kendisini daha bir kayıtsız hissedecek, sömürgecilik ve deniz ticaretindeki siyaseti gereğince de bu yüzyılın sonunda Türk dostluğunu feda edip bir Osmanlı toprağına, Mısır'a saldıracaktır.

Bab-ı Ali, bu anlaşmanın yapılmasından bir süre sonra (1741) geçici elçilik göreviyle Said Mehmed Efendiyi Paris'e yollamış ve bu arada Belgrat Anlaşması şartlarına uyulmadığı konusunda dost bir garantör devlet olan Fransa'ya şikayetlerde bulunmuştur **(8).**

Bab-ı Ali bundan sonra İran sorununa dönecek ve ardından 1768 yılına kadar bir barış dönemine girecektir. Bu sırada Fransızlar Avusturya Veraset Savaşları ile uğraşmaktadır. Fransa, Avusturya'ya karşı bir Fransız-Türk ittifakı için çalışacak ve İstanbul'daki elçisi Castellane'ı bu iş için görevlendirecektir. Ancak Castellane'ın Humbaracı Ahmet Paşa aracılığıyla yaptığı girişimler olumlu sonuca ulaşamayacaktır **(9).**

---

(8) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.21-22.
İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, I.Bölüm, s.296.
(9) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, 2.Kısım, s.208.

B - XVIII.Yüzyılın İkinci Yarısında İlişkiler :

1 - Osmanlı Devleti'nin ve Fransa'nın Durumu :

Osmanlı Devleti'nin doğuda İran savaşlarından sonra girdiği barış dönemi (1746), Rusya'nın Lehistan topraklarına saldırmasıyla sona ermiştir. 1768 yılında başlayan savaşlar Kafkasya, Karadeniz ve Rumeli'de 1774 yılına kadar devam edecek ve Osmanlı Devleti bu savaşta büyük kayıplar vererek Rusya ile Küçük Kaynarca Anlaşmasını imzalayacaktır.

Ardından Rusya ile yeniden başlayan savaşlar sırasında Rusya'nın bağlaşığı Avusturya ile de çarpışmak durumunda kalacak ve sonunda Avusturya ve Rusya karşısında daha da gerileyecektir.

Fransa ise bu yüzyılın hemen ortalarında Avrupa'da başlayan 7 Yıl Savaşları (1756-63) ile meşguldür. Denizaşırı ülkelerde giriştiği mücadelede yenilerek Paris Anlaşması (1763) ile Kanada ve Hindistan'daki sömürgelerini İngiltere'ye terk etmek durumunda kalacaktır. Fransa'nın İngiltere ile olan sömürge savaşı bununla da bitmeyip, Hint Okyanusunda, Antillerde, Akdeniz'de ve Atlas Okyanusunda olmak üzere 1783 yılındaki Versay Anlaşmasına kadar devam edecektir. Bu savaşlarda Fransa, kaybettiği yerlerin birkısmını alacak, ayrıca Amerika'nın bağımsızlık savaşına da katılarak İngilizlerden biraz olsun öcünü alacaktır.

Kıta Avrupa'sında Fransa'nın güttüğü siyaset ise bir Alman-Avusturya gücünün dağınık bulundurulması ve doğuda bir Rus nüfuzuna set çekilmesidir. Başlangıçta Rusya ile düşmanca bir ilişkiye girmek istemez.

2. İhtilal Öncesinde Türk-Fransız İlişkileri :

XVIII.yüzyılın son yarısında Türk-Fransız ilişkilerinde bir değişkenlik sözkonusudur. Fransızlar, Türk-Rus mücadelesinde bazan Ruslara karşı Türkleri desteklemekte, bazan da Ruslarla birlikte Türkler üzerinden İngilizlere bir darbe indirmeyi planlamaktadır.

Fransa 1768 yılında Rusya'nın Lehistan'a müdahalesini kendi çıkarına da aykırı bulduğundan, III.Mustafa'nın Rus antipatisinden yararlanarak Osmanlı Devletini savaşa kışkırtacaktır. Küçük Kaynarca Anlaşmasından sonra da kuvvetlenen Rus nüfuzunu kendi çıkarları ile birleştirecektir. Bu dönemde Rusya'ya yatkın bir politika izleyerek Karadeniz'e girme ve bu yolla yapılan ticareti Rusya ile paylaşma amacındadır. Bu düşünceden hareketle Kırım'ın işgali yüzünden çıkacak bir savaşı önlemeye, Osmanlıyı yatıştırmaya çalışmaktadır. Nitekim 1779 yılında bir savaşın eşiğine gelen Osmanlı Devleti ile Rusya arasında arabuluculuk yapıp Bab-ı Ali'yi ikna ederek Aynalıkavak Tenkihnamesinin yapılmasını sağlamıştır.

Diğer taraftan Karadeniz ticareti için Rusya ile anlaşma çabasındadır. Elçisi De Ségure'ü bu amaçla Petersburg'a yollar ve II.Katerina ile 1787'de bir ticaret anlaşması yapmayı başarır **(10).**

Bu defa Osmanlı Devleti'nin bu ticarete boğazları açarak izin vermesi gerekmektedir. Gerçi Fransız gemileri Rus bayrağı altında Karadeniz'e girmeyi başarmışlardır, ne var ki Fransa bunu Rusya'nın gölgesinde olsun istemez. Bu

(10) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.48.

iş için de büyükelçi olarak 1784'de İstanbul'a Choiseul Gouffier'yi gönderir. Elçinin başlıca görevi, Karadeniz ticaretinin ve daha ötesi Kızıldeniz yolunun Fransa'ya açılmasını sağlamaktır.

Gouffier'nin elçiliği, bu göreve başlamadan önce Türklere karşı görüşleri **(Voyage pittoresque de la Gréce"adlı eseri)** ve Fransa'nın tutumu nedeniyle başlangıçta İstanbul'da pek samimi kabul görmez **(11).**

Fransa Gouffier'nin kanalıyla Bab-ı Ali'ye isteklerini kabul ettirmek için çeşitli taktikler dener, uzmanlarını geri çekeceğini bildirir.

Gouffier, İstanbul'da kaldığı yıllarda şehzade Selim ile de ilişki kurmayı başarmıştır. Selim'in doktoru Lorenzo aracılığıyla başlayan dostane ilişkiler ve daha sonra şehzadenin İshak Bey kanalıyla XVI.Louis'ye yazdığı mektuplar ve Kralın görüşleri, gelecekteki Türk-Fransız ilişkilerine de ışık tutmaktadır. Selim'in yenilikçi görüşleri Kral tarafından da ilgi ile karşılanır. Şehzade mektuplarında; Osmanlı ile Fransa'nın kadim dostluğundan bahsetmekte, son yıllarda Rusya ile yapılan savaşlar nedeniyle ülkenin zorlandığını, kendisinin padişah olunca bu işleri düzene sokacağını ve Osmanlının zor günlerinde Fransa'nın yardımcı olacağını ümit ettiğini bildirmektedir. Kral, Mayıs 1787 tarihli cevabı mektubunda ise; Fransa'nın Türk dostluğuna daima önem verdiğini, Rusya ile savaşın kaçınılmaz olduğunu, kendilerinin bunu önlemeye çalıştıklarını, Osmanlı'nın güçlenmesi için gereken yardımı yaptıklarını, daha fazlasının ellerinden gelmediğini, iyice hazırlanmadan Bab-ı Ali'nin savaş kararı almaması gerektiğini belirtmektedir **(12).** Mektuptan da anlaşıldığı gibi Fransa, bundan sonra

---

(11) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.51-52.
(12) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.55-57.

Türklere yardımı yavaşlatacak, bazan da kesecektir. Gelişen doğu politikası nedeniyle de Osmanlı üzerine hazırlanan siyasete ortak olacaktır.

Fransa bu arada Rusya'nın Kırım'ı ilhakından da tedirgindir. Karadeniz'de tam bir Rus hakimiyetine karşıdır. XVI.Louis, II.Katerina'ya bir mektup yazarak ilhakın geçici olup olmadığını sorar. Aldığı cevapta; kendisinden Bab-ı Ali'ye ilhakı kabul ettirmesi istenmektedir **(13).** Fransa araya girerek Osmanlıyı yatıştırır. Bab-ı Ali zaten bir askeri harekata girecek durumda değildir. Rusya'nın ilhakını reddetmek için hazırlanan beyanname de ilan edilmez.

Diğer taraftan 1786 yılında Avusturya İmparatoru Josef ile İstanbul'u zaptetme hayallerine kapılan II.Katerina, Kherson'da biraraya gelmiş ve Osmanlı topraklarını pay etmek için bir plan hazırlamışlardır. Avusturya, bir Türk-Rus savaşı çıkması halinde, Fransa'nın da Mısır'ı işgal etmesi önerisinde bulunmuştur **(14).**

Avrupa'da Türkler aleyhine bu tür planlar hazırlanırken Fransızlar, Türkleri düşmanlarına karşı koruyarak ayakta tutmaya çalışmakta, Rusya ve Avusturya'ya da açıkça cephe almamaya dikkat etmektedir. İngiltere bu sıralarda Fransa'ya işbirliği önerisinde bulunmuştur. Fransa, ne bir İngiltere-Felemenk-Prusya bağlaşmasına katılarak Rusya'yı karşısına almayı, ne de Rusya-Avusturya ortaklığına katılarak karşı tarafla bir savaşa girmeyi göze almaktadır. Fransa'nın bu siyaseti Dışişleri Bakanı Vergennes'den sonra yerine gelen Montmorin zamanında (1787) daha da belirginleşmiş ve Türklere karşı daha çekimser bir politika izlemeye başlamıştır.

---

(13) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, I.Bölüm, s.468.
(14) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, I.Bölüm, s.469-471.
T.Yılmaz ÖZTUNA, a.g.e., Cilt XI, s.98.

Bu arada Kırım yüzünden başlayan Türk-Rus çekişmesi 1787 yazında savaşa dönüşmüş, Fransa'nın elçisi Gouffier kanalıyla yaptığı girişimler, Bab-ı Ali'yi yatıştırma çabaları, başarı sağlayamamıştır. Savaş öncesi Fransa, Karadeniz'e girebilmek amacıyla, olası bir Rus saldırısına karşı Osmanlıyı savunmak üzere donanmasını boğazlardan içeri sokmayı önermişse de Bab-ı Ali tedbirli davranarak bunu şimdilik uygun görmemiştir.

Diğer taraftan savaş öncesi Fransa'nın Rusya ile yakın ilişkisi, Fransa'nın Petersburg elçisi Ségur'ün Karadeniz'deki incelemelerde Katerina ile beraber oluşu, İstanbul'daki Avusturya ve Rus elçilerinin de Kherson'daki görüşmelere çağrılışı, **(15)** bir Fransız-Rus işbirliği düşüncesiyle Bab-ı Ali'de kuşku ile karşılanmış, savaş sırasında ise bazı Fransız uzmanların endişe yaratan davranışları (Le Chevalier'nin Avusturya'ya kaçması vs.) İstanbul'daki elçinin durumunu güçleştirmiş, tırmanan heyecanla birlikte Gouffier'nin Tarabya'da oturduğu bina saldırıya uğrayarak Bahriyelilerce yakılmıştır. Buna rağmen elçi İstanbul'daki görevine devam etmiş, savaş sırasında kapatılan boğazlar nedeniyle aksayan Fransız ticaretinin diğer Türk limanlarında yürütülmesi için çaba harcamıştır. Fransa, 1788-89 kış aylarında İstanbul'da başlayan yiyecek sıkıntısına karşı 1789 baharında, yardım teklif etmiş, 10 civarında hububat yüklü gemiyle Karadeniz'e girmeyi başarmıştır **(16).**

İhtilal öncesinde Fransa, dostça ilişkiler içinde Türkleri desteklemeye çalışırken, kendi ticari çıkarlarını ön planda tutmakta, Avrupa'daki bağlaşmalardan ve gerilen siyasi yaydan da uzak durmaya dikkat etmektedir. Fransa'nın izlediği bu siyasette iç sorunlarının ve artan mali sıkıntılarının da önemli rolü vardır.

---

(15) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.63.
İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt Iv, I.Bölüm, s.469-471.
(16) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.63-65.

3 - İhtilal Dönemi ve Sonrasında İlişkiler :

Üç yüzyılı aşkın bir dönem içinde merkezi bir devlet olarak varlığını sürdüren ve Avrupa'nın en güçlü kara devleti olma uğrunda mücadeleler veren Fransa, XVIII.yüzyılda, bir taraftan veraset savaşlarına girip nüfuzunu kuvvetlendirmeye çalışmış, diğer taraftan da denizlerde İngiltere ile girdiği mücadele sonunda büyük kayıplar vermiştir.

Buna rağmen orta ve güney Amerika ve Afrika'daki sömürgeleriyle, içte mutlak bir monarşinin yönettiği 30 milyonu aşkın nüfusuyla Fransa, ihtilal başlarında yine de Avrupa'nın en kalabalık ve en güçlü kara devletidir **(17).**

Ne var ki bu devlet, için için kaynayan sorunlarıyla aynı zamanda patlamaya hazır bir bomba haline de gelmiştir. Savaşlar sırasında uğradığı maddi kayıplarla beraber uzun yıllardır tırmanarak gelen monarşik harcamalar, halkın maddi yönden sıkıntıya düşmesine neden olmuş, bütçe açığını kapamak üzere XVI.Louis'nin aldığı önlemler bunu daha da artırmıştır.

Gümrük duvarlarının uygulanması, **(18)** getirilen yeni vergi sisteminin adaletsizliği, ülkeyi olumsuz yönde etkilemiştir.

Fransa'da tüm yetkiler nüfusun çok az bir bölümünü oluşturan sınıfın elindedir. Yargıçlık babadan oğula geçmektedir. XVIII.yüzyılda ekonomik gücü ellerine geçiren burjuva sınıfının ise hiçbir siyasal etkinliği yoktur **(19).** Fransız toplumu arasındaki huzursuzluk gün geçtikçe artmakta ve krala karşı tepkiler çoğalmaktadır.

---

(17) T.Yılmaz ÖZTUNA, a.g.e., Cilt XI, s.134.
(18) Rifat UÇAROL, Siyasi Tarih, s.8.
(19) Fahir H. ARMAOĞLU, Siyasi Tarih, s.7-8.

Bütün bu sosyal ve siyasal yapıdaki bozuklukların bilincine erdiren önemli etken ise, bir önceki yüzyıl sonlarında John Locke'un olaylara mantıksal yaklaşımları ve mutlak yönetime karşı görüşleriyle başlayan düşünce akımının Fransa'da serpilip gelişmesidir **(20).**

Aydınlanma çağı olarak bilinen bu dönem, en büyük ve en yaygın etkisini Fransa'da göstermiş, Fransızca, Aydınlanmanın popüler dili haline gelmiştir. Bu dönemde Fransa'da yetişen düşünürlerden Montesquieu "**Yasaların Ruhu**" adlı yapıtıyla kralın yetkilerinin tanrıdan geldiği düşüncesini temelinden sarsmış, Jean-Jacques Rousseau ise "**Toplum Sözleşmesi**" ve "**Emile**" adlı eserlerinde fertlerin toplum içinde eşitliğini savunmuş ve kilise öğretisini eleştirmiştir. Nihayet Emmanuel Sieyes'in ayrıcalıklı sınıfları eliştiren yazıları halk üzerinde daha da etkili olmuş **(21)** ve doruk noktasına gelen heyecan, 5 Mayıs 1789 tarihinde mali sorunları görüşmek üzere toplanan Etats Généraux'un monarşiyi hedef alan kararlar alması ile patlak vermiştir.

14 Temmuz 1789 tarihinde başlayan olaylar ile Fransa kendi içinde monarşinin yıkım savaşını verecek, İnsan Hakları ve eşitlik, hürriyet gibi sinyallerle de tüm dünyadaki monarşileri sarsacaktır.

İki yıl kadar süren iç karışıklıktan sonra, Kurucu Meclis'in ilan ettiği anayasa ile (1791) Meşruti Monarşiye geçen Fransa, bu tarihten sonra da Convention, Directoire ve Consulat gibi çeşitli dönemlerle yeni rejiminde kararkılmaya çalışacak, bir taraftan da kendisine karşı oluşturulan koalisyonlarla mücadele edecektir **(22).** Bu dönem Fransa'sında ortaya çıkan Napoléon, giderek üne kavuşurken izlediği dış siyaset de Avrupa siyasi dengesini alt üst edecektir. İhtilal

(20) İlhan F.AKIN, a.g.e., s.129.
(21) İlhan F.AKIN, a.g.e., s.174-175.
(22) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.12-30,

sonrasında Fransa'da sosyal, siyasal ve ekonomik düzen tamamen değişecek, ateşlediği meş'ale de diğer ülkelere ulaşacaktır. XIX.yüzyılda, önce Avrupa'da olmak üzere tüm dünyada ulus egemenliğine dayalı yeni güçler ortaya çıkacaktır.

Fransa bu mücadelenin ilk yıllarında kendi içindeki olayların yoğunluğu ve karmaşası nedeniyle doğu ile pek ilgilenememiştir. İstanbul'daki elçisi Gouffier, Türk-Avusturya ve Rusya savaşları konusunda bazı arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. 1792 tarihinden sonra Avrupa'da oluşan ilk koalisyona karşı Fransa eski dostlarına yönelecek, düşmanlarını bu devletlerle oyalamayı düşünecektir. Bu dostların başında İsveç, Osmanlı Devleti ve Polonya gelmektedir. Fransa, Osmanlı Devleti'ni, ihtilale cephe alan Rusya'ya karşı kışkırtmak üzere bir plan hazırlamıştır. Plana göre : Sémonville gerekli yerlere harcamak üzere yüklüce bir para (rüşvet) ile İstanbul'a yollanacak, kuvvet yardımı da vaad edilecek ve Türkleri, Karadeniz'de kaybettikleri yerleri geri almak için Rusya'ya savaşa kışkırtılacaktır **(23)**. Ne var ki, Sémonville bu planı uygulayamaz, kendisi yolda Avusturyalılar tarafından tutuklanmıştır.

İhtilalin ilk zamanlarında Osmanlı Devleti bunu Fransa'nın bir iç sorunu olarak görmüş, olayları daha çok İstanbul'daki yabancı elçilerin haber ve yorumları ile değerlendirmeye çalışmıştır. III.Selim'in Fransa'daki gelişmeler hakkında kraldan bilgi istemesi üzerine XVI.Louis 20 Ekim 1791 tarihli verdiği cevapta: "...Françe'nin nizamında vuku bulan tebeddül ve tagayyür iki hükümdar ve iki millet arasında aktolunan dostluğun günden güne artarak azalmıyacağı malum-ı şahaneleri buyrulmak halisane arzumuzdur..." **(24)** diyerek Osmanlı Devleti için endişelenecek bir durum olmadığını, Fransa'da kurulan meşrutiyet yönetiminin halkın isteği üzerine uygulandığını bildirmiştir. Osmanlı Devleti,

(23) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.95-100.
(24) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, 2.Kısım, s.210.

Fransa'nın bu döneminde Rusya ve Avusturya gibi cephe almamış, bu devletlerin kışkırtmalarını da dikkate almayarak dostluğunu bozmamıştır. Ancak Fransa'nın cumhuriyet yönetimini tanımakta da acele etmemiştir.

1792 yılında Avrupa'da başlayan koalisyon savaşları sırasında Bab-ı Ali tarafsızlığını ortaya koymuş ve İstanbul'daki yabancı devlet elçilerine; "...Devlet-i Aliyye sularında sevahile üç mil mesafe dahilinde düvel-i muharebeyn sefinelerinin yekdiğerine taarruz etmemelerini..." bildirmiştir **(25)**.

İhtilal, İstanbul'daki Fransızlar tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır. Fransızlar Beyoğlu'ndaki sefaret binasının önüne diktikleri "Hürriyet ağacının" etrafında gösteriler düzenlemişlerdir. Bu hareketler, İstanbul halkı tarafından ilgi ile izlenmiş, yakalarına hürriyet rozeti takarak sokaklarda dolaşan Fransızlar sempati ile karşılanmıştır **(26)**. Bab-ı Ali'nin bu olaylara ses çıkartmaması ise İngiliz, Rus ve Avusturya elçileri tarafından tepki ile karşılanmaktadır.

İhtilalin ilerleyen yıllarında da Bab-ı Ali uyumlu davranacak ve Fransız maslahatgüzara gayrı resmi olarak "...Eğer Cumhuriyeti başka bir büyük devlet tanırsa, Devlet-i Aliyye'nin de tanıyacağını..." söyleyecek, Fransa'nın elde ettiği eski ayrıcalıkların yeni yönetim sırasında da geçerli olduğunu ima edecektir **(27)**.

Fransızlar ise Avrupa'daki savaşları sırasında Bab-ı Ali ile bir anlaşma yapmanın telaşı içindedir. Haziran 1793'de İstanbul'a gelen Descorches'un başlıca görevi: Bab-ı Ali'yi Rusya'ya karşı Fransızlarla bir anlaşma yapmaya ikna etmektir. Elçi, İstanbul'da resmi olmayan bazı görüşmeler yaptıktan sonra

(25) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.103.
(26) Enver Ziya KARAL, Osmanlı Tarihi, Cilt V, s.22.
Ziyaeddin F.FINDIKOĞLU, Fransız İhtilali ve Tanzimat, s.100.
(27) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.114.

izlenimlerini Paris'e şöyle aktarır : "...Türklerin Rusya'dan korkusu arttıkça Bab-ı Ali'nin Fransa'ya yakınlığı da artacaktır.... Mütehassıs vesair hususlardaki yardım taleplerini yerine getirmeliyiz. Hatta Adalar Denizine bir donanma yollamak onlar üzerine iyi tesir yapacaktır...." **(28).**

Descorches, Türkleri bir anlaşmaya çekebilmek için bütün gayretiyle çalışmış, hatta rüşvet bile teklif etmişse de başarılı olamamıştır. Bab-ı Ali Fransa'daki yönetimin bir kesinlik kazanmasını düşünerek elçiyi oyalamaya çalışmaktadır. Diğer taraftan İngiliz nüfuzu da Bab-ı Ali'de etkisini göstermektedir.

Fransızlar Descorches'tan sonra İstanbul'a elçi olarak Verninac'ı yollar. Yeni elçinin de görevi aşağı yukarı aynıdır. Ayrıca Fransa'nın cumhuriyet yönetimini Bab-ı Ali'ye onaylatacaktır. Bu sırada Fransa, Prusya ile barış yapmış ve kendisine karşı kurulan Birinci Koalisyon da parçalanmıştır. Osmanlı Deleti ise Fransa ile bir anlaşmayı Avrupa'daki savaşların sona ermesiyle düşünmektedir. Bu arada Verninac'ın elçiliğini de resmen tanıyarak (11 Haziran 1795) Fransa'nın cumhuriyet yönetimini onaylamıştır **(29).**

Bu gelişmelerden sonra 1796 yılında Verninac ile Reisül küttap Ratıp Efendi arasında bir anlaşma taslağı hazırlanır. Buna göre; Avrupa'daki savaşların bitmesiyle geçerli olmak üzere, taraflardan herbiri bir saldırı karşısında kalırsa, diğeri onu koruyacak ve toprak bütünlükleri ortak garanti altında olacaktır. Savaş halinde Fransa 30.000 kişilik bir kuvvet veya 20 gemi ile Türklere yardım edecek, buna karşılık Karadeniz'de Fransız ticaret gemileri serbestçe dolaşacaklardır. Anlaşma Avrupa'daki topraklar için geçerlidir **(30).**

---

(28) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.120.
(29) Enver Z.KARAL, a.g.e., s.Cilt V, s.24.
(30) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.142-143.

Proje, "Bab-ı Ali'nin istekleri doğrultusunda hazırlandı" görüşüyle Directoire yönetimince onay görmez ve Verninac değiştirilerek yerine 1796'da General Aubert Dubayet atanır.

1797 yılına gelindiğinde, Fransızlar, Prusya ve İspanya ile barış yapmış, İtalya ve Avusturya cephelerinde de büyük başarılar elde etmiştir. 17 Ekim 1797 de Avusturya ile Campo Formio Anlaşmasını imzalar. Bu anlaşma ile Venedik Cumhuriyeti parçalanmış, Yedi Ada Fransa'ya geçmiştir. Böylece Fransa, Osmanlı Devleti ile komşu duruma gelmiştir.

Fransızlar bundan sonra dikkatlerini doğuya yöneltecek, Türklerle bir anlaşma teşebbüslerini yeniden gündeme getirecektir.

General Dubayet ile birlikte III.Selim emrine bir hafif topçu bölüğü ve sanatkarlardan oluşan bir heyet İstanbul'a gelmiştir. Ancak elçinin Bab-ı Ali'deki girişimleri, bir anlaşmayı gerçekleştirmeye yetmeyecek, çok geçmeden de Mısır'da bir Napoléon tehlikesi belirecektir.

4 - İlişkilerin Savaşa Dönüşmesi, Napoleon'un Mısır ve Suriye Seferi :

Tarihin çok eski dönemlerinden bu yana ticari öneme sahip olan Mısır ve Suriye, Yavuz Selim zamanında Osmanlı topraklarına katılmış ve merkeze bağlı bir eyalet olarak yönetile gelmiştir. Zaman zaman Mısır'da Kölemen beyleri ve halk arasında çıkan anlaşmazlıklar devletin gücü ile bastırılmaktadır.

Giderek Osmanlı Devleti'nin zayıflaması, eyaletin merkezden uzak oluşu, bölgenin Akdeniz ticaretindeki önemi ve tarihi zenginliklerle dolu olması gibi

nedenler, sömürgecilik faaliyetleri içinde olan Avrupa'lı devletlerin dikkatini bu topraklara yöneltecektir.

Fransızların Mısır'a ilgisi XVII.yüzyıla kadar dayanmaktadır. Kendi milli çıkarları için Fransızların dikkatini başka tarafa çekmek isteyen Alman düşünürü Leipnitz, 1670 yılında XIV.Louis'ye bir öneride bulunmuş ve Nil bölgesinin ele geçirilmesi ile doğu ticaretine egemen olunabileceğini belirtmiştir. XIV.Louis, o zaman uğraştığı diğer seferler ve Osmanlı üzerinde elde ettiği ayrıcalıklı durum nedeniyle bu görüş üzerinde fazla durmamıştır.

Daha sonra bu düşünce, Fransız diplomatı René Louis d'Argenson tarafından ortaya atılmıştır. XV.Louis'nin Dışişleri Bakanı Duc de Choiseul ise denizlerde İngilizlere terkedilen yerlerin Mısır ile telafisinin mümkün olabileceğini savunan diplomat olmuş, bu amaçla 1770-1780 yılları arasında incelemeler yapmak üzere Saint-Didier ile Baron de Tott'un da aralarında bulunduğu birçok uzman ve bilim adamı Mısır'a gönderilmiştir **(31).**

Nihayet bu düşünce, genç bir asker olan Napoléon Bonaparte'ın doğu ilgisi içinde de yer alacaktır. 1794 yılında Convention yöneticileri ile Napoléon'un arası açılmış ve ordudan alınmıştır. Ekonomik sıkıntı içindedir. Bu arada da İstanbul'daki elçi Descorhes'dan, Türklerin subay ve uzman istediklerine dair haberler gelmektedir.

17 Eylül 1795 tarihinde Fransız yöneticilerine bir dilekçe ile başvuran Napoléon; Türklerde topçuluğun çok ilkel yöntemlerle sürdürüldüğünü, Türk ordusunun Fransa'nın düşmanlarına karşı güçlendirilmesinin doğudaki çıkarlar

(31) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.44-46.

açısından önemli olduğunu ve 6-7 kişilik bir uzman kadro ile kendisinin bu işi yapabileceğini, böyle bir hizmetle vatanına da yararlı olabileceğini bildirmiş, İstanbul'a gitmek için izin istemiştir **(32).**

Napoléon, istediği kararı elde eder, ne var ki bu sırada Fransa'da iç karışıklık çıkmıştır. Bu nedenle tekrar göreve getirilir ve ardından 1796 da İtalya seferine başkomutan atanır. Artık Napoléon için başarılar birbirini izleyecektir. Kuzey İtalya'da ele geçirdiği yerlerden sonra Adriyatik kıyılarına sarkar ve Avusturya ile yaptığı savaşlar sonunda Yedi Adayı alır. Bunun ardından İstanbul hayaline kapılır ve oradan Mısır'a hatta Hindistan'a kadar uzanacak bir projeyi uygulamayı düşünür.

Fransa, Napoléon'un bu başarıları ile Avrupa'da büyük bir nüfuz kazanmıştır. Karşısında bir İngiliz gücü ve doğuda Rusya kalmıştır. İngiltere için denenecek iki taktik vardır. Biri; Hamburg ve Bremen limanları alınarak İngiltere'yi kendi ülkesinde sıkıştırmak, ikincisi; ticaretine balta vurmaktır. Birinci yol, şimdilik Avrupa siyaseti açısından henüz uygun değildir. O halde İngiliz ticaretine Mısır'da darbe indirilecektir.

Bu arada bazı olaylar, Fransa'nın Mısır'a girmesine neden gösterilecektir. 1796 yılından bu yana Mısır'daki iç olaylardan yabancıların zarar gördüğü, Fransız tüccarlarının zor duruma düştükleri ve Kölemen beylerinin keyfi uygulamalarda bulundukları gibi haberler de Paris'e ulaşmaktadır. Fransa, bu zararların karşılanması için Dubois-Thainville adında birini Mısır'a yollamıştır. Thainville dönüşünde hükümete sunduğu raporda Mısır'ın ticari öneminden bahsetmektedir **(33).**

---

(32) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.161-162.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.26.
(33) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.178.

Osmanlı Devleti'nin bozulan merkez teşkilatına paralel olarak Mısır'da da nüfuzu zayıflamıştır. Ayrıca Fransa, bu devletin dağılması halinde kendisi için en karlı payı alma düşüncesindedir. Bu durumda, Napoléon hırsı ile Dışişleri Bakanı Talleyrand'ın ateşli desteği birleşecek ve Mısır projesi uygulamaya konulacaktır.

Fransa, bir taraftan Mısır'a sefer hazırlığı içinde bulunurken diğer taraftan da Bab-ı Ali'nin dikkatlerini başka tarafa çekmeye çalışacak, Mora Rumlarını, Tepedelenli Ali Paşa'yı ve Pazvantoğlunu isyana kışkırtacaktır. Bütün hazırlıklar Paris'te bulunan ilk Türk ikamet elçisi Esseyyid Ali Efendiden gizli sürdürülmeye çalışılacaktır. Aralık 1797 de Paris'te verilen bir resepsiyonda, Napoléon bir ara Türk elçinin koluna girerek sevgi ve samimi bir dost gösterisinde de bulunmuştur**(34)**.

1798 yılı İlkbaharında sefer hazırlıkları yoğunlaşmış ve durum Paris gazetelerine yansımaya başlamıştır. Esseyyid Ali Efendi edindiği bilgilere kendi yorumunu da katarak Bab-ı Ali'ye gönderdiği 10 Nisan 1798 tarihli raporda; Fransa'nın savaş hazırlığı içinde olduğunu, bunun için Tulon'a donanma, asker ve uzmanlar getirtildiğini, Arapça, Farsça ve Türkçe bilenlerin toplatıldığını, seferin nereye olduğu belli olmamakla beraber söylentilerin İngiltere'ye karşı, kendi düşüncesine göre ise Cebelitarık veya Sicilya taraflarına olabileceğini bildirmekte, tercümanı Kodrika aracılığıyla da Dışişleri Bakanı Talleyrand'a: "... Tulon'daki hazırlığın maksadını soracak değiliz. Fakat bunun Osmanlı ülkelerine karşı bir sefer olup olmadığını bilmek istiyoruz..." diye sormaktadır **(35).**

Talleyrand ise bu soruya kaçamak cevaplar vererek dost bir ülkeye karşı böyle bir harekette bulunmayacaklarını belirtmiş ve Ali Efendi'yi oyalamaya

(34) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.202-203.
(35) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.204.

çalışmıştır. İstanbul'daki Fransız maslahatgüzarı Ruffin'e de resmi hiçbir açıklama yapmayan Fransa, hem seferin İngiltere tarafından duyulmasını önlemeye, hem de Bab-ı Ali'nin kendisine güçlük çıkartmamasına çalışmaktadır. Bonaparte'ın Tulon'dan hareketinden bir hafta kadar önce, Ruffin'e bir talimat gönderilmiştir. Ruffin, kendi kanaatine göre; seferin olsa olsa Kölemen Beylerinin yola getirilmesi için düzenlendiğini, Osmanlı Devleti'nin de böylece otoritesinin güçleneceğini bildirecektir.

Bab-ı Ali, daha sonra gerek Paris'teki elçisi ve gerek İstanbul'daki Rus elçisinden aldığı haberlerle seferin yönünü öğrenmiş, Mısır'da gerekli yerlere gönderdiği talimatlarla savunma için önlem alınmasını istemiştir. Artık Fransız dostluğuna da güvenmemektedir **(36).**

19 Mayıs 1798'de 38.000 kişilik bir kuvvet ve 280 parça donanma ile Tulon'dan hareket eden Napoléon, Akdeniz'deki İngiliz donanmasını atlatmış ve Saint-Jean sövalyelerinden Malta'yı almıştır.

Napoléon Malta'yı alınca, müslüman ve Türklerin sempatisini çekmek üzere buradaki 700 Arap ve Türk esiri şövalyelerin elinden kurtarıp bunu Cezayir'e, Tunus'a ve İstanbul konsolosluğuna da bildirmiştir. Ayrıca yolda emrindeki tüm kuvvetlerden Mısır'a varıldığında halka iyi muamele etmelerini istemiş, "...Dünya medeniyet ve ticaret üzerindeki neticeleri hesap edilemiyecek derecede çok olan bir fetihe girişeceksiniz. İngiltere'ye son ölüm darbesini indirmeden önce, O'na en emin ve en hassas darbeyi vuracaksınız... Memluk Beyleri artık yok olacaktır... Birlikte yaşayacağınız halk müslümandır. Burada Avrupa'dakinden farklı adetler vardır..." **(37)** demiştir.

(36) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.30.
(37) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.220-221,

2 Temmuz'da İskenderiye önlerine gelen Napoléon, İskenderiye'yi ele geçirdikten sonra 25 Temmuz'da Kahire'yi de alır.

Bu arada Fransızları takip eden Amiral Nelson komutasındaki İngiliz donanması, Fransız donanmasını Ebuhor'da yakmıştır. Böylece Fransız kuvvetlerinin denizden bağlantısı kesilir. Bunun üzerine Napoléon karada tutunmaya çalışaçak, Mısır'a götürdüğü bilim kuruluna incelemeler yaptırtacak ve 1799 başlarında da Suriye üzerine yürüyecektir.

Bab-ı Ali, Napoléon'un Mısır'a çıktığını ve İskenderiye'yi ele geçirdiğini Kıbrıs muhassılından ve İskenderiye çıkartması sırasında orada bulunan ve sonradan kaçarak Türk kayıkçılarla beraber Çanakkale'ye gelen bir Rumdan öğrenmiştir **(38).** Fransa'nın tüm ısrarlara rağmen kendisine bir kötülük ve tecavüz gelmeyeceğini bildirdiği halde Mısır'a yaptığı saldırıya istemiye istemiye inanan Bab-ı Ali, savaş için karar almakta çekingendir. Mısır'ın uzakta olması, Fransa'nın karşısına çıkacak bir donanmanın henüz hazır olmayışı gibi nedenler ileri sürülmektedir.

Padişah III.Selim ise, savaş kararında acele edilmemesini, diğer devletlerin düşünceleri alınıp, konunun Meclis-i Şura'da görüşülmesini ister. Bu arada Mısır halkına yardım gönderilmesi ve halkın direnmesi gerektiğini de bildirir.

Sonunda Bab-ı Ali 25 Eylül 1798 tarihinde gerekli fetvayı çıkartarak Fransa'ya savaş ilan eder **(39).** Uzun yıllara dayanan dostluk, Fransa'nın kötüye kullanması ile bozulmakta, iki devlet tarihte ilk defa resmen savaş haline gelmektedir. Durum, Fransız maslahatgüzarı Ruffin'e ve İstanbul'daki diğer yabancı elçilere bir bildiri ile duyurulur.

(38) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.234.
(39) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.30.
İsmail SOYSAL, a.g.e., s.244.

Osmanlı Devleti bundan sonra bir taraftan Fransa'ya karşı askeri hazırlıklara girişecek, diğer taraftan da siyasi desteklere yönelerek Rusya ve İngiltere ile birer dostluk ve savunma anlaşması imzalayacaktır.

Napoléon ise Ebuhor'da aldığı yenilgiden sonra girişeceği yeni bir seferin planını yapmaya koyulmuştur. Suriye üzerine yürüyerek doğu projesini bu yolla gerçekleştirecektir. Napoléon bu topraklara girmeden önce Türk kuvvetlerinin işini güçleştirmek için halkı isyana kışkırtmaya çalışmış, Suriye'de bulunan Cezzar Ahmet Paşayı da savaştan vazgeçirmek için çeşitli taktikler denemiştir. Ancak başarılı olamamıştır.

Bab-ı Ali bu arada, Cezzar Ahmet Paşaya bir talimat göndererek Fransız ordusunun yok edilmesini ve Mısır'ın Fransızlardan temizlenmesini istemiş, kendisine yardımcı kuvvetleri de yola çıkarmıştır.

Diğer taraftan, Aralık 1798 de Mısır'dan Suriye'ye doğru hareket eden Fransız kuvvetleri, El-Ariş'i, Yafa ve Hayfa'yı almış, halkının pekçoğunu kılıçtan geçirmiş ve 24 Mart'ta Akka önlerine gelmiştir. Burada iyi disipline edilmiş Cezzar Ahmet Paşa komutasındaki kuvvetlerle ve yeni Nizam-ı Cedid askerleri ile karşılaşmıştır. Napoléon'un kaleyi almak için yaptığı defalarca girişimler başarılı olamamış ve sonunda geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ardından Dürzi lideri Emir Beşir'e haberler göndererek bölgedeki Dürzileri isyana kışkırtmaya çalışmışsa da bir sonuç elde edememiş **(40)** ve Mısır'a geri dönmüştür. Mısır'da bir müddet daha Türk-Fransız çarpışması devam edecektir.

---

(40) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.38-40.

5 - Fransız Tehlikesine Karşı Osmanlı Devleti'nin Aldığı Önlemler :

Osmanlı Devleti, Napoléon'un Mısır'ı işgale başladığı ilk günlerde savaş kararı için acele etmemişti. Fransız kuvvetleri karşısında kendi askerlerinin yetersiz olduğunu biliyordu. Ancak Fransızların Mısır içlerine doğru ilerlemesi üzerine savaş kararı almış ardından da Fransızlara karşı Rusya ve İngiltere ile anlaşmalar yapmıştır.

Fransızların 1797'deki anlaşma ile Balkanların yakınına kadar gelmesini hoş karşılamayan Rusya, bu gücü bölgeden uzaklaştırmak için fırsat kollamakta, bir müddetten beri Türklere yakınlık göstermekte ve Fransız çalışmaları hakkında bilgi vermektedir.

Bu yaklaşım içinde Osmanlı Devleti, Fransızlara karşı Rusya ile bir anlaşma yapmayı uygun görür.

23 kasım 1798 tarihinde Rusya ile bir savunma ve yardımlaşma anlaşması imzalanmıştır **(41).**

Anlaşmanın gizli maddesine göre; Fransızlara karşı girişilecek ortak bir hareket için Rus gemileri boğazlardan geçip Akdeniz'e çıkacak, savaş devam ettiği sürece (Osmanlı-Fransız) Rus gemilerinin geçiş izni korunacaktır.

Osmanlı Devleti bu anlaşma ile Fransız tehlikesi karşısında Boğazları Rusya'ya açmayı kabul etmektedir.

---

(41) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.31-34.

Bu anlaşmanın ardından İngiltere ile de bir anlaşma yapacaktır.

XVIII.yüzyılın içinde Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya'ya karşı kayıpları ve Fransız dostluğunda zaman zaman görülen dalgalanmalar nedeniyle bir İngiliz gücünden yararlanmayı düşünmektedir. Fransa ile savaşa başlamadan önce, Fransız-İngiliz mücadelesi sırasında kıyılarına gelen İngilizlere yardımcı olunması için emirler vermiştir.

İngilizlerin Ebuhor'da Fransız donanmasını yakması ise III.Selim'i pek memnun etmiş, hatta Amiral Nelson'un kendisine bir mücevher çelenk ile emrindeki askerlere 2000 altın hediye yollamıştır **(42).**

Fransız gücüne karşı gelişen bu ortak siyaset içinde 5 Ocak 1799 tarihinde İngilizlerle bir savunma ve yardımlaşma anlaşması imzalanır. Anlaşmaya göre; Osmanlı Devleti Akdeniz'deki bütün limanlarını Fransa'ya kapatacak, Napoléon-'un Mısır'dan çıkartılması için 13.000 kişilik bir kuvvet hazırlayacak, İngiltere de bu işgalin kaldırılmasında donanma ile yardım edecektir **(43).**

Osmanlı Devleti'nin, Fransız tehlikesine karşı Rusya ve İngiltere ile yaptığı bu anlaşmalarla kendini güvenceye almaya çalıştığı görülmektedir. Bundan böyle onların siyasi çekişmelerinden faydalanarak statü-konun korunması yoluna gidecektir.

---

(42) Yusuf AKÇURA, Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri, s.63-64.
(43) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.35-36.

6 - Fransızların Mısır'ı Boşaltması ve Paris Anlaşması :

Napoléon, Akka'da aldığı yenilgiden sonra Suriye'de daha fazla tutunamamış ve Mısır'a geri dönmüştür. Bab-ı Ali, Suriye üzerine Fransız kuvvetlerinin yürüdüğünü duyunca yeni önlemler almış ve Sadrazam Yusuf Ziya Paşa emrindeki bir orduyu yola çıkarmıştır. Rodos'tan da Köse Mustafa Paşanın kuvvetleri Mısır'a ulaşmıştır. Napoléon kuvvetleri ile Mısır'a gelen Türk kuvvetleri arasında çarpışmalar yeniden başlar. Napoléon Ebuhor'daki muharebeyi kazanarak Mustafa Paşayı esir alır. Bir müddet daha kalarak Mısır'ı tamamen ele geçirme düşüncesindedir.

Bu sırada Avusturya ordusu kıta Avrupa'sında Fransız kuvvetlerini zor duruma düşürmüştür. Napoléon'a Avrupa'da ihtiyaç vardır. Napoléon, askerlerini generallerinden Kléber'e bırakarak Fransa'ya dönmek durumunda kalır **(44).**

Diğer taraftan kara yoluyla hareket eden Sadrazam Yusuf Ziya Paşa komutasındaki Türk kuvvetleri de Mısır'a gelmiştir. Kléber, bu kuvvetlerle çarpışmalara devam eder, ancak Mısır'da daha fazla dayanamayacağını anlar ve İngiliz komutanı Sidney Smith'in aracılığıyla bir ateşkes ister. Türk-Fransız ve İngiliz delegeleri arasında 24 Ocak 1800 tarihinde El-Ariş sözleşmesi yapılır. Buna göre; Fransız kuvvetleri Mısır'ı boşaltacak, İngiliz ve Türkler de yardımcı olacaklardır. Ancak sözleşme Londra hükümetince onay görmez**(45)** ve Mısır'da çarpışmalar yeniden başlar. Kléber'den sonra yerine geçen Menou bir müddet daha çarpışmaya devam eder, ancak Türk kuvvetleri karşısında zor duruma

---

(44) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.41.
Rifat UÇAROL, a.g.e., s.65.
(45) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.293-295.

düştüğünden ve denizden de yardım alamadığından ateşkes istemeye mecbur olur.

Bu sırada Fransızlar üzerinde İngiliz baskıları da yoğunlaşmıştır. Eylül 1801 tarihinde bir ateşkes anlaşması yapılır. Anlaşmaya göre : Fransız askerleri, 1798 yılından beri işgal ettikleri Mısır topraklarını boşaltacaklardır.

Olay İstanbul'da büyük bir sevinç yaratır. Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa büyük bir alayla İstanbul'a gelerek İskenderiye'nin kale anahtarlarını III.Selim'e teslim eder **(46)**.

Fransızlarla bir barış anlaşması ise Fransa'nın Avrupa'daki savaşlarında alacağı duruma göre ancak 1802 yılında gerçekleşecektir. Fransız orduları, Avusturya ve İngiltere ile savaş halindedir. Fransa bir taraftan İtalya ve Almanya üzerinden Avusturya'yı zorlamaya çalışmakta, diğer taraftan da Rusya'ya yanaşarak O'nunla İngiltere'ye karşı işbirliği yapmaya çalışmaktadır. Ancak bunda başarılı olamaz. Rusya 1801 yılında İngiltere ile bir anlaşma yapmıştır **(47)**. Doğu siyasetinde yalnız kalan Fransa, İngiltere ile 27 Mart 1802 tarihinde Amiens Barış Anlaşmasını imzalama durumunda kalır.

Fransa, İngiltere ile barış görüşmelerini sürdürürken Paris'teki Türk elçisi Ali Efendiyi bu görüşmelerden uzak tutmuş ve Osmanlı Devleti ile ayrı bir anlaşma yapmaya özen göstermiş, bunda da başarılı olmuştur.

Amiens Barış Anlaşmasının 8.maddesi Osmanlı Devleti ile ilgilidir. Buna göre: Mısır savaştan önceki haliyle Türklere geri verilecektir **(48)**.

(46) Yusuf AKÇURA, a.g.e., s.86.
(47) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.46.
(48) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.306-314.

Bab-ı Ali, Fransa ile yapılacak barış görüşmeleri için geçici elçi olarak Amedi Galip Efendiyi Paris'e yollamıştır. Daha önce Fransız Dışişleri Bakanı Talleyrand ile Esseyyid Ali Efendi arasında bir anlaşma taslağı hazırlanmıştır. Bu taslak çerçevesinde Galip Efendi ile Talleyrand arasında 25 Haziran 1802 tarihinde Paris Anlaşması imzalanır.

Anlaşmada, kararlar 3 bölüm halinde toplanmıştır. İlk bölümde; bir barış anlaşmasında bulunabilecek kararlar yer almaktadır. 1.Maddede: Taraflar arasındaki savaşın sona ereceği ve bundan böyle barış içinde ilişkilerin devam edeceği, 4.Maddede: 1802 Amiens Barışının Mısır ile ilgili kararının kabul edileceği, 6.Maddede: Savaş sırasında el konulan malların iade veya zararların ödenmesi için İstanbul'da taraflarca bir anlaşmaya varılacağı, 9.Maddede: İki taraf esirlerinin en kısa zamanda ve karşılıksız olarak serbest bırakılacağı, 10.Maddede : Anlaşmanın en geç 80 gün içinde onaylanacağı belirtilmektedir **(49).**

Anlaşmanın ikinci bölümünde, ilk Maddede : Kapitülasyonların yenileneceği, yeni ayrıcalıkların tanınacağı açıklanmakta ve, "... Bu yenilenmenin neticesi ve Türkiye'de diğer devletlere tanınan bütün imtiyazların Fransızlara da tanınmasını gerektiren eski kapitülasyon hükümlerinin tatbikatı olarak Fransız gemileri de badema Karadeniz'e girmek ve orada serbestçe seyretmek hakkından müstefit olacaklardır...." **(50)** denilmektedir. 2.Maddede : Denizlerde güvenliğin iki devletçe sağlanacağı ve Karadeniz'de Fransız gemilerine yönelik korsanlık girişimlerinin İstanbul hükümetince önleneceği, Türk sularında Fransızlara tanınan hakların aynen Fransız sularında Osmanlı tebaasından olan ve Türk

(49) Ismail SOYSAL, a.g.e., s.330-333.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.46.
(50) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.335.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.46.

bayrağı taşıyan tüm gemiler için de geçerli olacağı, 3.Maddede : Osmanlı Devleti'nin Karadeniz arazisi üzerinde herhangi bir yerine, Fransızlarca yeni atanacak konsolos veya memurların, tüccarların haklarının savaş öncesindekilerle aynı olacağı, 7.Maddede : Gümrük vergisi için yeni bir düzenleme getirilinceye kadar eski kararların geçerli olacağı, 9.Maddede : bu anlaşma ile her iki tarafın birbirini diğer devletlere göre daha üstün devlet olarak kabul edeceği açıklanmaktadır.

Üçüncü bölümde ise, Osmanlı Devleti ile Fransa Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünün birbirlerinin ortak garantisi altında olacağı belirtilmektedir **(51).**

Paris Anlaşması ile Fransa, XVIII.yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya attığı "Karadeniz'e çıkma" projesini kesinleştirmiştir. Bununla, Karadeniz'de Rusya'dan sonra (23 Kasım 1798 Türk-Rus Anl.) geçiş serbestliği alan ikinci devlet olmuş, ticaret alanı da Karadeniz'e kadar genişlemiştir.

Sonuç olarak, Fransızlar dost bir ülke toprağına geçerli hiçbir neden olmadan girmiş, buradan çıkarken de yeni haklar koparmıştır. Anlaşmada yeralan, Türk bayrağı taşıyan gemilerin de Fransız sularında dolaşabileceği esası ise, daha çok Osmanlıdaki gayri müslimlerin işine yarayacak bir karardır.

Fransızların Mısır'ı ele geçirme girişimi kendilerine bazı olumsuz sonuçlar da getirmiştir. Mali külfetler yanında savaş sırasında askerlerinin büyük bir kısmı çarpışmalarda veya veba salgınında yok olmuştur. Napoléon'un doğu planı da böylece suya düşmüştür. Fransa, Karadeniz'e çıkma hakkı elde etmesine karşın, Mısır'ı İngiliz nüfuzuna terk etmiştir.

---

(51) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.334-337.

Diğer taraftan 3 yıl kadar süren Mısır işgali, Avrupa ve Balkanlarda yorulmuş olan Bab-ı Ali'yi güneyde yeni bir problemle karşı karşıya getirmiş, tek başına çözümleyemeyeceğini bildiğinden ittifaklara yönelmiş, ancak İngiliz ve Rus desteği ile Fransız tehlikesini atlatabilmiştir.

C - XVIII.Yüzyılda Osmanlıda Girişilen Yenilik Hareketlerinde Fransızların Rolü :

Osmanlı Devleti, XVI.yüzyılda Kanuni zamanında, ülke genişliği, devlet otoritesi ve kurumları yönüyle en parlak dönemine ulaşmıştır. Ne var ki bu parlak dönem uzun süre devam etmemiş, savaş meydanlarında ve diplomaside alınan yenilgiler birbirini izlemiştir. Bu arada da Avrupa'daki gelişmelerden uzak kalmıştır. Geri kalmışlığının farkına vardığında, kaynağını daha çok askeri alanda aramıştır. Bu nedenle de yapılması düşünülen yenilik hareketlerinin ağırlık noktası kuvvete ve disipline yönelik olmuştur.

Fatih devrinden başlayarak Türkler, Avrupa'daki askeri gelişmeleri yakından izlemiş, temeli toprağa dayanan Tımarlı Sipahisi ve Yeniçeri kuruluşları ile de Rusya'nın Pometse ve Streltsi örgütlerine örnek olmuşlardır **(52).** Ancak, III.Murat zamanında bozulmaya başlayan Yeniçeri örgütü, disiplinsizliğin yanısıra Avrupa teknik gücü karşısında da zorlanmaktadır. Askeri alanda girişilecek bir yenileşme hareketi, Osmanlı Devleti'ni eski gücüne kavuşturacaktır. Bu görüş doğrultusunda XVIII.yüzyılda 1718 Pasarofça Anlaşması ile başlayan barış döneminden itibaren Osmanlı Devleti, yenilik hareketlerine girişmiştir.

---

(52) Niyazi BERKES, Türkiye'de Çağdaşlaşma, s.70.

Uzun yıllara dayanan dostluk ilişkileri, Avrupa'nın en modern ve eğitimli kara ordularına sahip olması gibi nedenler, Osmanlıyı yapacağı yenilik hareketlerinde Fransa'ya yöneltmektedir. Bu durum, Fransızların bu yıllardaki Türk siyasetine de uygundur. Ticari çıkarlarının zarara uğramasını istemeyen Fransızlar Avrupa'nın büyük devletleri karşısında askeri yönden güçlü bir Osmanlıyı savunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde askeri alanda Avrupai yeni bir örgüt kurma önerisi başlangıçta bir Fransız subayından gelmiştir.

1717 yılında İstanbul'a gelen De Rochefort, devrin sadaret kaymakamı İbrahim Paşa ile görüşmeler yapmış, Osmanlı askeri örgütünden ayrı veya onun yanında Avrupai biçimde bir ordunun yetişmesi için "Bab-ı Ali Hizmetinde Bir Fen Kıtası Kurulması Üzerine Tasarı" adıyla bir öneride bulunmuştur **(53).** Kurulacak bir askeri örgütte Huguenot'ların Fransa'da kral ordusuna karşı oluşturdukları askeri sistem örnek alınacaktır. Fransa'daki bu örgüt, zamanın Avrupa'sının en ileri ve disiplinli piyade örgütü durumundadır.

Ayrıca, Osmanlı ülkesinde yaşanan mali sıkıntıların yabancı devletler tarafından ucuza alınan hammaddelerin imal edilmiş olarak yurda pahalıya dönmesinden kaynaklandığına dikkati çeken De Rochefort, hammaddeleri yerinde işleyecek kuruluşların oluşturulması ile Osmanlı Devleti'nin ekonomik yönden güçlendirilebileceğini de savunmaktadır.

Ancak bu projelerin gerçekleştirilmesine engel, dini taassup ve ileri görüşlü devlet adamlarının yokluğu şeklinde yorumlanırsa da, en az bunlar kadar ve belki

(53) Niyazi BERKES, a.g.e., s.47.

de daha çok, ticari çıkarlarının zarara uğramamasını isteyen Fransızların ket vurmasıdır. Çünkü XVIII.yüzyıl başlarında bazı devlet adamları Türk ekonomisinin iyileştirilmesi için çareler düşünmemiş değildir. Bunlardan 1702-1703 yılı arasında kısa bir sadrazamlık dönemi olmasına rağmen Rami Mehmet Paşa dokumacılığın ıslahı için Hindistan'dan dokuma ustaları getirtmeyi, 1713 de Sadrazam Damat Ali Paşa (Şehit Ali Paşa) aldığı mali önlemler yanında, Türk ekonomisinin sömürü kaynağı haline gelmekte olan kapitülasyonları kaldırmanın yollarını düşünen devlet adamlarındandır. Ancak bu dönemde yakın ilişki içinde olduğumuz Fransız hükümetinin Bab-ı Ali üzerindeki siyaseti aktif bir rol oynayacak ve Fransız elçisi Marquis de Bonnac, Rochefort'un divanda da görüşülen projesinin reddi için her yolu deneyecek ve bunda da başarılı olacaktır **(54).**

Diğer taraftan askeri alandaki yenilik hareketleri üzerine ısrarla eğilen Osmanlı Devleti, XVIII.yüzyıl boyunca Fransız uzmanlarından ve Fransız yardımlarından faydalanacaktır. Bunlardan ilki, aslen bir Fransız subayı olan ve daha sonra oradan ayrılarak Avusturya ordusunda uzun yıllar başarılı görevlerde bulunan Claude Alexandre Comte de Bonneval'in Osmanlı hizmetine alınmasıyla başlamıştır.

1729 yılında Bosna'ya gelen ve burada müslümanlığı kabul ederek Ahmet adını alan bu Fransız generali orduda yapılacak bir yenilik için Sadrazam Topal Osman Paşanın dikkatini çekmiş ve 1731'de İstanbul'a çağrılmıştır. Askeri bilgilerinden yararlanılmak üzere kendisine Beylerbeyliği rütbesi verilir, yeni bir humbara ocağının kurulmasında ve eğitiminde görevlendirilir **(55).** Humbaracı

(54) Niyazi BERKES, a.g.e., s.49-50.
(55) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, I.Bölüm, s.322-325.
Niyazi BERKES, a.g.e., s.66-67.,
Bernard LEWİS, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.48-49.

Ahmet Paşa, Osmanlı hizmetinde bulunduğu yıllarda Bosna'dan beraberinde getirdiği 300 humbaracı ile 3 Fransız subayının da katılması sonunda yararlı çalışmalarda bulunmuş, 1734 yılında Üsküdar'da Ayazma Sarayında yeni bir humbara ocağı daha kurmuş ve bu ocaktakilere maaş sistemi koymuştur.

Daha sonra Bab-ı Ali'nin elçi olarak Paris'e yolladığı Mehmed Said Efendinin İstanbul'a dönüşünde (1742), XV.Louis, Padişah I.Mahmut'a verilmek üzere, değerli hediyelerle birlikte Türk ordusunda girişilen yenilik hareketlerine katkı olmak üzere 22 topçu ustası göndermiştir. Bununla ilk askeri yardımı başlatmış olan XV.Louis, 1768 yılında da İstanbul'a yolladığı elçisi Comte Saint Prieste aracılığıyla, Bab-ı Ali'nin yardım konusunda düşüncelerini öğrenmek ve bir askeri kurul göndermek girişiminde bulunmuştur. Başlangıçta bu girişim kuşku ile karşılanmış ve reddedilmiştir.

Ancak, daha sonra, bir Fransız diplomat ve askeri olan Baron de Tott, topçu ocağının ıslahı için İstanbul'a çağrılacak ve kendisine görev verilecektir **(56).**

Fransa adına bazı araştırmalar yapmak üzere 1755 yılında İstanbul'a yollanan Baron de Tott, 1767 yılına kadar burada kaldıktan sonra Kırım'da görevlendirilmiştir. III.Mustafa yapacağı ıslahat için bu Fransız uzmanından yararlanmayı düşünür ve 1769 yılında O'nu İstanbul'a davet eder. Topçu ocağının düzenlenmesi görevi verilen Baron de Tott, İstanbul'da Haliç'te ve Hasköy'de top dökümhanesi kurmuş, Boğazların savunma planının hazırlanmasında görev almış, Mühendishane'nin temeli olan Riyaziye Okulunu kurmuştur (1774).

---

(56) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV.I.Bölüm, s.479-480.

Bu arada Bab-ı Ali, Fransa'dan askeri uzman istemiştir. İstek, Paris'te samimi bir kabul görmüş ve topçu subayları İstanbul'a gönderilmeye başlanmıştır. Aubert adında bir Fransız çavuşun yönetiminde topçu ocağına bağlı bir sürat topçusu teşkilatı kurulmuş, daha sonra bu kuruluş için yeni elemanlar istenmiştir. Fransa'dan gelen Antuan Chabaud (1783), Poiré, Jean de Laffitte, Clavé (1784), Monnier gibi uzmanlar, Zonguldak, Sinop, Özi gibi Türk kalelerinin savunulması hakkında incelemeler yaparak raporlar vermişlerdir **(57)**.

İki ülke arasındaki bu teknik uzman trafiği Fransa'daki bazı soyluları da bu işe özendirmiş, XVI.Louis'nin akrabası Luxenburg Dükü Mon Moranci, Bab-ı Ali'ye bir öneri sunmuştur. Girit veya Rodos'ta Fransa'dan getirilecek birçok uzmanın denetiminde 1200 kişilik bir kuvvet top, havan ve humbara konularında eğitilecektir. Sadrazam Halil Hamid Paşa, asker sayısının çokluğu ve yakın bir adada bu işin teklifi nedeniyle öneriyi uygun bulmamış ve oyalayıcı cevaplar verilmiştir.

Bundan sonra Fransa, Lorea adında bir inşaat mühendisi ile Durest adında bir uzman daha göndermiş, Durest'in, tersanede gemi tezgahlarının onarımında yararlı çalışmaları olmuştur. Ayrıca Fransız top dökümhanesi müdürlerinden François Alexi ve Betoten da, İstanbul'a gelmiştir **(58)**.

Türk askeri cephesindeki bu atılımlar, Rusya ve Avusturya'nın dikkatlerini çekmeye başlamış, bu durumdan tedirgin olan Fransa'nın Petersburg elçisi Ségure, Paris'e kuşkularını bildirdiğinde (1785), Fransız Dışişleri Bakanı Vergennes'den yatıştırıcı şu cevabı almıştır "...Türkler askeri sahada birşeyler öğrendikçe

---

(57) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, I.Bölüm, s.482-483.
(58) İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, a.g.e., Cilt IV, I.Bölüm, s.484.

Ruslar'a karşı koyma imkanında olmadıklarını daha iyi anlayacaklardır..."**(59).**

Fransa'dan gelen subay ve teknik elemanlar Osmanlı Devleti'nde topculuk, silah üretimi ve bahriye konularında çalışmalarda bulunurken bir taraftan da askerlikle ilgili Fransızca eserler Fransız elçilik matbaasında basılarak çoğaltılmış, 1787 yılında Lafitte'in "İstihkam Dersleri", 1788 de de Truguet'nin "Deniz Manevraları ve İşaretleri" tercüme edilip yayınlanmıştır **(60).**

Ordu ve bahriye teşkilatında girişilen bu yenileştirme hareketleri Osmanlı Devleti'ni Rusya ve diğer hasımlarına karşı koruyabilecek güce eriştirememişse de III.Selim ve sonrasında yapılacak ıslahat hareketlerine bir temel teşkil etmiştir.

III.Selim zamanında, 1793 yılında kurulan Nizam-ı Cedid ordusunun eğitiminde Fransız subaylarından yararlanıldığı gibi, kıyafetlerinde de Fransız ordusunda giyilen mavi bere ve kırmızı ceket kullanılmıştır **(61).**

Fransa'da ihtilal çıktığında, Osmanlı tahtından bulunan III.Selim, Fransa'nın bu döneminde ilişkilerini dikkatle korumayı başarmış ve istenen uzmanların İstanbul'a gönderilmesini sağlamıştır. 1793 ve 1795 yıllarında, Convention yönetimine bir uzman listesi yollanmış **(62)**gerekli yardımlar alınarak Nizam-ı Cedid ıslahatları sürdürülmüştür.

1773 yılında kurulan "Mühendishane-i Bahri-i Hümayun" ve 1795 yılında açılan "mühendishane-i Berri-i Hümayun" okullarında Arapça'nın yanında ilk

---

(59) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.54.
(60) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.54.
(61) Niyazi BERKES, a.g.e., s.94.
(62) Niyazi BERKES, a.g.e., s.93.
Bernard LEWİS, a.g.e., s.39.

defa bir batı dili olarak Fransızca öğretim diline girmiştir **(63).**

Osmanlı Devleti, Fransa'nın bu tür askeri bilgi ve tekniğinden Napoléon'un Mısır seferi öncesine kadar yararlanıp kendisini toparlamaya çalışırken artan bu ilişkiler içinde toplumsal ve kültürel hayatta da bazı etkilenmeler ve etkilemeler görülecektir.

XVIII.yüzyılın ilk yarısında Paris'e elçi olarak giden Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, orada kaldığı süre içinde Fransa'nın kalkınma nedenlerini araştırmış, Osmanlıda uygulanabilecek olanlarını saptamıştır.

Mehmet Efendi ile birlikte Paris'e gelen oğlu Said Mehmet Efendi Paris'teki incelemeler sırasında matbaanın kültür hayatında ne denli önemli bir faktör olduğu bilincine varmış, İstanbul'a döndüğünde, İbrahim Mütefferrika ile birlikte ilk Türk matbaasını kurmuştur **(64).**

Lale devrinde Kağıthane'de yapılan köşk ve bahçe düzenlemelerinde elçi Mehmet Efendinin Paris'ten getirdiği planlardan yararlanılmıştır.

Mehmet Efendi Paris'e vardığında da, Türk elçi ve erkanının kıyafetleri bazı Paris'lilerce ilginç bulunmuş, benzer kıyafetlerle bir "Turquerie" modası yayılmaya başlamıştır. Paris'te çıkan "**Mercure de France**" adlı dergi, "İstanbul'dan" manşetiyle bu modayı tanıtmıştır **(65).**

---

(63) Niyazi BERKES, a.g.e., s.93.
Gündüz AKINCI, a.g.e., s.59-60.
(64) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.56.
(65) Gündüz AKINCI, a.g.e., s.16.

XVIII.yüzyılın ikinci yarısında askerlikle ilgili pekçok eser Fransızcadan Türkçeye çevrilmiş, Fransızlar da, Türkçeden bazı eserleri Fransızcaya çevirmişlerdir. Türk kültürünü ve tarihini aktaran kitaplar bunların başında gelmektedir-Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin "Sefaretname"si, "Kemal Paşazade Tarihi", "Raşit Tarihi", "Nasreddin Hoca Fıkraları" bunlar arasındadır **(66).**

Fransızların Türk askeri, kültürel ve toplumsal hayatında oynadığı aktif rol XVIII.yüzyıl boyunca devam ettiği gibi XIX.yüzyılda da görülecek, Türk aydın ve devlet adamları arasında Fransızca öğrenmek bir zaruret haline gelecektir. XIX.yüzyılda Fransızca geniş bir kullanım alanı bulurken öğrenim için Fransa'ya gönderilen gençler de Türk düşün ve demokrasi hayatının öncülüğünü yapacaklardır.

---

(66) Gündüz AKINCI, a.g.e., s.70-73.

III. BÖLÜM

A - Paris Anlaşmasından Cezayir'in İşgaline Kadar İlişkiler :

1 - İlişkileri Canlandırma Çabası ve Osmanlı-Rus Savaşı Öncesinde Fransızların Tutumu :

Napoléon'un Mısır seferi, Osmanlının dış siyasetinde önemli değişikliklerin başlamasına neden olmuş ve Osmanlı Devleti Fransız tehlikesini atlatmak üzere verdiği ödünle, Boğazları Rusya'ya açmış, İngiltere'nin de koruyuculuğuna girmişti.

Napoléon tehlikesinin atlatılmasından sonra Osmanlı Devleti'nin Rusya ve İngiltere ile ilişkileri gerginleşmeye başlamıştır. Rusya, bu savaş sırasında Yedi Ada civarına ve Boğazlara gönderdiği askerlerini buralardan çekmediği gibi yenilerini de göndermeye başlamış ve Osmanlı Devleti'nin bu aradaki siyasi yalnızlığından yararlanak Eylül 1805'de daha önce yaptığı anlaşmayı yenilemeyi başarmıştır **(1).**

Bu sırada Fransızlar da, doğuda bir Rus gücüne ve bir Türk-Rus işbirliğine karşı olduklarından Türklerle ilişkileri geliştirmek ve onlarla bir anlaşma yapmak çabasındadır. Bab-ı Ali ise, Napoléon'un Mısır seferinden sonra Fransız dostluğuna eskisi gibi güvenmemektedir. Nitekim, 2 Aralık 1804'deki Napoléon'un ilan

---

(1) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.38-39.

ettiği imparatorluk yönetimini onaylamakta tereddüt etmiştir.

Rus ve İngiliz hükümetlerinin baskıları **(2)** karşısında da orta bir yol izlemiş ve yayınladığı bildiride:"... imparatorluk meselesi herşeyden evvel bir Avrupa işidir. Şimdiye kadar imparatorluk, Nemçe ve Rusyaluya ait idi. Binaenaleyh herşeyden evvel onların tasdiki lazımdır..." demiştir **(3).**

Bunun üzerine Fransız elçisi durumu protesto ederek İstanbul'dan ayrılmıştır.

Ancak bundan bir müddet sonra Napoléon'un Austerlitz'de Avusturya ve Rusya'ya karşı kazandığı büyük başarı, Osmanlıdaki tereddütleri silecektir. Artan Rus tehdidine karşı da Bab-ı Ali Fransız nüfuzundan yararlanma yoluna gidecektir.

Fransızlarla dostluğunu yeniden canlandırmak amacıyla Bab-ı Ali, 31 Mart 1806 tarihinde Ahmet Muhip Efendiyi Paris'e yollamış ve Napoléon'un imparatorluk rejimini de tanımıştır.

Napoléon da, General Sebastiani'yi 18 Ağustos 1806 tarihinde büyükelçi sıfatıyla İstanbul'a göndermiş, elçi ile birlikte, III.Selim'e verilmek üzere bir mektup ve bazı hediyeler de yollamıştır **(4).**

Elçi, İstanbul'da kaldığı 2 yıl içinde özel bir kabul görmüştür. Sebastiani, Rus yanlısı olarak bilinen Eflak ve Boğdan beyleri Moruzi ve İpsilanti'nin

(2) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.47-48.
(3) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.49.
(4) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.324.
Rifat UÇAROL, a.g.e., s.68.

azledilmesinde, Rusya'ya Boğazların kapatılmasında önemli bir rol oynamış, ve Bab-ı Ali'yi Rusya ile savaşa kışkırtmıştır **(5).**

Bab-ı Ali, Aralık 1806'da Rusya'ya savaş ilan ederken Fransa'nın dostluğuna da güvenmiştir.

Napoléon'un bu dost görünümü yanında Bab-ı Ali'ye bazı tehditkar davranışları da olmuştur. Rus gücünün kırılması yolunda Osmanlı koruyuculuğundaki bir toprağı işgal etmekten de geri kalmamıştır.

Rusya'nın, Adriyatik'te Osmanlı himayesinde bulunan Dubrovnik Cumhuriyeti yakınındaki Cattaro şehrini işgal etmesi üzerine, 1806 yılında, Dalmaçya'daki Fransız kuvvetleri de Dubrovnik Cumhuriyetinin başkenti Raguza'yı işgal etmiştir **(6)**. Bab-ı Ali, durumu protesto etmekten başka bir etkinlik gösteremeyiştir.

2 - Türk Toprakları Üzerinde Fransız-Rus Planı : (Tilsitt Anlaşması ve Erfurt Görüşmesi)

İmparatorluk döneminden bu yana kıta Avrupa'sında tartışılmaz bir güç haline gelen Napoléon'un karşısında iki büyük tehlike kalmıştır. Bunlardan biri İngiltere, diğeri de Rusyadır. Bütün çabalarına karşın, İngiliz gücünü kıramamıştır. Doğudaki Rus gücünü ise, ya bir ittifakla doğu politikasında kendi yanına çekecek, veya bir savaşta yenerek kendisi için zararsız hale getirecektir. Nitekim yapacağı bir savaşta her iki amacını da birden gerçekleştirecektir.

---

(5) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.50.
(6) Yusuf AKÇURA, a.g.e., s.112-113.

Napoléon, Rusya'yı iki koldan hırpalamak üzere Bab-ı Ali ile samimi ilişkilere girmiş, onu savaşa kışkırtmıştır. Kendisi de, çok geçmeden, Niemen nehri yakınında Friedland'da, Rus kuvvetlerini bozguna uğratarak Çar Alexandr ile 9 Temmuz 1807 Tilsitt Barışını yapmıştır **(7).**

Tilsitt Barışı, Fransa ile Rusya arasındaki savaşı sonuçlandıran bir anlaşma olmakla beraber iki devlet arasında yapılan bir bağlaşma niteliğindedir. Bu anlaşmada, halen devam etmekte olan Osmanlı-Rus mücadelesinde de bir karara varılmış, Avrupa'daki Türk toprakları iki devlet arasında pazarlık edilmiştir.

Anlaşmaya göre : Napoléon, Osmanlı devleti ile Rusya arasında arabuluculuk yaparak bir ateşkes ve anlaşmanın yapılmasına, Eflak ve Boğdan'ın Rusya'ya verilmesine çalışacak, bunu sağlayamazsa Rusya'nın bu yerleri ele geçirmesinde yardımcı olacaktır **(8).**

Tilsitt Barışından sonra Rusya, İstanbul ve Boğazları ele geçirmek üzere harekete geçmiş ve Balkanlardaki işgalleri artırmıştır. Fransa ise bu bölgede bir Rus nüfuzuna karşıdır.

Bu nedenle Napoléon ile Alexandr, Erfurt'ta yeniden bir araya gelmiş ve Avrupa'nın durumu, Türk topraklarının geleceği konusunda görüşmeler yaparak 12 Ekim 1808 tarihinde bazı kararlar almışlardır.

Görüşmeler sırasında iş, İstanbul ve Boğazlara gelince Napoléon Çar'a: "...İstanbul tek başına bir imparatorluğa değer... Kaldı ki Marsilya'nın bir

---

(7) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., S.23-24.
(8) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.98.

kapısı da boğazlardır..." **(9)** diyerek Rus isteklerinin karşısına çıkmıştır. Bir taraftan da darıltmamak üzere Balkanlarda kendisine yardımcı olacağını, Eflak ve Boğdan konusunda Rusya'nın yanında yer alacağını belirtmiştir.

Bu görüşmelerde Napoléon, Balkanlardaki Türk topraklarında Rusya'yı serbest bırakmış, ancak İstanbul ve Boğazlar üzerinde bir Rus nüfuzuna kesinlikle karşı olduğunu belli etmiştir.

3 - Yeni Dost Arayışı :

Tilsitt Barışı ve Erfurt'taki görüşme ile Napoléon, Türk toprakları üzerinde Rusya ile paylaşma planları yapmış, Rusya'yı kendi yanına almıştır.

Bab-ı Ali, Rus savaşı öncesinde, Türklerle yakın ilişki kurma çabasında olan Napoléon'un, daha sonra bu tavrını sürdürmemesi karşısında kendisini siyasi yalnızlık içinde hissetmiştir. Kaybolan Fransız güveni içinde, kendini güvenceye alabilmek için başka bir güçlü devletin desteğine yönelmiştir. İngiltere, Napoléon-'un Mısır seferinden bu yana Bab-ı Ali ile bir bağlaşma yapmak isteği içindedir.

5 Ocak 1809 tarihinde Bab-ı Ali, İngilizlerle bir anlaşma yapar. Çanakkale Anlaşması (Kale-i Sultaniye) adıyla bilinen bu anlaşma ile Boğazlar, eskiden olduğu gibi savaş gemilerine kapalı olacaktır. İngilizler Boğazların kapalılığı ilkesini kendi güvenceleri altına almışlardır.

Anlaşmanın gizli maddesi Fransızlarla ilgilidir. Buna göre: Türk toprakları

---

(9) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V, s.99.

bir Fransız saldırısı karşısında kalırsa, İngilizler Türklere yardım edeceklerdir **(10).**

Bu anlaşma ile Boğazların kapalılığı ilkesi, Rusya'dan sonra İngiltere ile de gündeme gelmiştir. Bundan böyle güçlü Avrupa devletlerinin Boğazlar üzerindeki rekabeti gün geçtikçe artacaktır.

Osmanlı Devleti artık Fransa'ya güven duymamaktadır. Bir Rus tehlikesi içinde Fransızlardan umduğu yakınlığı bulamamıştır. Hem Rus, hem de olası bir Fransız tehlikesine karşı da başka güçlerin desteğine doğru kaymaktadır.

4 - Yunan Bağımsızlığında Fransızların Rolü :

XVII.yüzyıldan başlayarak Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasette gittikçe artan nüfuz kaybı, yabancı devletlerin kışkırtıcı çalışmaları, XVIII.yüzyılın ikinci yarısında Mora'da ve Balkanlarda bazı isyanların çıkmasına neden olmuştur **(11).**

Daha sonraki yıllarda Avrupa'da gelişen sosyal ve siyasal olaylar, bu isyanlara değişik boyutlar kazandırmış ve XIX.yüzyılda Osmanlıda bağımsız birimler ortaya çıkmıştır.

Morada'ki isyan hareketlerinin bir bağımsızlık hareketine dönüşmesinde Fransızların büyük rolü olmuştur. Mora'da yaşayan Rumların Fransızlarla olan kültürel ilişkileri **(12)** onlara Fransa'daki gelişmeleri yakından izleme olanağı

(10) Rifat UÇAROL, a.g.e., s.72-74.
(11) Fahir ARMAOĞLU, a.g.e., s.96.
(12) Niyazi BERKES, a.g.e., s.151.

vermiş, ihtilal prensipleri Rumlar arasında kısa sürede yayılmış ve benimsenmiştir. Avrupa'daki savaşları nedeniyle Dalmaçya kıyılarına uzanan ve 1797'de Yedi Adaya yerleşen Napoléon ve askerlerinin beyannameler dağıtarak, Mısır'a yapacağı bir sefer öncesinde Rumları Osmanlıya karşı isyana kışkırtması, Mora'nın dağlık bölgelerinde yaşayan Maynot kavmine Napoléon'un ümit veren davranışları, **(13)** Rumların bağımsızlık yolunda ilerlemesinde itici güç olmuş zamanla örgütlenmeler başlamış ve sonunda 1821 yılında Mora'da büyük bir isyan çıkmıştır.

İsyanın gittikçe genişlemesi üzerine Bab-ı Ali yeni önlemler almaya çalışmış ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşadan da yardım istemiştir. Bu arada Mora'da bir Mehmet Ali gücü istemeyen Rusya ve İngiltere işe karışmış ve konu milletlerarası bir sorun haline gelmiştir.

Fransızlar, Mora'daki bu isyanı yakından izlemiş, başlangıçta, Napoléon ordusunda görev yapmış birçok subay, gönüllü olarak Rum ordusuna katılmıştır **(14)**. İsyanın ilerleyen yıllarında da Rus ve İngilizlerle birlikte ortak bir siyasetle, bağımsız bir Yunanistan'ın gerçekleştirilmesine çalışmıştır.

İsyanın gittikçe uzaması ve kritik bir durum kazanması üzerine Rus ve İngilizler 4 Nisan 1826'da Petersburg'da bir araya gelerek Yunan bağımsızlığı için bazı kararlar almışlar ve bunu Avrupa'lı devletler ile Osmanlı Devleti'ne bildirmişlerdir. Osmanlıya yalnızca vergi bağı ile bağlı özerk bir Yunan eyaletini öngören ve Türklerin bölgeden çıkartılmasını amaçlayan bu kararları Osmanlı Devleti reddetmiştir. Fransa ise kararları onayladığını bildirmiş ve ardından

(13) İsmail SOYSAL, a.g.e., s.168-169.
(14) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.114-115.

Rusya ve İngiltere ile birlikte, 6 Temmuz 1827'de Londra'da bir anlaşma imza etmiştir. Anlaşmada, Petersburg kararları doğrultusunda hareket edileceği kararlaştırılmıştır. Ayrıca kararların Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilmeye çalışılacağı, gerekirse zor kullanılacağı konusunda da bir anlaşmaya varılmıştır.

Londra Anlaşmasının ardından Fransa, İngiltere ve Rusya Osmanlı Devleti'ne ortak bir ültimatom vererek Yunanistanla ilgili karara uymasını istemişlerdir. Osmanlı Devleti bunu da reddedince Fransız, İngiliz ve Rus ortak donanması Mora önlerine gelerek 20 Temmuz 1827'de Osmanlı donanmasını Navarin'de yakmışlardır. Bu arada 30.000 kişilik bir Fransız kuvveti de Mora içlerine kadar girerek bölgeyi kontrol altına almıştır.

Navarin olayından sonra Osmanlı Devleti'nin Fransa ile ilişkisi bir müddet kesilmiştir. Fransa ise 22 Mart 1829'da İngiltere ve Rusya ile Londra'da yeniden biraraya gelerek bir anlaşma imzalamıştır. Anlaşma ile Yunan Devleti'nin sınırları belirlenmiş ve bağımsızlığı ilan edilmiştir. Osmanlı Devleti bunu, Rusya ile yaptığı savaş sonunda imzaladığı Edirne Anlaşması'nda (1829) kabul etmek durumunda kalmıştır **(15).**

B - Cezayir'in İşgalinden Kırım Savaşına Kadar İlişkiler:

1 - Cezayir'in İşgali :

Afrika'nın kuzeyinde ve batı Akdeniz stratejisi yönüyle önemli bir bölgede bulunan Cezayir XVI.yüzyılın ilk yarısında Oruç Reis ve kardeşi Barbaros Hayrettin tarafından İspanyollardan alınmış, 1533 yılında Barbaros'un Kanuni

(15) Fahir ARMAOĞLU, a.g.e., s.104-107.

hizmetine girmesiyle de bir Osmanlı ülkesi haline gelmiştir. Cezayir-i garp Beylerbeyliği olarak yönetimi Barbaros'a verilen bu topraklar daha sonra Tunus ve Trablusgarp ile birleştirilerek Garp Ocakları adıyla anılmıştır.

Barbaros, oğulları ve Kılıç Ali Paşa zamanlarında merkeze bağlılığı tam olan bu eyaletin giderek yönetiminde aksaklıklar başlamış, Dayı adı verilen yeniçeri-ağaları yönetime egemen olmuş ve zamanla merkezce de tanınmışlardır. XVIII.yüzyılda yabancı devletlerle anlaşma yapma hakkını da elde eden Ocağın XIX.yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti ile bağları iyice zayıflamıştır **(16).**

Cezayir-i garp ocağının başlıca gelirini Akdeniz'de dolaşan gemilerden baskın yoluyla elde edilenler veya anlaşma yoluyla denizci devletlerden alınan vergiler oluşturmaktadır.

Deniz ticaretinin gittikçe önem kazanması, ve 1816 yılında Hollanda filosunun da katıldığı bir İngiliz donanmasının Cezayir şehrini topa tutması gibi Cezayir-i garba yönelen tehditler ve zayıflayan Osmanlı nüfuzu, bu ülke ile yakından ilgilenen ve ticari yatırımlar yapan Fransa'nın dikkatini gün geçtikçe bu bölgede toplamaktadır.

Fransa'nın Cezayir-i garp ocağı ile ilişkisi XVI.yüzyıla kadar dayanır. Kanuni devrinde başlayan Türk-Fransız dostluğu Cezayir-i Garb'a da yansımış ve Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki donanma ile Fransız donanması Charles-Quint'e karşı bir sefer düzenlemiştir.

---

(16) Ercüment KURAN, Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847), s.4-6.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.122-123.

Fransızlar daha sonraki yıllarda Cezayir-i garp ocağına ticari girişimlerde bulunmuşlar, 1577 yılında Cezayir şehrinde bir konsolos bulundurma, 1578 yılında da vergi vermek ve askeri yığınak yapmamak üzere doğu kıyılarında mercan avlamak izni almışlardır **(17)**. Annaba (Annabe) şehri yakınında Bastion adıyla bir de ticaret merkezi oluşturan Fransızlar, buradan tahıl, mercan vs. aktararak Avrupa ile ticaretlerini yürütmüşlerdir. Bastion, çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle XVII.yüzyılda Türkler tarafından birkaç kez yıkılmışsa da buradaki Fransız kuruluşu işlevini sürdürmüş, 1741 yılında Compagnie royale d'Afrique adıyle resmileştirilmiş ve 1789 yılından sonra da Agence d'Afrique olarak devam etmiştir **(18)**.

XVII.yüzyılın ikinci yarısında ticari nedenlerden ve korsanlık faaliyetleri yüzünden Cezayir-i garp ocağı ile Fransa'nın ilişkileri bozulacak ve Cezayir şehri Fransızlarca topa tutulacak, 1689 yılında yapılan bir barış anlaşmasıyla ilişkiler tekrar eski haline dönecektir.

1798 yılında Napoléon'un Mısır seferi sırasında Ocakla Fransa arasındaki ilişkiler Osmanlı-Fransız ilişkilerine paralel olarak gerginleşmiş, 1802 yılındaki anlaşmadan sonra normale dönmüştür. Ancak bu kısa sürecek, denizlerdeki Fransız-İngiliz rekabeti ocağı da etkileyecektir. 1805 yılında İngiltere'nin Trafalgar zaferi ile denizlerde Fransa'ya karşı üstünlük sağlamasının ardından Fransız ticarethanelerine Cezayirlilerce el konulacak ve 10 yıllığına İngilizlere kiraya verilecektir.

Gerginleşen bu ortam içinde Fransa, Cezayir-i garp ocağını ele geçirerek Akdeniz egemenliğini bu yolla sağlamayı planlar ve 1808 yılında Napoléon bir

(17) Ercüment KURAN, a.g.e., s.9.
(18) Ercüment KURAN, a.g.e., s.10.

araştırma yapmak üzere binbaşı Boutin'i Cezayir'e gönderir. Ancak, Avrupa'daki siyasi gelişmeler, Napoléon'un buraya bir sefer yapmasını önler. Napoléon'dan sonraki olaylar ise, Fransızların bir müddetten beri Cezayir üzerinde beslediği emellerin gerçekleşmesine fırsat verecek şekilde gelişecektir.

1826 yılında Cezayir Dayısı İzmir'li Hüseyin Paşa, Fransızların mercan avı için verdikleri verginin artırılmasını istemiş, Fransa buna razı olmamıştır **(19).** Diğer taraftan, Cezayir-i garp ile Fransa arasında Directoire döneminden beri süregelen bir konu, Cezayir Dayısının sabrını taşırmak üzeredir. Fransa, ihtilalin ardından Avrupa'lı devletlerle savaşları sırasında güney bölgesinin buğday ihtiyacını Cezayir'den karşılamış, 5.000.000 Frank da borç almıştır. Cezayir'deki buğday alım satımıyla Bacri ve Busnach adlı iki Yahudi tüccar ilgilenmektedir. Cezayir Dayısı bu tüccarlardan buğdayın parasını ister, onlar da Fransa'dan parayı alamadıklarını söylerler. Fransa Yahudi firmaya ödenecek paranın tamamını vermemiş, bu firmanın bazı Fransızlara borcu olduğu gerekçesiyle bir kısmını alıkoymuştur. Konuyu birkaç kez Fransız konsolosu Deval'e açan Hüseyin Paşa, her defasında ondan oyalayıcı cevaplar almış, 1824'den sonra da 3 defa mektup yazarak Fransız hükümetine durumu iletmiştir. Geçen zaman içinde Paris'ten hiçbir cevap gelmediği gibi, Cezayir-i garp'ta ticarethane olarak kullanılan yerler de Fransızlarca silah deposu haline getirilmiştir.

Nihayet 29 Nisan 1827 tarihinde maydana gelen bir olay siyasi ilişkilerin kesilmesine ve savaş durumunun ortaya çıkmasına neden olacaktır. Bu tarihte Fransız konsolosu Deval, şeker bayramı nedeniyle Dayı Hüseyin Paşanın ziyaretine gelmiştir. Konuşma sırasında Paşa, Fransız hükümetinin mektuplarına

---

(19) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.109.

cevap yazmamasının nedenini sormuş, Konsolosun : "Fransa kralı ve cumhuru sana kağıt tahrir itmez ve mersul kağıdlarına dahi karşuluk irsal itmez" **(20)** sözü karşısında bir an hiddete kapılan Hüseyin Paşa, yerinden kalkarak, elindeki yelpazesini birkaç defa konsolosun suratına vurmuştur.

Bu olay üzerine Fransa, ağır şartlar ileri sürerek Hüseyin Paşanın özür dilemesini istemiş ve Haziran ayında da bir Fransız filosu Cezayir önlerine gelerek şehri kuşatmıştır. Paşanın özür dilemeye yanaşmaması sonunda Cezayir'i topa tutmuştur.

Fransa, Ağustos ayı başında İstanbul'daki elçisi Comte Guilleminot kanalıyla Bab-ı Ali'ye bir nota vererek Hüseyin Paşanın bu hareketinin diğerlerini çok aştığını ve açıkça özür dilemesi gerekirken bunu yapmadığını, bu nedenle Fransız hükümetinin Osmanlı ile Fransa arasında yapılan anlaşmaya dayanarak savaş durumuna geçtiğini bildirmiştir **(21).**

Bab-ı Ali, Fransa'nın savaş durumuna geçmeden önce kendisine resmen haber verilmesi gerektiğini ileri sürmüş, ilgili yerlere mektuplar göndererek Cezayir'deki gelişmeler hakkında bilgi alma yoluna gitmiştir. Sorunun Cezayir ile Fransa arasında çözülmesi ümidiyle de doğrudan doğruya bir müdahaleye girişmek istememiştir. Zaten bu sırada Mora'daki isyanlardan yorulmuş, kısa süre önce Navarin'de donanması yakılmıştır. Bir yıl önce yeniçeri ocağı kaldırılmış, yerine kurulan örgüt, henüz istenen güce erişememiştir. Rusya ile de bir savaşın eşiğindedir.

---

(20) Ercüment KURAN, a.g.e., s.12.
(21) Ercüment KURAN, a.g.e., s.15.

Fransa ise 1827 yılında denizden kuşattığı Cezayir'i ancak 1830 yılındaki büyük bir askeri harekattan sonra ele geçirecektir. Fransa'nın Mora'yı işgal için de bir miktar kuvvet ayırmış olması, hükümetteki çekişmeler ve Avrupa siyasetinde uygun ortamın oluşmaması gibi nedenler kuşatmayı uzatmıştır.

1829 yılında Rusya ile savaşı sona eren Osmanlı Devleti, Cezayir için bazı girişimlerde bulunmuş, Halil Efendiyi Cezayir-i garba yollayarak iki tarafı uzlaştırmaya çalışmış, ancak başarılı olamamıştır.

1 Aralık 1829 tarihinde Fransa'nın İstanbul elçisi Guilleminot, Reis-ül küttap Pertev Efendi ile gizli bir görüşme yapmak istemiş ve görüşmede bir muhtıra sunmuştur. Bunda; Cezayir-i garp ocağının Bab-ı Ali tarafından cezalandırılması istenmekte ve hatta bu konuda Mısır valisi Mehmet Ali Paşadan yardım alınabileceği önerisi de getirilmekte, bunların gerçekleşmemesi halinde denizden ve karadan Cezayir üzerine harekete girişileceği bildirilmektedir **(22).**

Fransız hükümetinin işgalden 3 yıl sonra Cezayir'e askeri hareket için bu kararı almasında bazı etkenler vardır. Fransa'da Kral X.Charles'a karşı gün geçtikçe muhalefet artmaktadır. Başbakan Polignac, liberallere karşı nüfuzunu artırmak ve halkın dikkatini dışarıya çekebilmek için böyle bir kararın alınmasında büyük rol oynamıştır.

Pertev Efendi, elçiye verdiği cevapta ; Cezayir üzerine asker göndermenin dinen doğru olmayacağını belirtmiştir. Böyle bir harekete Padişah II.Mahmut da taraftar değildir. Konu Bab-ı Ali'de görüşülmüş ve sonunda Tahir Paşa sorunun çözümlenmesi için Cezayir'e gönderilmiştir. Ancak Tahir Paşa, abluka nedeniyle

---

(22) Ercüment KURAN, a.g.e., s.18.

Cezayir'e giremeyip Toulon'a geçecek, Fransızlar da bu arada işgali gerçekleştireceklerdir.

Bab-ı Ali, Tahir Paşanın başarılı olacağını ümit ederken, Fransız hükümeti, Cezayir'e bir sefer yapılacağını 12 Mart 1830 tarihli bir nota ile Avrupa'lı devletlere bildirmiş ve Cezayir'de kurulacak yeni bir düzen için kendilerine başvurulacağını da ilave etmiştir. Fransız Başbakanı, 16 Martta Bab-ı Ali'ye de bir nota göndererek askeri harekata girişileceğini haber vermiştir **(23).**

Daha sonra Fransız elçiliğinden Reis-ül küttaba gelen bir yazıda; Comte de Bourmont komutasında 37.000 kişilik bir ordunun 14 Haziran 1830 da Seyd el Feruc'a çıktığı, 5 Temmuzda da Cezayir'e girildiği bildirilmiştir **(24).**

14 Ağustosta da Fransa'nın İstanbul elçisi Guilleminot, Reis-ül küttaba 11 maddelik bir nota vermiştir. Notada; Cezayir'in büyük bir kısmının Fransa'ya ait olacağı, Ocağın savaş gemisi bulundurmayacağı ve Fransa'nın burada birçok ekonomik hakka sahip olacağı belirtilmekte ve bunların reddedilmesi halinde Fransızların Cezayir'i boşaltmayacağı açıklanmaktadır. Elçi, Fransa'ya karşı düşmanca bir tutum içinde olan Trablusgarp ve Tunus Beylerbeyine gönderilecek bir ihtar yazısını da bu arada açığa vurmuştur.

Bab-ı Ali elçiye verilecek cevapta acele davranmamıştır. İstanbul'daki Rus elçisinin de görüşü bu yoldadır. Bu sırada Fransa'da bir ihtilal çıktığı söylentileri gelmektedir.

---

(23) Ercüment KURAN, a.g.e., s.24-25.

(24) Ercüment KURAN, a.g.e., s.26.

Bab-ı Ali, Fransız notasına 13 Mayıs 1831 tarihinde cevap vermiştir. Notada; Cezayir'in iadesini istemiş korsanlık faaliyetlerini önleyeceğini ve Avrupa'lı tüccarlara kolaylık göstereceğini de belirtmiştir. Ancak, Fransızlardan hiçbir cevap alamamıştır. Daha sonraki girişimlerinde de Fransız hükümetinden, Cezayir'de hukuku olduğuna dair bir yazı almışsa da uygulamada hiçbir geçerliliği olmamıştır.

Osmanlı devleti bu yıllarda Mehmet Ali Paşa sorunu ile uğraşmaktadır. Bu sorunu çözüme ulaştırdıktan ve Rusya ile de bir barış anlaşması imzaladıktan sonra Cezayir için Avrupa'da siyasi girişimlere ağırlık vermiştir. Mustafa Reşit Beyi (Mustafa Reşit Paşa) 1834 yılında Paris'e yollamıştır. Londra ile de ilişki içindedir. İngiliz hükümeti, Avrupa siyasi ortamına uygun hareket etmeyi yeğlemekte ve Fransa'ya yatkın görünmektedir. Avusturya ve Rusya da Osmanlıyı desteklemez. Tüm siyasi girişimler faydasızdır ve Osmanlı Devleti yatıştırılmaya çalışılmaktadır.

1835 yılında Bab-ı Ali, Trablusgarp'ta bir karışıklık çıktığını öğrenmiş bu bölge için de bir Fransız tehdidi söz konusu olduğundan donanma göndererek Trablusgarb'ı merkeze bağlamıştır. Tunus için de aynı şeyi düşünmüş ancak, Fransız donanması engel olmuştur.

Bu tarihten sonra Cezayir'de yerli beylerle Fransızlar arasında çarpışmalar bir süre daha devam etmiş, sonunda Fransızlar Cezayir'i tamamen ellerine geçirmişlerdir **(25).**

---

(25) Ercüment KURAN, a.g.e., s.44-57.

Fransızlar, uzun zamandır ticari yatırımlar yaptığı ve güney kıyılarının karşısında olan bu Türk toprağını ele geçirmekle Mısır'daki başarısızlığının acısını da çıkarmış, Akdeniz'deki İngiliz üstünlüğüne karşı bir yer elde etmiş ve Afrika'da kuracağı sömürge imparatorluğunun da ilk adımını atmıştır.

Fransızlar Mısır'dan sonra bir Türk toprağına daha saldırmış ve bu defa başarılı olmuştur. Kuzey Afrika'daki Fransız emelleri bundan sonra da devam edecek ve yeni fırsatlar kollanacaktır.

2 - Mısır Meselesi ve Boğazlar Sorunu :

XIX.yüzyıl başında Osmanlı Devleti Mora'da ve Balkanlarda çıkan isyanlarla uğraşmış, Rusya ile yaptığı savaşlardan da yenik çıkmıştır. Mora'daki isyan, bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasıyla son bulurken Cezayir de Fransızlarca işgal edilmiştir. Osmanlı Devleti bu kayıpların ardından Mısır valisi Mehmet Ali Paşanın isyanıyla karşılaşacak ve gelişen olaylarla isyan bir iç sorun olmaktan çıkarak milletlerarası bir nitelik kazanacaktır.

Mısır'da vali olan Mehmet Ali Paşa, Kavala'da doğmuş ve daha sonra Napoléon'a karşı gönderilen Osmanlı ordusunda görev alarak Mısır'a gelmiştir. Napoléon'un Mısır'da Kölemen beylerinin nüfuzlarını zayıflatması Mehmet Ali Paşa için bir avantaj olmuş, burada kuracağı güçlü bir yönetime uygun ortamı hazırlamıştır. Kısa sürede kazandığı başarılarla kendini kabul ettiren Mehmet Ali Paşa, 1805 yılında Mısır valisi olmuştur.

Vali olduktan sonra Mısır'ı her yönüyle kalkındıran Mehmet Ali Paşa, bu konuda büyük ölçüde Fransa'dan yararlanmıştır. Mısır'da Napoléon ordusu ile karşılaştığında onların disiplin ve teknik yönden ileri olduğunu görmüş, kurduğu

askeri örgütte Fransa'yı örnek almıştır. Tarım, endüstri ve bayındırlık alanlarında reformlar yaparak geliri artırmıştır. Napoléon'un Mısır'da başlattığı bilim ve kültür faaliyetlerini geliştirmiş, 1821 yılında Bulak adıyla anılan Araplar'ın en büyük matbaasını kurmuş, Fransa'dan mühendis ve teknik eleman getirtmiş, eğitim için Paris'e öğrenciler yollamıştır **(26).**

Osmanlı Devleti bu yıllarda Mora isyanıyla meşguldür. İsyanın gittikçe yayılması üzerine Padişah II.Mahmut, güçlü bir valisi olan Mehmet Ali Paşadan yardım istemiş karşılığında da Mora ve Girit valiliğini vaadetmiştir.

Mehmet Ali Paşa, Mora'ya gönderdiği kuvvetlerle isyanın bastırılmasında etkili olmuş, Osmanlı-Rus savaşı sırasında da para yardımı yapmıştır.

Mehmet Ali Paşa, hizmetlerine karşılık verilen Girit valiliğini az bulmakta, Suriye ve Trablus-Şam valiliğiyle birlikte Anadolu ve Rumeli Seraskerliğini de istemektedir.

Mehmet Ali Paşa, bu isteklerini gerçekleştirmek, hatta, bağımsız bir devlet kurmak amacıyla harekete geçmiş ve 1831 yılında Suriye üzerine yürümüş, Akka'yı ele geçirdikten sonra içerlere doğru ilerlemeye başlamıştır.

Mehmet Ali'nin bu başarıları Fransızları memnun etmektedir. Mısır ve Suriye taraflarında güçlü bir Mehmet Ali'yi savunan Fransızlar, kendileri ile dost ilişkiler için de olan bu valiyi, İngilizlere karşı da bir kale olarak görmektedir.

---

(26) Şinasi ALTUNDAĞ, Kavala'lı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841 s.21-27.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.126-128.

Bab-ı Ali Mehmet Ali'nin bu ilerlemeleri karşısında, bir destek bulmak amacıyla Kasım 1832'de, Namık Paşayı Avrupa başkentlerine yollamıştır. Gerçi Fransa'dan pek bir destek beklenmemektedir. İlişkiler samimi değildir. Fransa, kısa bir süre önce Cezayir'i işgal etmiştir. Mehmet Ali olayının başından beri de O'na yatkın davranmaktadır **(27).** Buna rağmen Bab-ı Ali, Namık Paşayı Paris'e ve Avrupa'nın diğer başkentlerine gönderirken hem bu devletlerin görüşlerini almak hem de bu konuda birbirlerine karşı izledikleri siyasetten yararlanmak düşüncesindedir.

Namık Paşanın izlenimlerine göre ; Fransız ve İngilizler, bir yardım konusunda Osmanlıyı oyalamaya çalışmakta, Ruslar ise daha yakın davranmaktadır.

Bu arada Mehmet Ali'nin oğlu İbrahim Paşanın kuvvetleri Anadolu içlerine kadar girmişlerdir. Bunun üzerine Fransa, konunun ne İngiliz ne de Rus çıkarlarına uygun çözümlenmesini istemediğinden arabulucuk girişimlerine başlamıştır.

2 Aralık 1832 tarihinde Fransa, Mimaul ve Amiral Hugon'u Mehmet Ali'ye baskı yapmaları için görevlendirmiştir. Bab-ı Ali'yi de, Mehmet Ali ile görüşüp bazı koşullar çerçevesinde anlaşmaya teşvik etmiştir. Bunun üzerine Bab-ı Ali, Tophane Müşiri Halil Rıfat Paşa ile Reşit Beyi Ocak 1833'de Mısır'a yollamıştır **(28).**

Ancak bu girişim başarılı olamamış, Bab-ı Ali ile Mehmet Ali arasında bir anlaşma sağlanamamıştır. Bu arada İbrahim Paşanın kuvvetleri de Kütahya'ya kadar ilerlemişlerdir.

(27) Şinasi ALTUNDAĞ, a.g.e., s.81.
(28) Şinasi ALTUNDAĞ, a.g.e., s.109.

Bab-ı Ali İngiltere'den beklediği gerekli yardımı alamamıştır. Bu durumda kendisine daha önce de teklif edilen Rus yardımını almaktan başka çare kalmamıştır. Osmanlı Devleti 7 Şubat 1833 tarihinde prensip olarak yardım alabileceğini Rusya'ya bildirmiş ancak yardımın hemen yapılmasını istememiştir. Bununla beraber 20 Şubat'ta Lazarev komutasında bir Rus donanması İstanbul Boğazını geçerek Büyükdere önlerine gelmiştir **(29).**

Rus yardımının yola çıktığını haber alan ve Boğazlarla İstanbul'un, gittikçe kritik bir duruma geldiğini gören Fransa ve İngiltere telaşa düşmüş, İstanbul'a elçilerini yollayıp bir Rus askeri müdahalesine engel olmak istemişlerdir.

Fransa, 17 Şubat'ta Baron Roussin'i Büyükelçi sıfatıyla İstanbul'a göndermiştir. 19 Şubat'ta Reis-ül küttap Akif Efendi ile görüşmelere başlayan Roussin; Rus yardımının reddedilmesi halinde Halil Rıfat Paşa ve Reşit Beyin Mehmet Ali'ye sunduğu koşullardan daha avantajlı bir anlaşma sağlayabileceğini, aksi halde silah kullanarak Mehmet Ali'yi razı edebileceğini bildirmiş, Reis-ül küttap da verdiği cevapta : Padişah II.Mahmut'un istediği koşulları garanti edebilirse (yalnızca Akka, Trablus-Şam, Kudüs, Nablus verilmek üzere); Rus yardımından vazgeçilebileceğini, aksi halde Rus yardımını alacağını ve bunun da bugünlerde ulaşmak üzere olduğunu söylemiştir **(30)**. Halbuki Bab-ı Ali 2 gün önce yardımın şimdilik durdurulması için Rusya'ya haber göndermiştir. Osmanlı Devleti böyle hareket etmekle bir Rus-Fransız rekabetinden yararlanmaya çalışmaktadır. Ancak Bab-ı Ali'nin haberi Rusya'ya varmadan donanma 20 Şubat'ta İstanbul'a gelmiştir. Ertesi gün (21 Şubat) Fransız elçisi Roussin, Reis-ül küttapla tekrar görüşmüş ve daha önce verdiği garanti esasları çerçevesinde bir anlaşma yapılmıştır.

---

(29) Enver Z.KARAL, a.g.e., s.135.
Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.117.

(30) Şinasi ALTUNDAĞ, a.g.e., s.122.

Bunun ardından Roussin, Kaptan Olivier'yi Mısır'a, yaveri Foltz'u da Kütahya'ya İbrahim Paşanın yanına yollamıştır. Olivier'nin götürdüğü resmi yazıda; İbrahim Paşanın Anadolu'da ilerlemesi üzerine Bab-ı Ali'nin teklif edilen Rus yardımını kabul ettiği, konunun Avrupa'da huzursuzluğa neden olduğu belirtilmekte, Fransa Krallığı adına, Halil Rıfat Paşa ile anlaşmasının doğru olacağı, aksi halde, Fransız Hükümetinin Bab-ı Ali ile imzaladığı 21Şubat tarihli anlaşmaya uygun hareket etme durumunda kalacağı sert bir dille bildirilmektedir.

Yüzbaşı Foltz'un götürdüğü yazıda da, İbrahim Paşa, askerlerini geri çekmesi konusunda uyarılmaktadır **(31).**

Roussin, bu arada Bab-ı Ali'deki girişimlerini artırmış, Suriye ve Adana'nın verilerek Mehmet Ali Paşa ile anlaşılması konusunda bir öneri daha getirmiş ve 29 Mart'ta Bab-ı Ali ile bir anlaşmaya varmıştır.

Bunun üzerine, Mısır'dan dönen Reşit Bey ile Fransız maslahatgüzarı Varenne, Kütahya'ya, İbrahim Paşa ile görüşmeye gönderilmiştir.

Bu arada Bab-ı Ali'nin Rusya'dan istediği yardım da gelmiş ve 5 Nisan'da Rus kuvvetleri Anadolu yakasına çıkmaya başlamıştır. Boğazlarda bir Rus egemenliği endişesi iyice artmış ve Amiral Hougon komutasında bir Fransız donanması İzmir önlerine gelmiştir. İngiltere de aynı şekilde hareket ederek donanmasını İzmir'e yollamıştır.

Bab-ı Ali'de artan politik girişimler, Mehmet Ali üzerine yapılan baskılar ve

---

(31) Şinasi ALTUNDAĞ, a.g.e., s.123-124.

nihayet her an savaşı başlatabilecek bir Rus gücü iki taraf arasında bir anlaşmanın yapılmasını sağlamıştır.

14 Mayıs 1833 tarihinde yapılan Kütahya Anlaşması, Reşit Bey ile İbrahim Paşa arasındaki görüşmede öne sürülen son esasları içermektedir. Bu anlaşmaya göre : Mehmet Ali'ye Mısır valiliğinin yanısıra Girit valiliği ve Suriye, oğlu İbrahim Paşaya da Cidde valiliği ve Adana muhassıllığı (vergi toplama işi) verilecektir. Padişah bu durumu bir fermanla duyurmuştur **(32).**

Fransa, Osmanlı Devleti'nin bir valisi olan Mehmet Ali Paşa'nın isyanında, baştan beri valiye yatkın davranmış, İngiltere'ye karşı Mehmet Ali üzerindeki nüfuzunu korumaya çalışmış iki taraf arasında politik girişimlerde bulunmuştur. Boğazlarda bir Rus tehlikesinin artmaya başladığında bu girişimlerini artırmış, zaman zaman Mehmet Ali'ye baskıda da bulunmuştur. Sonunda, Mehmet Ali'nin çıkarlarını gözeten bir anlaşmanın yapılmasında etkili olmuştur.

Osmanlı Devleti, bu anlaşmadan sonra, Mısır sorununda kendisini siyasi ve askeri yönden destekleyen Rusya ile de bir savunma ve yardımlaşma anlaşması imzalamıştır. 8 Temmuz 1833 tarihli Hünkar İskelesi Anlaşması adıyla bilinen bu anlaşmanın gizli maddesi Çanakkale Boğazından Rusya'ya gelecek tehlikeleri önleyecek, Rusya'nın Boğazlardan serbest girip çıkabilmesine de imkan verecek niteliktedir **(33).**

Bu anlaşmanın varlığından ilk haberi olan devlet Fransa olmuş ve Fransız

---

(32) Şinasi ALTUNDAĞ, a.g.e, s.131-132.
Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.118.
(33) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.137-138.

elçisi Roussin, Avusturya elçisi Strumer'e: "...Ruslar askeri kıtalarını ilerletmiyeceklerdir, fakat bize Bosfor'u kapayacaklardır ki bu da kafidir...." **(34)** diyerek endişelerini belirtmiştir. Fransa, 28 Ağustosta Bab-ı Ali'ye verdiği bir nota ile de durumu protesto etmiştir.

Hünkar İskelesi Anlaşması gerek Fransa'da ve gerek İngiltere'de bir huzursuzluk yaratmış, bundan sonra Boğazlardaki Rus üstünlüğünün kırılması, başlıca amaç olmuştur. Mısır valisi Mehmet Ali Paşanın Bab-ı Ali'ye karşı yeni bir isyanı ise bu devletlere bekledikleri fırsatı verecektir.

Kütahya Anlaşması Mısır sorununa radikal bir çözüm getirmemiştir. Mehmet Ali, bu anlaşmadan sonra bağımsız gibi davranmaya başlamış **(35)** Bab-ı Ali'ye düşmanca bir tutum izlemiş ve Toros eteklerinde de askeri hazırlıklarda bulunmuştur. Bab-ı Ali de, karşı önlemler almış ve bir savaş hazırlığı yoğunlaşmıştır.

Bu dönemde Fransa, arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş, ancak bir sonuç çıkmamıştır.

Nihayet iki ordu 14 Haziran 1839 tarihinde Nizip'te karşılaşmışlardır. Yapılan savaşta Osmanlı ordusu yenilmiş ve ardından da Ahmet Paşa komutasındaki donanma, İskenderiye'de Mehmet Ali'ye teslim edilmiştir **(36).**

Mehmet Ali elde ettiği bu başarı üzerine Anadolu'nun güneyinde, Gülek boğazına kadar olan yerlerin tamamı ile Mısır'ın veraset yoluyla kendisine

---

(34) Şinasi ALTUNDAĞ, a.g.e., s.154.
(35) Cemal TUKİN, Osmanlı İmparatorluğu Devrinde BOĞAZLAR MESELESİ, s.204.
(36) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.121.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.140-142.

bırakılmasını istemektedir **(37).**

Bu durumda yeni bir sorun çıkması ve Boğazların geleceği konusunda endişelenen Avrupa'lı büyük devletler 28 Temmuz 1839 tarihinde Bab-ı Ali'ye bir nota vermişlerdir. Notada; Bab-ı Ali'den, bir anlaşma için, Mısır valisince getirilecek öneriler konusunda, tek başına bir karara varmaması istenmektedir **(38).**

Avrupa'lı devletler, Bab-ı Ali ile Mehmet Ali arasındaki sorunun çözümlenmesinde, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunmakta, ancak Boğazlar üzerindeki egemenlik konusunda Rusya hariç diğerleri ortak garantiyi düşünmektedir.

Bab-ı Ali, Avrupa'lı devletlerin 28 Temmuz 1839 tarihli notasını kabul etmiş ve kendilerinden, Suriye'nin iadesi konusunda yardımcı olmalarını istemiştir. Fransa, Mehmet Ali'ye yatkınlığı nedeniyle önce buna karşı çıkmış, ancak daha sonra çoğunluğa uyma durumunda kalmıştır. İngiltere Mehmet Ali'ye bir ültimatom verilmesini, kabul etmemesi halinde de zor kullanılmasını önermiştir. Fransa buna da karşı çıkmış, Bab-ı Ali ile Mehmet Ali'nin doğrudan doğruya anlaşması görüşünü savunmuştur. Mehmet Ali üzerine asker gönderilmesine Fransız kamuoyu da razı değildir. Fransa, böyle bir harekete katılmadığı gibi Mehmet Ali'nin yanında yer almak üzere askeri hazırlıklara da girişmiştir **(39).**

Fransa'nın bu tutumu İngiltere ile arasının açılmasına neden olmuştur. İngiltere, Fransa dışarda kalmak üzere diğer 3 büyük devleti yanına alarak Mısır

---

(37) Cemal TUKİN, a.g.e., s.205-207.
(38) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.197.
(39) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.198.

sorununa kesin bir çözüm getirmek ve Osmanlı Devleti'ni korumak üzere harekete geçmiştir.

15 Temmuz 1840 tarihinde Londra'da, İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya delegeleri biraraya gelerek Londra Sözleşmesini imzalamışlardır.

Sözleşmede; Avrupa'lı devletlerin konuya müdahale nedenleri, Bab-ı Ali'nin yardım isteği belirtilmekte, Osmanlı Devleti'nin Mehmet Ali'ye getireceği koşullarda, devletlerin görüş birliğine vardıkları, bunu uygulamaya koyacakları, Mehmet Ali'nin öne sürülen koşulları kabul etmeyip İstanbul üzerine yürümesi halinde sözleşmede adı geçen devletlerin Boğazları koruyarak Osmanlı Devleti'ne yardımcı olacakları, barış halinde Boğazların yönetiminde Osmanlı Devleti'nin serbest olacağı ve Boğazlar üzerindeki eskiden beri devam eden haklarına dokunulmayacağı belirtilmektedir.

Sözleşmeye eklenen bir senette de, Padişahın, Mehmet Ali'ye getireceği koşullar yer almaktadır. Buna göre; Mısır'ın yönetimi verasetle, Akka ve güney Suriye'nin yönetimi de yaşadığı sürece Mehmet Ali'ye bırakılacaktır. Mehmet Ali bu koşulları kabul etmezse, 10 günlük bir süre sonunda Akka valiliği elinden alınacak, 20 gün sonunda da Mısır için önerilen veraset sistemi geçerliliğini yitirecektir **(40).**

Bab-ı Ali, Mısır'la ilgili koşulları Mehmet Ali'ye bildirmiş, Mehmet Ali, Fransa'ya da güvenerek bunları reddetmiştir. Bunun üzerine sözleşme gereğince bir İngiliz-Avusturya donanması Lübnan kıyılarını kuşatmış, Fransa, tekrar harekete geçerek Mehmet Ali'yi ikna için Comte Valewski'yi Mısır'a yollamıştır.

---

(40) Cemal TUKİN, a.g.e., s.222-224.

Fransa'da kamuoyu heyecana gelmiş ve bir savaştan bile söz edilmeye başlanmıştır. Fransa'nın 1840 Londra Sözleşmesi ile zaten gururu kırılmıştır. Hükümet, kamuoyunun da desteğiyle Mısır'a uygulanan bu işlemlere karşı olduğunu, 8 Ekim'de devletlere gönderdiği bir yazı ile bildirmiştir. Fransa'da durum gergindir. Ancak, kral Louis-Philippe, Mısır için İngiltere ve diğer devletlerle bir savaşı göze alamaz ve Thiers hükümeti düşer **(41).**

Bu arada Comte Valewski, Mehmet Ali'yi ikna etmiş, Osmanlı ile bir anlaşma yapacağı kararını bildirmek üzere de, İstanbul'a gelmiştir. Ancak Bab-ı Ali, Mehmet Ali'nin haklarını kaybettiğini bildirmiştir. Fransa'nın bu girişimi de olumsuz sonuçlanmıştır.

Diğer taraftan İngiltere, Sir Charles Napier komutasında bir donanmayı Aralık ayı başlarında İskenderiye'ye yollamıştır. Osmanlı kuvvetleri de Suriye tarafında Mehmet Ali'ye karşı başarılı savaşlar vermişlerdir. Mehmet Ali Fransa'daki yeni hükümetten güçlü bir destek görememektedir. Bu durumda İngiliz gücü karşısında daha fazla dayanamamış ve 25 Aralık 1840 tarihinde İngiliz komutanı Napier ile Suriye'den çekileceğine, Osmanlı donanmasını geri vereceğine ve veraset yoluyla Mısır valiliğinin kendisinde kalacağına dair bir sözleşme yapmıştır.

Londra sözleşmesini imzalayan devletler bununla, Mehmet Ali sorununun sona erdiğini, ancak Osmanlı Devleti'ni tehlikelerden uzak tutmak için Boğazların korunması gerektiğini, daha sert önlemlerin Fransa'yı savaşa sokacağını, bunun da Avrupa'da bir buhran yaratacağını düşünerek, bir anlaşma yapmaya karar vermişlerdir.

---

(41) Cemal TUKİN, a.g.e., s.225-226.

Bu gelişmeler üzerine Fransa da, daha fazla beklemeyip 4 büyük devlete katılma kararı almıştır. 1840 yılındaki sözleşmede de zaten yer almamıştır. Yapılacak yeni bir anlaşmada kendisi de yer almalıdır. Ancak Paris'teki yeni hükümet konuyu ağırdan almış, Mehmet Ali de İngiliz komutan ile bir sözleşme yapmıştır.

13 Temmuz 1841 tarihinde İngiliz, Fransız, Avusturya, Rusya, Prusya ve Osmanlı delegeleri Londra'da bir araya gelmiş ve Mısır sorununu sona erdiren, Boğazlara yeni bir statü getiren Londra Anlaşmasını imzalamışlardır.

Bu anlaşma özü yönüyle 1840 sözleşmesinin esaslarını içermekte, ancak bazı değişiklikler de getirmektedir. Anlaşmaya göre: Eskiden beri uygulanan, Boğazların kapalılığı ilkesi (barış halinde iken Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının savaş gemilerine kapatılması) aynen devam edecektir.

1840 sözleşmesinde devletler, Osmanlı Devleti'nin bu kararına saygılı davranmayı ortaklaşa garanti altına almışlardır. 1841 Anlaşmasında ise bu karar genişletilmiştir. Buna göre: Anlaşmada imzası olan Avrupa'lı devletlerden herhangibiri, tek başına Osmanlı Devleti ile bir anlaşmaya giremeyecektir. Devletler hem birbirlerine karşı, hem de Osmanlı Devleti'ne karşı bağıntılı duruma getirilmiştir **(42).**

1841 Anlaşması, Hünkar İskelesi Anlaşması ile Rusya'nın avantajlı durumunu sona erdirmiş, Boğazlara da ilk defa milletlerarası bir statü getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin Boğazlardaki egemenliği kısıtlanmış, devletlerin ortak

(42) Cemal TUKİN, a.g.e., s.227-231.
Enver Z.KARAL, a.g.e., s. Cilt V. s.199-201.
Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e, s.124-125.

garantisi altına alınmıştır. Savaş zamanında istediği harp gemisini geçirmesine ise bir yasaklama getirilmemiştir.

Osmanlı Devleti bu anlaşmanın imzalanmasından bir müddet önce Mısır vilayetinin son statüsünü belirten bir ferman yayınlamıştır. Mehmet Ali ile arasındaki sorun artık sona ermiştir. İngiliz komutan ile bir anlaşma yapan Mehmet Ali, Mısır'la yetinmeye razı olmuş, Bab-ı Ali de bunu tanımıştır.

13 Şubat 1841 tarihinde yayınlanan fermanda : Mısır valiliği veraset yoluyla Mehmet Ali'ye bırakılacak, Osmanlı kanunları Mısır'da da geçerli olacaktır **(43).**

Sonuça, 1831 yılında Mehmet Ali'nin çıkardığı isyan Avrupa'lı devletlerin yardımı ile bastırılmış, ancak Boğazlardaki Türk egemenliği de kısıtlanarak devletlerin ortak garantisi altına alınmıştır.

Fransa Mehmet Ali isyanının başından beri sorunun Bab-ı Ali ile Mısır valisi arasında çözümlenmesi için arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş, zaman zaman da baskı yöntemine başvurmuştur. Bununla çözümde kendisinin büyük rol üstlendiğini göstererek Osmanlı ve Mısır üzerinde diğer devletlerden daha etkin bir nüfuz sahibi olmak istemiştir. Bunu yaparken de Bab-ı Ali ile ilişkilerinin bozulmamasına ve Mehmet Ali'nin de zararının en az olmasına çalışmıştır.

İngiltere'nin Mısır için artan girişimi karşısında bir ara bir Fransız-Rus ittifakını düşünmüşse de Çar'ın olaya pek sıcak bakmaması yüzünden sonuç alamamıştır. Hem bu yüzden, hem de Mehmet Ali tarafını tutarak Bab-ı Ali ile

---

(43) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.201-202.
Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.123.

Mehmet Ali arasında tek başına etkin rol oynamak gibi girişimleri yüzünden İngiltere ile arasında bir soğukluk olmuş, sonunda İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya ile görüş birliğine vararak 1841'deki anlaşmada Boğazlar üzerinde ortak garantör devlet olmuştur.

C - Kırım Savaşından Tunus'un İşgaline Kadar İlişkiler:

1 - Kırım Savaşı ve Paris Anlaşması :

Hıristiyanlarca kutsal sayılan Kudüs ve çevresi, zamanla çeşitli mezheplerin görevde yarıştığı bir yer haline gelmiş, Osmanlı devleti üzerinde nüfuz mücadelesi yapan devletlere de konu teşkil etmiştir.

Buralarda kilise ve çeşitli ziyaret yerleri yapan hıristiyanlar, bölgenin yönetimi için kendi aralarında bir düzen kurmuşlardır. Bu toprakların Osmanlı egemenliğine girmesiyle de düzende bir değişiklik olmamıştır. Ne var ki hıristiyan mezhepler arasında bölge için zaman zaman çekişmeler olmakta ve her mezhep kendi adına Osmanlı Devleti'nden bazı ayrıcalıklar elde etme yoluna gitmektedir.

Fransa XVII.yüzyılın başlarında, katoliklerin koruyucusu rolüyle Osmanlı Devleti'nden bazı ayrıcalıklar elde etmiş ve daha sonra bunları yeniletmede de başarılı olmuştur. 1789 ihtilali sırasında kendi yaydığı prensiplere aykırı düşmemek için katoliklerin korunması işine ara vermiş, buna karşılık Rusya, 1774 yılından bu yana ortodoks mezhebinin koruyucusu sıfatıyla girişimlerini ve Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını artırmıştır.

XIX.yüzyıl ortalarında Fransa'da meydana gelen değişiklikler, O'nu Doğu politikasındaki katolik koruyuculuğuna tekrar yöneltecek. Osmanlı üzerinde artan Rus nüfuzunun kırılması yoluna götürecektir.

1848 İhtilali sonunda Fransa'nın başına gelen Louis-Napoléon, iktidarını sağlamlaştırmak, katolik kilisesinin desteğini ve ülkesindeki tüm katoliklerin sempatisini kazanmak üzere harekete geçmiş ve katolikleri koruma işini, dış siyasetinin ana hedeflerinden biri haline getirmiştir.

Bu arada Kudüs bölgesinde, katolikler ile ortodokslar arasında bir süreden beri devam eden bir sorun vardır. İsa'nın doğduyu yer sayılan Beyt-ül Lahim kilisesindeki gümüş yıldız kaybolmuştur. Üzerinde Latince yazılar bulunan bu yıldızın kaybolmasında katolikler ortodoksları, ortodokslar da katolikleri suçlamaktadır. Sürüp giden çekişme içinde Osmanlı Devleti, yerine yeni bir yıldız koymayı önermiş, ancak bu da olayı yatıştırmamıştır. Fransa'da Louis-Napoléon-'un yönetime gelmesi ve katoliklerin koruyuculuğunu üstlenmesiyle konu alevlenmiştir.

Louis-Napoléon, 1850 yılında İstanbul'daki elçisine bir direktif vermiş ve Bab-ı Ali'den sözlü bazı isteklerde bulunmuştur. Buna göre: 1740 anlaşmasının katoliklere tanıdığı haklar uygulanacak Beyt-ül Lahim kilisesi ve İsa'nın doğduğu mağaranın mefruşatının yenilenme ve Meryem'in mezarı ile Kamame kilisesinin onarım işi katoliklere verilecektir **(44)**. (1789 ihtilalinden bu yana bu iş ortodokslar tarafından yürütülmektedir).

---

(44) A.Şükrü ESMER, Siyasal Tarih, s.168-169.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.225-226.

Louis-Napoléon katolik devletlere de bu konuda kendisini desteklemeleri için birer bildiri göndermiştir. Bab-ı Ali, Fransızlara verdiği cevapta: Kudüs ve çevresindeki kutsal yerlerin tüm hıristiyan dünyasını ilgilendirdiğini, bu yüzden daha önce diğer devletlerle yapılan anlaşmalarda ve çıkarılan fermanlarda çeşitli mezheplere ne gibi haklar tanındığını incelemek üzere bir komisyon oluşturacaklarını bildirmiştir.

Fransa, komisyonun toplanmasına başta karşı çıkmış, Avusturya'nın araya girmesi sonunda razı olmuştur. 1740'taki anlaşma üzerinde de ısrar ederek, bu tarihten sonra verilen ayrıcalıkların geçersiz olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Fransa bu arada İstanbul'daki elçisini de Bab-ı Ali üzerinde etkili olamadığı düşüncesiyle değiştirmiş ve yerine Marquis de Lavalette'i atamıştır.

Lavalette, Haziran 1851'de Bab-ı Ali ile yaptığı görüşmede; daha önce sunulan isteklerin bir an evvel gerçekleştirilmesini istemiştir **(45).**

Bu sırada bir karma komisyon oluşturulmuş ve çalışmalara başlamıştır. Komisyon çalışmalarının katolikler lehine bir karara doğru gitmesi üzerine Çar Nikolai, Abdülmecid'e bir mektup yazarak bölgede statü-konun korunmasını istemiştir **(46).**

Bunun üzerine Bab-ı Ali, komisyonu dağıtmış ve üyeleri müslümanlardan oluşan yeni bir komisyon toplanmıştır. Yeni çalışmaların ortodoks lehine doğru gitmesi bu defa Fransa'yı kızdırmış ve İstanbul'daki Fransız elçisi sert bir tavır

---

(45) A.Şükrü ESMER, a.g.e., s.170.

(46) Coşkun ÜÇOK, Siyasal Tarih,s.174-175.

alarak şehri terkedeceğini ve siyasi ilişkilerin kesileceğini bildirmiştir.

Konu artık bir Fransız-Rus çekişmesi haline dönüşmüştür. Gerginleşen bu ortam içinde Rusya politik girişimlerle İngiltere ve Avusturya'yı yanına çekmeye çalışmış **(47),** başarılı olamayınca da Kutsal yerler sorununu kendi lehine çözmek, ötedenberi Osmanlı üzerinde beslediği emelleri gerçekleştirmek üzere elçisi Mentschikow'u 1853 Mart'ında İstanbul'a yollamıştır. Mentschikow, Bab-ı Ali ile yaptığı görüşmelerde : Ortodoks, kilisesi adına ayrıcalıklar tanınmasını ve bunun ilerisi için de güvence oluşturacak şekilde bir anlaşmaya bağlanmasını istemiştir **(48)**. Mayıs ayına kadar sürdürdüğü çalışmalardan istediği sonucu alamamıştır.

Bab-ı Ali, Rus isteklerinden bir kısmını kabul etmiş, ancak Osmanlı egemenliğini hiçe sayacak koşulları Fransa ve İngiltere'den de gördüğü destek ile reddetmiştir. Bunun üzerine Mentschikow, elçilik kurulunu da yanına alarak İstanbul'u terketmiştir.

Rus elçisinin İstanbul'dan ayrılmasından sonra Osmanlı Devleti ile Rusya'-nın ilişkileri iyice gerginleşmiştir. Politik girişimden bir sonuç alamayan Rusya, savaş hazırlığını yoğunlaştırmış ve 22 Haziran 1853 tarihinde askerlerini Eflak ve Boğdan'a sokmuştur.

Bu gelişmeleri yakından izleyen Fransa ve İngiltere, daha Rus elçisi İstanbul'da iken bazı önlemler almaya çalışmış, elçinin tavrının iyice sertleşmesi üzerine Fransa, İngiltere'den de elini çabuk tutarak bir filosunu Çanakkale'ye

---

(47) A.Şükrü ESMER, a.g.e., s.171-172.
(48) Coşkun ÜÇOK, a.g.e., s.177-178.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.227-228.

doğru yola çıkarmış **(49)**, çok geçmeden de bir İngiliz donanması Malta'dan harekete geçmiştir. Haziran 1853'de Fransız ve İngiliz donanmaları Beşige koyuna gelerek demir atmışlardır.

Rusya'nın Eflak ve Boğdan'a asker sokmasından sonra Temmuz 1853'te Viyana'da bir kongre toplanmış **(50)**, Osmanlı Devleti'ne ve Rusya'ya bazı öneriler sunulmuştur. Ancak bu girişim savaşı önlemeye yetmemiş ve Osmanlı Devleti, 4 Ekim 1853'te Rusya'ya savaş ilan etmiştir.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Balkanlarda ve Kafkasya'da savaş başlamıştır. Savaş sırasında, Rus gemileri, 30 Ekim 1853 tarihinde Sinop limanına sığınmış olan Osmanlı donanmasını yakıp şehri de topa tutmuşlardır **(51)**.

Bunun üzerine, Fransa ve İngiltere, politik girişimleri daha da artırmış ve Rusya'ya bir ültimatom vererek Eflak ve Boğdan'dan askerlerini çekmesini, aksi halde savaş nedeni olacağını bildirmiştir.

Rusya'nın bunu da reddetmesi üzerine, İstanbul önlerine kadar gelmiş olan Fransız ve İngiliz donanmaları Karadeniz'e çıkmıştır.

Fransa, Rusya ile savaşı başlatmadan önce son bir politik girişim daha yapmış ve 27 Şubat 1854'te Rusya'ya verdiği yeni bir ültimatomla, Nisan ortalarına kadar Eflak ve Boğdan'ı boşaltmasını istemiştir **(52)**.

---

(49) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.229.
(50) Coşkun ÜÇOK, a.g.e., s.179.
(51) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.141.
(52) Coşkun ÜÇOK, a.g.e., s.180.

Nisan başlarında da Fransa, İngiltere, Avusturya ve Prusya delegeleri Viyana'da bir araya gelerek, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti altına alacak koşulları, Osmanlı ülkesindeki gayri müslimlerin durumuna getirilecek değişiklikleri kararlaştırmışlardır.

Fransa ve İngiltere 12 Nisan'da Osmanlı Devleti'yle bir bağlaşma yaparak karadan da Osmanlıya yardım edeceklerini vaad etmişlerdir. Bu iki devlet, 10 Mayıs'ta kendi aralarında da bir bağlaşma yapmış ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sürekli bir barışın sağlanmasını üstlenmişlerdir (53).

Bundan sonra, Rusya'yı bir barışa zorlamak amacıyla Fransa ve İngiltere, 1854 Eylül'ünde Kırım'a asker çıkarmışlardır.

Kırım'da elde edilecek bir başarı, müttefik devletlerin çıkarına olacak, Rusya Karadeniz'de durdurulacaktır. Bu amaçla hareket edilen Kırım harekatına en fazla kuvvet Fransa'dan gelmiştir (54).

1855 yılı içinde Kırım'da savaşlar devam etmiştir. Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin Sivastopol'u ele geçirmek için yaptığı girişimler arasında, Fransızların 8 Eylül 1855 tarihinde Malakof kalesini ele geçirmeleri (55), Rusların Sivastopol'u boşaltmalarına neden olmuş ve barışa giden yolda önemli bir adım atılmıştır.

Bu arada Rus Çarı Nikolai ölmüş ve yerine II.Alexandr geçmiştir. Avusturya'nın da bir süredir Rusya'ya karşı bir tutum içinde olması, Fransız ve İngilizlerin

---

(53) Coşkun ÜÇOK, a.g.e., s.181-Cemal TUKİN, a.g.e., s.253.
(54) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.239.
(55) Coşkun ÜÇOK, a.g.e., s.184.

Kırım'daki başarıları, yeni Çar'ın da barış taraflısı olması üzerine barış girişimlerine başlanmıştır.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki savaşa son vermek, Avrupa siyasi dengesine bir düzen getirmek amacıyla Fransa'nın önderliğinde 25 Şubat 1856'da Paris'te bir barış konferansı toplanmıştır.

Fransa, bu konferansın toplanmasında büyük çaba harcamıştır. Kırım Savaşının son zamanlarında Viyana'da barış için görüşmeler yapılmış, bu görüşmelerde Fransa İngiltere ile görüş ayrılığına düşmüştür. İngiltere'nin Rusya'yı daha büyük bir yenilgiye uğratarak, yapılacak barışta en nüfuzlu devlet olma çabasıyla savaşı sürdürme isteği ve başka dostlar arayışı karşısında Fransa, Rusya'ya yaklaşarak savaşı sona erdirmeye çalışmıştır **(56).** Savaşın sonuna doğru Fransa'nın isteği olan Rus gücünün zayıflatılması gerçekleşmiş, Rusya siyasette yalnız bırakılmıştır.

Bu nedenle, Fransa'nın barış girişimleri artmış ve Rus, Osmanlı, İngiliz, Avusturya, Prusya ve Piyemonte temsilcileri Paris'te bir araya gelmiştir. Fransız Dışişleri Bakanı Comte Walewski'nin başkanlığında toplanan bu konferansta, Osmanlı Devleti Ali Paşa başkanlığında bir kurulla katılmıştır.

Paris'te görüşmeler başladığı zaman, Osmanlı Devleti, tüm uyrukları eşit kılacak bir ferman ilan etmiştir. Islahat Fermanı adıyla bilinen bu fermanın ilanı için, daha savaş devam ederken Fransa ve İngiltere Bab-ı Ali'yi teşvik etmişlerdir.

---

(56) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.242.

Bu arada Paris'teki görüşmeler de bir sonuca ulaşmış ve daha önce Viyana'da görüşülen konuların **(57)** son şeklini almış haliyle 30 Mart 1856 tarihinde bir anlaşma imzalanmıştır. Paris Anlaşması adıyla bilinen bu anlaşmaya ek olarak aynı gün bir de Boğazlar sözleşmesi imzalanmıştır.

Paris Anlaşmasının başlıca koşulları şöyledir :

1. Savaş sırasında her iki tarafça (Osmanlı, Rus) ele geçirilen topraklar birbirine iade edilecek,

2. Osmanlı Devleti, Avrupa devletler hukukundan yararlanacak, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı adı geçen devletlerin ortak garantisi altında olacak,

3. Islahat Fermanı gereğince Osmanlı ülkesindeki gayri müslimler korunacak, ancak bununla hiçbir yabancı devlet Osmanlı içişlerine karışma hakkına sahip olmayacak,

4. Karadeniz, savaş gemilerine kapalı, ticaret gemilerine açık olacak, Rusya ve Osmanlı Devleti bu kıyılarda tersane yapmayacak, donanma bulundurmayacak,

5. Boğazlar konusunda 1841 sözleşmesi geçerli olacak,

6. Tuna nehrinde ulaşım serbestliği olacak ancak bu, kurulacak bir komisyon tarafından yönetilecek,

7. Eflak ve Boğdan ayrıcalıklı olarak Osmanlı yönetiminde kalacak, verilecek anayasa devletlerin ortak garantisi altında olacak, hiçbir devlet içişlerine karışmayacak,

8. Sırbistan'ın içişlerine Osmanlı Devleti karışmayacak, elde ettiği ayrıcalıklar devam edecek ve devletlerin ortak garantisi altında olacaktır **(58).**

---

(57) Cemal TUKİN, a.g.e., s.259-279.

(58) Coşkun ÜÇOK, a.g.e., s.185-186.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt V. s.243-248.
Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.145-146.

Böylece 1853 yılından beri devam eden savaş sona ermiş, Osmanlı üzerindeki Rus tehlikesi, Fransız ve İngiliz yardımları ile uzaklaştırılmıştır.

Osmanlı ülkesindeki hıristiyanların korunması şeklinde başlayan olaylar sonunda Boğazların statüsü gündeme gelmiş ve Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'-deki egemenlik hakkı sınırlanmıştır. Osmanlı Devleti bu savaş sırasında (1854) Fransa ve İngiltere'den borç para alarak ilk dış borçlanmayı başlatmıştır.

Islahat Fermanı ile müslüman olmayanlara getirilen hakların, diğer devletlere Osmanlı içişlerine karışma hakkını vermeyeceği anlaşmada belirtilmiş-se de bu konuda bundan sonra ortaklaşa girişimler artmıştır.

Paris Anlaşmasına eklenen Boğazlar Sözleşmesi, 1841 Sözleşmesini sağlam-laştırmıştır. Ancak ondan farklı olarak sözleşmenin baş kısmında Osmanlı Devleti'nin egemenliğini ve bütünlüğünü belirten bir açıklık yer almamıştır **(59).**

Osmanlı Devleti, Paris Anlaşması ile toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı konusunda Avrupa'lı devletlerin ortak garantisini kabul etmiştir. Avrupa huku-kundan yararlanma konusu ise sözde bir haktan ibarettir.

Osmanlı Devleti, Paris Konferansı sırasında ilan ettiği Islahat Fermanı ile, yabancı devletlerin ülkede müslüman olmayanların hakkını korumak için Osmanlı içişlerine karışmasını önlemek istemiş ve nihayet insan haklarına olan saygısını da ispat etmiştir.

Fransa, katoliklerin hakkını korumak üzere giriştiği işte, Kırım Savaşına

---

(59) Cemal TUKİN, a.g.e., s.286.

giden yolu açmış, sonunda diğer Avrupa devletleriyle birlikte Rus isteklerine set çekmiştir. Ancak, bunu yaparken de, büyük bir İngiliz darbesiyle Rusya'nın susturulmasını ve Osmanlı üzerinde bir İngiliz etkinliğini istememiştir. Ve nihayet anlaşmanın Paris'te, Dışişleri Bakanı Walewski başkanlığında yapılmasını sağlayarak Avrupa siyasetinde bir prestij elde etmiştir.

2 - Lübnan Sorunu :

Osmanlı Devleti'nin bir eyaleti olan Lübnan XIX,yüzyılın ilk yarısında yerli Şehab (Şihab) ailesi tarafından yönetilmektedir. Bu aileden Beşir Şehab, eyaletin yerli halkından olan Dürziler ile Maruniler arasında çıkan anlaşmazlıkları çözüme ulaştırmaya çalışmış ve bölgede büyük bir nüfuz elde etmiştir. Ancak Mehmet Ali Paşanın isyanı sırasında Lübnan'da yaşanan bazı olaylar iç huzursuzluğun artmasına neden olmuştur.

Mısır isyanında Lübnan halkının bir kısmı Bab-ı Ali'den yana olurken bir kısmı da Mehmet Ali tarafını tutmuştur. İsyanın son yıllarında İbrahim Paşa kuvvetlerine karşı çarpışan Maruniler, Bab-ı Ali'den bunun karşılığını görmek ve Dürzilerden daha fazla hakka sahip olmak istemektedirler. Bu yıllarda Beşir Şehab'ın bazı Dürzi liderlerini sürgüne göndermek ve mallarına el koymak gibi aldığı önlemler Dürzilerde Şehab ailesine karşı bir kin uyandırmış, Marunilerle Dürziler arasında ötedenberi devam eden rekabeti artırmıştır **(60).**

1839 yılında Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Fermanı ilan edilmiş ve Fermanda yer alan eşitlik esası Lübnan'da da uygulanmak üzere girişimlere başlanmıştır. Dürziler, katolik Marunilerle eşit uyruk muamelesine karşı

---

(60) M.Tayyib GÖKBİLGİN, 1840'dan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler, Belleten Cilt X, sayı 40, s.641.

çıkmışlar, getirilen vergi sistemini tepki ile karşılamışlardır.

Beşir Şehab'tan sonra gelen Emir Kasım'ın Marunilere yatkın davranışları Dürzilerin Kasım'ın Emirliğini hoş karşılamamaları yanında Fransızların IX.Louis zamanından bu yana süren Maruni sempatizanlığı nedeniyle **(61)** Fransız konsolosunun Marunileri, İngiliz konsolosunun da Dürzileri koruması, iki toplum arasındaki atmosferi daha da gerginleştirmiştir.

Sonunda, 1841 yılında Dayru'l Kamer yakınında patlak veren olaylar yakın köylere de yayılarak kanlı çarpışmalara dönüşmüştür **(62).**

Konu ile yakından ilgilenen Fransa ve İngiltere, elçileri aracılığıyla bazı uyarılarda bulunmaya başlamıştır.

Fransa'nın Dışişleri Bakanı M.Guisot, Paris'teki Türk elçiliğine gelerek Reşit Paşa ile görüşmüş ve olaylardan duyduğu üzüntüyü belirterek bölgede gerekli düzenin sağlanmasını istemiştir **(63).** Paris gazeteleri de Lübnan'daki karışıklığı ve yapılan katliamları tüm ayrıntıları ile ve hatta abartılı bir şekilde vererek kamuoyunu heyecana getirmektedir.

Bab-ı Ali olayları yerinde incelemek ve durumu düzeltmek amacı ile Serasker Mustafa Nuri Paşayı Lübnan'a yollamıştır. Nuri Paşanın yaptığı araştırmalar sonunda Beyrut'taki Fransız ve İngiliz konsoloslarının da olaylarda kışkırtıcı rol oynadığı anlaşılmıştır **(64).** Sonunda Emir Kasım görevden alınarak yerine Lübnan dışından biri olan Macar Ömer Paşa getirilmiştir.

---

(61) Haluk ÜLMAN, 1860-1861 Suriye Buhranı, s.8-9.
(62) M.Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., s.644.
(63) Reşat KAYNAR, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, s.408-409.
(64) M.Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., s.649.

Bunun üzerine Fransa ve İngiltere, İstanbul'daki elçileri aracılığı ile Ömer Paşa'nın başa getirilmesine karşı çıkmış, Lübnan'da eskidenberi devam eden ayrıcalıklı durumun bozulduğunu ileri sürerek Bab-ı Ali'ye baskı yapmaya başlamıştır. Fransa, doğu ticaretinin kilit noktalarından birinde bulunan bu bölgede daha önceki yüzyıllarda katolikleri koruma girişimleri ile Osmanlı Devleti'nden bazı ayrıcalıklar elde etmiştir. Zamanla İngiltere'nin doğu ticaretinde önemli aşamalar kaydetmesi üzerine Fransa, İngiliz ticaretini engellemek ve bölgede Fransız nüfuzunu kuvvetlendirmek amacıyla koyu katolik olan Marunileri himaye etmeye başlamıştır. Son yıllarda, Mısır sorununun çözüme ulaşmasındaki İngiliz etkinliğini de bir türlü sindiremeyen Fransa, Dayru'l Kamer'de başlayan olaylarda Dürzilerin pekçok Maruni'yi katlettiklerini, mallarına zarar verdiklerini ileri sürmekte ve durumun düzeltilmesini istemektedir.

İngiltere ise sömürge yolları üzerinde bulunan bu topraklarda bir Fransız nüfuzuna karşı olduğundan hem siyasi hem dini girişimlerde bulunmuş, protestanlığın yayılması için yoğun bir çaba harcamış ve 1842 yılında da Kudüs'te bir protestan kilisesi kurmuştur. Daha çok Dürziler arasında kabul gören protestanlık gittikçe yayılmıştır.

İngiltere, protestanlığın koruyucusu rolüyle Lübnan'daki olaylarını yakından izlemekte ve Bab-ı Ali'ye Ömer Paşanın değiştirilmesi gibi bazı öneriler sunmaktadır.

Ömer Paşa'nın göreve başlamasından bu yana olayların tam olarak durulmaması ve yabancı devletlerin Maruni ve Dürzilerin haklarının korunmadığı, ayrı emirler tarafından yönetilmeleri gerektiği gibi iddiaları üzerine Bab-ı Ali, 1842 Nisan'ında Selim Beyi incelemeler yapmak üzere Beyrut'a yollamıştır.

Durum, Paris elçisi Reşit Bey tarafından Fransa Kralına bildirilmiş diğer devlet elçilerine de konu ile ilgili bilgi verilmiştir **(65).**

Selim Beyin yaptığı araştırmalar sonunda iddiaların asılsız olduğu saptanmış ve Fransa'ya durumun aksettirilmesi için Paris elçisi Reşit Beye de direktif verilmiştir. Reşit Bey, Fransa Kralı ile, ardından da M.Guisot ile görüşerek Selim Beyin araştırma sonuçlarının doğru olduğunu belgeleriyle açıklamış ve ikna etmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır **(66).**

Bu arada, Paris gazetelerinde de yabancı devletlerin İstanbul'daki elçilerinin Bab-ı Ali üzerinde etkili olamadığı, zora dayalı önlemler alınacağı, Amiral Hougon komutasındaki bir Fransız donanmasının Şam'a doğru hareket edeceği gibi yazılar çıkmaktadır.

Reşit Bey, Fransız donanmasının hareketi hakkındaki sözlerin doğru olup olmadığını öğrenmek üzere siyasi işler Müdürü M.Dizaş'la görüşmüş, konunun, Osmanlı Devleti için bir tehlike yaratmayacağı cevabını almıştır **(67).**

Diğer taraftan, Lübnan'da, özellikle Marunilerle Dürzilerin karışık oturduğu bölgelerde çekişmeler devam etmektedir. Bu arada Paris elçisi Reşit Beyden gelen haberlerde; Avrupa'lı devletlerin Dürzi ve Maruni toplumlarının ayrı ayrı yönetilmesi konusunda ortak bir karara vardıkları ve yakında bunu Bab-ı Ali'ye ileteceklerı bildirilmektedir. Nitekim, 28 Ağustos 1842'de Fransız elçisi, konuyu Bab-ı Ali'ye iletmiş, çok geçmeden de 16 Eylül 1842'de Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya, Prusya devletlerinin elçileri, Meclis-i Ahkam-ı Adliyye Reisi

---

(65) Reşat KAYNAR, a.g.e., s.420.
(66) Reşat KAYNAR, a.g.e., s.421-428.
(67) Reşat KAYNAR, a.g.e., s.429-431.

Halil Rıfat, Kaptan-ı Derya Tahir Paşa, Rıza Paşa ve Selim Bey Lübnan konusunu görüşmek üzere Hariciye Nazırının yalısında toplanmışlardır. Görüşmeler sonunda, Ömer Paşanın görevden alınmasına ve yerine kaymakam ünvanıyla atanacak iki memurdan birinin Dürzi, diğerinin Maruni toplum için gönderilmesine karar verilmiştir **(68).**

Bu tarihten sonra Lübnan'da başlatılan uygulamalarda da güçlüklerle karşılaşılmış, Lübnan sorunu iç ve dış siyasette güncelliğini korumuştur.

10 Mayıs 1845 tarihinde ise Marunilerin başlattığı olaylar gittikçe yayılmış ve Bab-ı Ali, Hariciye Nazırı Şekip Efendiyi Lübnan'a yollamıştır.

Lübnan'da düzeni sağlamak üzere Şekip Efendinin aldığı önlemler, tepki ile karşılanmış ve Bab-ı Ali'ye Fransız, İngiliz ve onların müttefiklerince baskılar artmıştır. Fransız elçisi Bourqueney, 4 Aralık 1845 tarihinde Hariciye Nezaretine gönderdiği yazıda, sert bir dil kullanmış ve Şekip Efendinin uygulamalarına son verilmesini istemiştir **(69).**

Bab-ı Ali, daha sonra Şekip Efendiyi görevden alma durumunda kalmış, ancak Şekip Efendinin çalışmaları, Lübnan'da ve Suriye taraflarında oldukça başarılı sonuçlar vermiş, 1847 yılında bölgede düzen sağlanmaya başlamıştır. Ne var ki, Fransa ve İngiltere bundan sonra da Lübnan işine karışmaya devam etmiştir. Fransa, bölgede araştırmalar yapmak üzere İstanbul'daki elçilik memurlarından birisini, bir Fransızla birlikte Lübnan'a yollamış, Suriye ve Lübnan'da yeni kiliselerin yapılması, Araplara Fransızca öğretilmesi için yeni okulların açılması gibi çalışmalarını sürdürmüştür **(70).**

(68) M.Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., s.657.
Reşat KAYNAR, a.g.e., s.433-445.
(69) M.Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., s.677.
(70) M.Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., s.684.

1858 yılına kadar Lübnan'da bazı çekişmeler devam etmişse de önemli bir olaya rastlanmamıştır. Bu tarihten sonra, Dürzilerle Marunilerin karışık oturduğu yerlerde geçimsizlikler artmaya başlamıştır.

Bu yıllarda Süveyş kanalı projesine, Fransa'nın duyduğu ilgi, başta bulunan III.Napoléon'un bölgede tampon bir devlet oluşturma düşüncesiyle Suriye'nin bağımsızlığını savunması **(71)**, Islahat Fermanına karşı uyanan tepkiler ve yine bu yıllarda Suriye'deki Türk askerlerinin bir kısmının Rumeli'ye kaydırılması sonunda bölgede doğan boşluk, olayların artmasında etkili olmuştur. Mayıs 1860'da Lübnan'da büyük bir ayaklanma olmuş, Dürziler pekçok Maruniyi ve bazı katolik papazları öldürerek mallarına el koymuşlardır.

Olaylar Avrupa'da büyük telaş uyandırmış III.Napoléon'a da katolikleri koruma fırsatı çıkmıştır. Çok geçmeden Fransız Dışişleri Bakanı Thouvenel, İngiltere'nin görüşlerini de aldıktan sonra, İstanbul elçisi Marquis de Lavalette'e bazı direktifler göndermiştir. Buna göre: Elçi, İstanbul'daki diğer devlet elçileri ile görüşecek ve durumun düzeltilmesi için Bab-ı Ali'ye baskı yapacaktır **(72)**.

İngiltere, başlangıçta hemen bir müdahaleyi düşünmemektedir, ancak, Fransa'nın Suriye ve Lübnan'ı nüfuzu altına alma girişimlerinin de karşısında yer alacak ve donanmasını Suriye kıyılarına yollayarak gelişmeleri takip edecektir.

Bu arada Bab-ı Ali, Lübnan'daki olayları önlemek üzere Hariciye Nazırı Fuad Paşayı 12 Temmuz'da Beyrut'a yollamıştır.

---

(71) Haluk Ülman, a.g.e., s.30-32.
(72) Haluk Ülman, a.g.e., s.50.

Fransa ise bir taraftan Lübnan'a çıkaracağı askerin yerleştirilmesi için teknik hazırlıklara başlamış, bu amaçla istihkam Albayı Desmond'u bir miktar araç gereç ve bir ekiple Beyrut'a yollamış, diğer taraftan da politik girişimlerini yoğunlaştırmıştır. Avrupa'lı devletleri bir araya getirmeyi başaran Fransa Lübnan sorununa bir çözüm getirmek üzere Paris'te Osmanlı Devleti'nin da katıldığı bir toplantı düzenlemiştir. 3 Ağustos 1860 tarihinde Lübnan'a yapılacak askeri bir girişim için bazı kararlar alınmış ve bir ön sözleşme imzalanmıştır. Buna göre; gönderilecek 125.000 askerin 6.000'i Fransız askeri olacak ve ilk askeri girişimi Fransa yapacak, askerlerin orada kalış süresi yaklaşık 6 ay olacak ve Fuad Paşa ile de ilişki kurulacaktır **(73).**

Sözleşme gereğince Fransa, 16 Ağustos'ta General Beaufort d'Hautpoul komutasındaki kuvvetlerini Beyrut'a yollamıştır. Beaufort, Şam'da bulunan Fuad Paşaya bir haber göndermiş ve Dürzilere karşı hemen bir hareketin başlatılmasını istemiştir. Fuad Paşa,Fransız askerlerinin Lübnan içlerine girmesine karşıdır. Dürzi ve Marunilerden suçlu olanların bulunup cezalandırılmasını önermektedir. Bu görüş dikkate alınmamış ve Fransız askerleri Lübnan'a girmişlerdir.

Fransızlar, bundan sonra Lübnan içlerine doğru ilerlemeye çalışmışlarsa da, gerek Fuad Paşanın çabaları ve gerek sözleşmede tanınan sürenin dolması sonunda askerlerini Lübnan'dan çekmek zorunda kalmıştır. Fransa bu süreyi uzatmayı istemişse de diğer Avrupa'lı devletler, Fransa'nın Lübnan'da daha nüfuzlu bir devlet olmasını istemediklerinden bu isteği kabul etmemişlerdir.

Lübnan sorununun daha fazla sürüncemede kalmasını istemeyen Avrupa'lı devletler ve Osmanlı Devleti, soruna çözüm getirmek üzere görüşmelere başlamışlar ve sonunda 9 Haziran 1861'de Bab-ı Ali ile Avrupa'lı devletlerin

(73) Haluk ÜLMAN, a.g.e., s.66-68.

İstanbul'da bulunan komisyonları arasında bir anlaşma yapılmış ve I.Dünya savaşına kadar Lübnan'da devam edecek bir statü getirilmiştir. Buna göre : Lübnan, Bab-ı Ali'nin 3 yıllığına seçtiği, ancak Avrupa'lı devletlerin elçilerince onaylanmış ve yerli uyruktan olmayan bir hıristiyan mutasarrıf tarafından yönetilecek, düzen karma bir zabıta kurulunca sağlanacak ve vergiler mutasarrıfça toplanacak ve Lübnan'ın ihtiyacı dışında kalan kısmı Bab-ı Ali'ye yollanacaktır **(74).**

Lübnan'da kurulan bu düzen Avrupa'lı devletlerin Osmanlı Devleti'nin zayıf yönetiminden yararlanarak bu bölgeyi kendi nüfuzları altına alma çabaları sonunda ortaya çıkmıştır. Milletlerarası bir nitelik taşımaktadır.

Osmanlı Devleti Lübnan sorunu sırasında izlediği siyasetle Avrupa'lı devletlerin birbirleriyle çatışan çıkar politikalarından yararlanmaya çalışmış, sonunda Suriye'nin merkeze bağlı kalmasını, Lübnan'ın da tamamen kendisinden kopmamasını sağlamıştır.

Ayrıca Lübnan işi ile en yakından ilgilenen ve bölgede asayişi sağlamaya yardım etmek girişimiyle askeri harekatta bulunan Fransa'nın Lübnan içlerine kadar girmemesi için çalışmıştır. Fuad Paşa'nın bu konuda büyük gayretleri olmuştur.

Fransa ise doğu ticaretinde bir geçiş bölgesi olan Suriye ve Lübnan'ı kendi nüfuzu altına almak veya buralarda bağımsız yönetimlerin oluşmasını sağlamak ve İngiliz ticaretine engel olmak düşüncesiyle yola çıkmış, sonunda Lübnan'da Osmanlı bağlarını zayıflatan yeni bir yönetimin kurulmasına neden olmuştur.

---

(74) M.Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., s.703.
Haluk ÜLMAN, a.g.e., s.120-121.

3 - Süveyş Kanalının Açılması :

Fransa, doğu Akdeniz ticaretinde nüfuz elde etmek ve Akdeniz'deki ticaretini kesintisiz yürütebilmek için Kızıldeniz'le Akdeniz arasında bir kanal açma girişimlerine bir süreden beri ağırlık vermiştir.

Napoléon Bonaparte'ın Mısır seferi sırasında bölgede bazı çalışmalar yapılmış, bir bilim kurulu kanal için proje hazırlamıştır. Daha sonra bu konu Ferdinand de Lesseps'in Kahire Konsolosluğu sırasında yoğunluk kazanmış, Lesseps, Mısır Valisi Sait Paşa ile kurduğu yakınlık sonunda, 30 Kasım 1854'te kanal açmak için bir ortaklık kurma iznini elde etmiştir.

Bu durum III.Napoléon'u pek memnun etmiş, Sait Paşayı Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirmiştir. Fransa'da, Thiers ve Guisot gibi devlet adamları da Lesseps'in bu girişimlerini desteklemektedir.

Bu arada Lesseps, Bab-ı Ali'den gerekli izni elde etmek için İstanbul'a mektup gönderip, kanalın Osmanlı Devleti'ne getireceği yararları açıklamış, ve daha sonra İstanbul'a kadar gidip padişah Abdülmecit ile de görüşmüştür. Ancak önemli bir sonuç elde edememiş ve beklediği izni alamamıştır **(75).** Lesseps, bu işe en çok karşı çıkacak olan İngiltere yönünde de girişimlerde bulunmuş, büyük ticari kuruluşlara ve parlamentoya mektuplar yazarak kanalın dünya ticaretine getireceği yararlardan bahsetmiş, ardından Londra'ya giderek kamuoyunu etkilemek üzere mitingler düzenlemiştir. Ancak İngiliz hükümeti, Lesseps'in görüşüne karşı çıkmış, bu işin teknik yönden de zor olduğunu ileri sürmüştür.

---

(75) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VI. s.93.

Avrupa'lı bazı devletler ise Fransızların kanal girişimini desteklemiştir. Avusturya ve İtalya bu devletlerin başında gelmektedir. Fransa siyasi yalnızlıktan kurtulmuş, Lesseps de Mısır'da Süveyş kanalının ilk çalışmalarını başlatmıştır.

Lesseps, bundan sonra çeşitli milletlerden teknik eleman toplayarak bir komisyon oluşturmuş ve yeni araştırmalar yaptırmıştır. 5 Ocak 1856'da da Sait Paşa ile bir anlaşmaya varmış ve yeni ayrıcalıklar almıştır. Buna göre;

1 - Kanal tüm ticaret gemilerine açık olacak,
2 - İşletme hakkı 99 yıllığına Fransızlara verilecek ve karının %75'i Fransızların olacaktır.

Bu tarihten sonra Lesseps, bir taraftan kanaldaki çalışmaları sürdürmüş, diğer taraftan da büyük bir Süveyş ortaklığının kurulmasına çalışmış, hisse senetleri hazırlanmış, bunun en büyük kısmı Fransa'ya olmak üzere Osmanlı Devleti ve diğer devletlere de pay ayırılmıştır **(76).**

Bab-ı Ali bu anlaşmayı onaylamamış ve bazı konularda da karşı çıkmıştır. Fransa ile İngiltere arasında bir uyum sağlanamazsa anlaşmayı onaylamayacağını, kanalın etrafındaki devlet arazisinin devredilmeyeceğini, ayrıca kanalla ilgili sözleşmede, Boğazların kapalılığını öngören bir maddenin yer almaması halinde kanalın açılmasına razı olmayacağını bildirmiştir **(77).**

İngiltere bu gelişmeleri tepki ile karşılamış, Bab-ı Ali'den, kanal çalışmalarının durdurulmasını istemiştir. Bab-ı Ali, İngiltere ile ilişkilerini bozmak istemediğinden, bölgeye bir komiser göndermiş ve Mısır valisine baskı yapmıştır.

(76) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VI. s.92.
(77) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VI. s.94.

Bundan sonra kanal için İngiliz-Fransız çekişmesi gittikçe şiddetlenmiş, Bab-ı Ali de bir süre Sait Paşanın yaptığı sözleşmeyi onaylamamaya devam etmiştir. Ancak daha sonraki yıllarda İngiltere, kanalın, kendi çıkarları yönünde değerlendirilmesine yönelmiş ve eski tepkisi azalmaya başlamıştır.

Bu ortam içinde Fransa, yeni Padişah Abdülaziz'den 19 Mart 1866 tarihli bir fermanla gerekli izni almış, kanaldaki çalışmalar da hızlanmış ve kanal açılma işi tamamlanmıştır **(78).** Açılış için Fransız Kraliçesi Eugénie gelmiş ve 15 Ağustos 1869'da yapılan büyük bir törenle kanal, hizmete açılmıştır.

Süveyş kanalının açılması, Fransa'ya, Avrupa siyasi çevresinde bir prestij sağlamış, İngiltere'ye karşı da bölgede bir Fransız nüfuzunu ortaya çıkarmıştır. Ancak bu durum uzun sürmemiş kanal işletmesinde doğan ekonomik güçlükler sonunda İngiltere'nin hisse senetlerini alması, bölgede Fransız üstünlüğü yerine İngiliz üstünlüğünü geçerli kılmıştır.

Fransa, ekonomik ve stratejik yönden önemi gittikçe artacak olan bu kanalın açılmasında Osmanlı Devleti'nden izin alabilmek için girişimlerden yılmamış, bölgede zayıflayan Osmanlı gücünden yararlanarak Mısır valisinden ayrıcalıklar elde etmiş ve sonunda amacına ulaşmıştır.

4 - 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Fransa'nın Tutumu :

Osmanlı Devleti, 1856 Paris Anlaşmasının ardından Balkanlardaki isyanları önlemek üzere yeni uygulamalara girişmiş, bu arada sorunlar daha da artmış ve bu nedenle gerginleşen Osmanlı-Rus ilişkileri 1877 yılında bir savaşa

(78) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VII. s.44.

dönüşmüştür.

Paris Anlaşmasının Eflak, Boğdan ve Sırbistan'la ilgili esasları, bu anlaşmadan sonra Osmanlı aleyhine işletilmeye başlanmıştır. Eflak ve Boğdan'da çıkan isyanların bir Romanya birliğine ve bağımsızlığa doğru gitmesinde, Rusya'nın Osmanlıyı parçalamak amacıyla yürüttüğü Panislavist çalışmaları yanında Fransa'nın katolikler yararına (Eflak ve Boğdan halkının çoğu katoliktir) girişimleri de önemli bir rol oynamıştır. Fransa bu konuda zaman zaman Osmanlı Devleti'ne baskı yapmıştır.

1857 yılında Eflak ve Boğdan'da, Avrupa komisyonu denetiminde yapılan seçimlerde birliğe taraftar olmayanlar seçimi almışlardır. Fransa seçimde hile yapıldığı gerekçesiyle sonuca karşı çıkmış ve 5 Ağustos 1857'de elçisi Thouvenel'i Bab-ı Ali'ye göndererek seçimin yenilenmesini sağlamıştır **(79).**

Fransa Sırp, Karadağ ve Girit'te çıkan isyanlarda da Bab-ı Ali'ye karşı bir tutum izlemiştir. 1862 yılında Türklerle Sırplar arasında çarpışmalar hızlandığında, Fransa, Sırpları desteklediği gibi İstanbul'da, Eylül 1862'de, Belgrat ve bazı kaleler dışında Sırbistan'dan Türk askerlerinin çıkartılması için bir anlaşmanın imzasında da yer almıştır **(80)**. 1855 yılında Karadağ'ın merkezi Çetine'de bir konsolosluk kuran Fransa, bu bölgede bir Fransız sempatizanlığı yerleştirmeye çalışmış, III.Napoléon, Karadağ Prensi Danilo ile ilişki kurmuş ve daha sonra Fransız resmi gazetesine verdiği demeçte; Karadağ üzerindeki Osmanlı egemenliğinin fetih hakkı esasından kaynaklandığını, bunun dışında egemenliğine ait bir belirtinin olmadığını, Karadağ'daki olaylara seyirci kalamıyacağını

---

(79) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VI. s.56-57.
(80) Rifat UÇAROL, a.g.e., s.180.

bildirmiş **(81)** ve bağımsızlık yolunda O'na ümit vermiştir. 1858'deki isyanda ve ardından Karadağ sınırının belirlenmesi için 8 Kasım 1858'de İstanbul'da oluşturulan karma komisyonda da etkinlik göstererek sınırın Osmanlı aleyhine genişletilmesine çalışmıştır **(82).**

Fransa, Balkan isyanlarındaki bu tutumu yanında Girit'te Yunanistan'a katılma yolunda 1866'da çıkan isyanlarda da yardımcı olmuş, gemileriyle Giritlileri Yunanistan'a taşımış, daha sonra da Rusya'nın onayını alıp bu konuda Yunanlılar lehine Bab-ı Ali'ye bazı öneriler getirmiştir. Bab-ı Ali Fransız önerilerini (karma komisyon kurulması ve incelemeler yapması gibi), içişlerine bir karışma olarak değerlendirdiğinden reddetmiştir. Bunun üzerine Fransa, Prusya, Rusya ve İtalya ile birlikte Bab-ı Ali'ye ortak bir nota vermiş ve bundan sonraki olaylarda sorumluluğun Osmanlıya ait olacağını bildirmiştir **(83).** Ocak 1869'da da Paris'te diğer Avrupa'lı devletlerle bu konuda bazı kararlar almıştır.

Fransa, Balkanlardaki bu tutumu ile Alman gücüne karşı bölgede bir nüfuz elde etmek, Rusya ile arasında bağımsız tampon birimler oluşturmak, Rusya'yı batıda sınırlamak istemiştir. Fransa'nın bu girişimleri, Balkanlarda bir Osmanlı-Rus gerginliğini artırdığı gibi 1870 yılında Avrupa siyasetine getirdiği değişiklik de Rusya'ya Karadeniz üzerindeki beklediği fırsatı vermiştir.

1870 yılında, Fransa'nın Prusya ile arasındaki gerginlik, İspanya tahtı yüzünden savaşa dönüşmüş ve 1 Eylül 1870'de Fransa Sedan'da büyük bir yenilgi almıştır. Bu yenilgi Fransa'yı Avrupa siyasetinde geri plana

---

(81) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VI. s.73-74.
(82) Çoşkun ÜÇOK, a.g.e., s.210.
(83) Rifat UÇAROL, a.g.e., s.184-186.

itmiş, Rusya, Paris Anlaşmasında garantör devlet olan Fransa'nın yarattığı bu boşluktan yararlanmıştır. Anlaşmayı imzalayan devletlere Ekim 1870'de birer bildiri yollayarak bu anlaşmanın Karadeniz'le ilgili hükümlerinin kendisini bağlayamıyacağını bildirmiş ardından Bab-ı Ali'ye de bu konuda bir nota göndermiştir. Osmanlı Devleti bunu kabul etmemiş, Fransa ise, Rusya'ya gönderdiği cevapta; bunun, milletlerarası bir anlaşmanın tek taraflı ortadan kaldırılması demek olduğunu ileri sürmüş, zayıf bir protestoda bulunmuştur. Fransız Milli Savunma Kurulunda politik işlerden sorumlu Comte Chandordy de, bu konuda ilk girişimin İngiltere'ye bırakılacağını belirtmiştir **(84)**. Sonunda Londra'da bir konferans toplanmış, 13 Mart 1871 de, Paris Anlaşmasının Karadeniz'deki bağlayıcı hükümleri kaldırılmıştır. Boğazların kapalılığı ilkesi aynen devam edecektir **(85).** Bu anlaşma ile Rusya, Karadeniz'de kısıtlanan haklarına kavuşmuş, Osmanlı Devleti için de Rus tehdidi artmıştır.

1875 yılında Hersek'te vergi yüzünden bir ayaklanma çıkmış ve kısa sürede genişlemiştir. Fransa, konunun araştırılması için bölgeye bir konsolos göndermiş, Osmanlı Devleti de bazı önlemler almaya çalışmış, ancak isyan Bosna, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'a taşmıştır. Sırp kuvvetleri sınırı geçip Osmanlı topraklarına saldırmışlardır. Durumun gittikçe kritikleştiği bu dönemde, Rus Çarı II.Alexandre, bir taraftan Avusturya İmparatoru Franz Joseph ile Reichstadt'da Türk topraklarım paylaşma planı hazırlamış, **(86)** diğer taraftan da Osmanlı Devleti'ne çarpışmaların durdurulması için baskı yapmıştır.

Bu gelişmeler içinde Fransa, dış politikada dengeyi sağlayacak durumda olmadığından önemli bir varlık gösterememiştir. İngiltere'nin önerisiyle, Balkan

---

(84) Cemal TUKİN, a.g.e., s.296.
(85) Rifat UÇAROL, a.g.e., s.256.
(86) Rifat UÇAROL, a.g.e., s.268.

buhranının çözümlenmesi için İstanbul'da, Tersane'de bir konferans düzenlenmiştir. Paris Anlaşmasında imzası bulunan devletler, bu konferansa delege göndermişler, 12 Aralık'ta başlayan görüşmelere 23 Aralıkta Osmanlı delegeleri Saffet ve Ethem Paşalar da katılmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde bu arada iç politikada bazı değişiklikler olmuş, 31 Ağustos 1876 da II.Abdülhamid tahta çıkmıştır. Ülkede, "Genç Osmanlılar"ın çabalarıyla ve Mithad Paşa önderliğinde **(87)** bir meşruti yönetim havası esmeye başlamıştır. Konferansta görüşmeler devam ederken Osmanlı Devleti, Meşrutiyeti ilan etmiş, Avrupalı devletleri kararda etkiler düşüncesiyle, konferanstakilere de durumu duyurmuştur. Ancak, görüşmeler Osmanlı lehine sonuçlanmamıştır. 31 Mart 1877'de Londra'da alınan kararların da Bab-ı Ali'ce reddedilmesi üzerine Rusya, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Fransa, her iki tarafa da tarafsız olduğunu duyurmuştur.

Rusya ile iki cephede başlayan bu savaş kısa sürede Rusya lehine doğru kaymış, Ruslar, doğuda Erzurum'a batıda da Çatalca'ya kadar ilerlemişlerdir **(88).** Osmanlı Devleti bu durumda ateşkes istemiş ve iki taraf arasında yapılan görüşmeler sonunda 3 Mart 1878 de Ayastafanos'ta (Yeşilköy) bir ön barış imzalanmıştır **(89).** Bu anlaşmaya göre Rusya, Osmanh Devleti'nin doğu Anadolu'daki topraklarından önemli yerleri ele geçirmiş, Balkanlarda da Türk egemenliğini parçalamış, geniş bir Bulgaristan Prensliği üzerindeki söz hakkı ile de Ege denizine kadar uzanmıştır.

---

(87) İlhan F.AKIN, Türk Devrimi Tarihi, s.38-39.
(88) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VIII. s.41-56.
(89) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VIII. s.64-66.

Ancak, bu anlaşma ile bağımsız olan devletler, durumdan memnun olmamış, Avusturya ve İngiltere'nin tepkisi ve Almanya'nın da aynı görüşleri paylaşması sonunda Prens Bismarck, Paris Anlaşmasına katılan devlet delegelerini Berlin'e davet etmiştir. İngiltere'nin, Yunan delegesinin de katılması önerisi, Fransa tarafından da desteklenmiştir. Politik çabaların yoğun olduğu bu dönemde İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yaklaşarak, Berlin Kongresinde Türk çıkarlarını gözetmek ve ilerde güneye sarkacak bir Rus tehlikesine karşı Osmanlıyı korumak gerekçesiyle, geçici olarak Kıbrıs'ı elinde tutmak istemiş ve bu konuda Bab-ı Ali ile 4 Haziran 1878 tarihinde gizli bir anlaşma yapmıştır **(90).** Fransa İngiltere'nin bu hareketini protesto etmişse de İngiliz siyasi gücü karşısında etkili olamamıştır.

Diğer taraftan Berlin'de 13 Haziran'da başlayan görüşmeler sonunda 13 Temmuz 1878'de Berlin Anlaşması imzalanmıştır. Görüşmeler sırasında Ayastafanos Anlaşması'nın koşullarında değişiklik yapılması kararlaştırılmıştır. Boğazların konusu da gündeme getirilmiş ancak, 1856 Paris Anlaşması ve 1871 Anlaşması koşulları yeniden geçerli kılınmıştır. Bu konuda, toplantının 6 Temmuz tarihindeki oturumunda İngilizlerin, Batum'un serbest liman olması halinde Boğazların kapalılığı ilkesine saygı göstereceklerini öne sürmesine karşılık, Fransız Hariciye Bakanı W.H.Waddington, 9 Temmuz oturumunda; 30 Mart 1856 ve 13 Mart 1871 anlaşmalarının değiştirilmeyen tüm esasları aynen geçerli olmak üzere anlaşmaya bir madde eklenmesini savunmuş **(91),** bunda da başarılı olmuştur. Görüşmelerin odak noktasını Ayastafanos Anlaşmasındaki sınırlar oluşturmuştur.

---

(90) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VIII. s.71-73.
(91) Cemal TUKİN, a.g.e., s.326.

Berlin Anlaşmasının başlıca koşulları şunlardır :

1 - Bulgaristan'ın sınırları daraltılacak, üç ayrı bölgeye ayrılacak, Doğu Rumeli ve Makedonya ıslahat koşuluyla Osmanlıya bırakılacak,

2 - Bosna-Hersek, Osmanlı Devleti'ne bağlı olacak, ancak, yönetimi Avusturya'ya bırakılacak,

3 - Sırbistan, Romanya, Karadağ'ın bağımsızlığı bu anlaşma ile de geçerli olacak, sınırlarında bazı değişiklikler yapılacak,

4 - Osmanlı Devleti Yunanistan'a bir kısım toprak verecek, bu, iki devlet arasında yapılacak görüşmeler ile saptanacak,

5 - Girit'te 1868 yılında Ali Paşanın uyguladığı düzen geçerli olacak,

6 - Ermeniler hakkında Ayastafanos Anlaşması'ndaki kararlar aynen kalacak (Ermenilerin oturduğu bölgede ıslahat yapılacak, Ermeniler, Kürt ve Çerkezlere karşı korunacak),

7 - Osmanlı Devleti, doğu Anadolu'da Rusya'dan Eleşkirt ve Doğubayazıt'ı geri alacak, Rusya'ya savaş tazminatı ödeyecektir.

Boğazlar hakkında anlaşmaya yeni bir karar eklenmemiş, 1856 ve 1871 anlaşmalarındaki esasların yürürlükte olduğu belirtilmiştir **(92).**

Berlin Anlaşması, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1877 yılında başlayan savaşlara (93 Harbi) son vermiş, ancak, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinin de başlangıcı olmuştur. Anlaşmada Ermenilerle ilgili kararların alınması ise Türk topraklarında giderek artacak bir Ermeni sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

---

(92) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VIII. s.76-77.
Fahir. H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.272-278.

Fransa, savaş öncesinde Osmanlı aleyhine kışkırtıcı davranışlarda bulunmuş, savaş süresince gerek Osmanlı dış politikasında, gerek Avrupa devletleri arasında bir etkinlik gösterememiş, barış görüşmelerindeki nüfuz mücadelesinde, zaman zaman İngiliz görüşlerini protesto etmiş, Boğazlar konusunda da kapalılık ilkesini savunmuştur.

Bu anlaşmadan sonra Fransa, yeni sömürge elde etmek için dikkatini Kuzey Afrika'daki Türk topraklarına çevirecek, Türk-Fransız ilişkileri de bir süre gerginleşecektir.

D - Tunus'un İşgalinden I.Dünya Savaşına Kadar ilişkiler:

1 - Tunus'un İşgali :

Afrika'nın kuzeyinde bulunan Tunus, 1574 yılında İspanyollardan alınarak Osmanlı topraklarına katılmış ve merkeze bağlı bir eyalet olarak yönetilegelmiş tir **(93).** Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile sorunlarının artması, eyaletin merkeze uzaklığı gibi nedenlerle otorite zayıflamış, bölgede zamanla karışıklık ve isyanlar çıkmaya başlamıştır.

Kuzey Afrika halkının yaygın uğraşısı olan korsanlık ve deniz ticareti, Tunus'un da başlıca gelir kaynağıdır. Avrupa'lı devletlerin 1815 Viyana Kongresinde korsanlığın yasaklanması konusunda aldıkları karar, Tunus'u da etkilemiş

---

(93) T.Yılmaz ÖZTUNA, a.g.e., Cilt VII, s.183-184.
Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VIII. s.81.

ve Tunus maliyesi sarsılmaya başlamıştır. Bu durum, Avrupa'lı devletlerin sömürgecilik yolunda, bu topraklarda yatırım ve pazar edinme girişimlerine kapı açmış ve Tunuslular Fransa, İngiltere ve İtalya'dan mali ve ekonomik destek görmüşlerdir.

Berlin Anlaşması öncesinde Fransa, Tunus'ta en çok kredi kuruluşuna sahip ülke durumundadır ve Tunus Beyi Fransa'dan aldığı borç paralarla ağır bir yükün altındadır. Bu mali ve ekonomik nüfuz yanında Fransa, Tunus'taki konsolosları aracılığıyla siyasi nüfuz elde etmeye, uyruklarının hakkını korumak üzere Tunus'un içişlerine karışmaya, 1830 yılında yerleştiği Cezayir'e de yakın olan bu toprakları ele geçirmeye çalışmaktadır.

1870 yılında birliğini tamamlayan İtalya da bu toprakları kendine bağlamayı düşünmektedir. Bu yıllarda Fransa, Sedan yenilgisinin etkisiyle Tunus için düşüncelerini açığa vuramamıştır.

Osmanlı Devleti, Avrupa'da yeni güçlerin ortaya çıkması karşısında, Tunus'taki bağlarını güçlendirmeye çalışmış, 1859 yılında Tunus Beyine vermiş olduğu vezirlik rütbesine ek olarak 23 Ekim 1871 tarihinde çıkardığı bir fermanla veraseti yasal kılmıştır **(94).**

1877-1878 yılları arasındaki Osmanlı-Rus savaşı ise ortaya önemli sonuçlar çıkarmıştır. Berlin Kongresi'nde Avrupa siyasi dengesi düzenlenirken, Osmanlı Devleti bir hedef teşkil etmiştir. Kongredeki görüşmeler sırasında Bismarck, Fransa'ya da bir çıkar sağlamak düşüncesiyle, Fransız Hariciye Bakanı Waddington'a gizlice, Tunus'u işgal edebileceğini söylemiş, daha sonra da bu konuda

(94) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VIII. s.83-84.

Fransa'yı teşvik etmiştir. Ocak 1879 da Fransa'nın Berlin Büyükelçisine: "....Öyle sanıyorum ki, Tunus armudu olmuş ve koparılma zamanı da gelmiştir. Eğer ağacın üzerinde daha fazla bırakırsanız çürüyebilir veya başkası tarafından çalınabilir..." **(95)** demiştir.

Fransa, kendisinin Tunus'u işgali halinde İngiltere'den de bir tepki gelmeyeceğini daha Berlin Kongresi öncesinde anlamıştır. Kıbrıs işgalini Fransa protesto edince, İngiliz Dışişleri Bakanı Salisbury, Waddington'a: "...Kartaca'yı barbarların elinde bırakamazsınız. Orada ne isterseniz yapınız. Bu bizi ilgilendirmez...." diyerek Fransa'yı bu konuda serbest bırakmıştır **(96).**

1881 yılına gelindiğinde, Tunus'ta gözü olan İtalya harekete geçmiş, kamuoyundan da destek sağlamak üzere çalışmalara başlamıştır **(97).**

Bu yıllarda Fransa'da Jules Férry hükümeti görevdedir. Fransa'da Cumhuriyet yanlıları güçlenmiştir. Alman darbesinin getirdiği olumsuz sonuçlar da yavaş yavaş iyiye doğru gitmektedir. Fransa'da, halkın Sedan'da kırılan onurunu yükseltmek, denizaşırı yerlerde Fransa'ya da sömürgeler kazandırmak siyaseti egemendir. Bunu gerçekleştirme yolunda girişimi haklı kılacak fırsatlar da bu sırada hazırdır.

Kuzey Afrika'da Fransa'nın elinde bulunan Cezayir, Tunus ile komşu durumundadır. Sınırda olaylar eksik değildir. İşte bu sınır olaylarından biri, Fransa'ya beklediği fırsatı vermiştir. 1881 yılında Tunus'daki Krumir kabilesinin

---

(95) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.198.
(96) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.198.
(97) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VIII. s.86.

sınırına saldırmasını bahane eden Fransa, 4 Nisan 1881 tarihinde Cezayir'deki kuvvetlerinden 23.000 kişilik bir orduyu Tunus'a göndermiş, bunu 8.000 kişilik bir donanma ile de denizden desteklemiştir. Fransız kuvvetlerinin kısa sürede Tunus'un içlerine kadar ilerlemesi üzerine Tunus Beyi Muhammed Sadık, barış istemek zorunda kalmış ve 12 Mayıs 1881 tarihinde iki taraf arasında Bordo (Kasr-Sa'id) Anlaşması imzalanmıştır. Buna göre; Tunus Beyi Fransız himayesini kabul edecek, Tunus'ta Türk hanedanı olan Hüseyni ailesi yönetimde kalacaktır **(98).**

Bab-ı Ali, Fransa'nın bu hareketini protesto etmiş, yapılan anlaşmayı da tanımadığını bildirmiştir. Avrupa merkezlerindeki elçilerine 16 Mayıs'ta birer bildiri yollayarak, Berlin Anlaşması'nın ihlali demek olan bu olayı protesto etmelerini istemiştir. Tunus'ta Osmanlı egemenliğinin bir belirtisi olmadığını iddia eden Fransa'ya da; Tunus'un güvenilir bir kaynak olan Gotta Salnamesinde 1570 yılından bu yana Türk egemenliğinde göründüğünü, 1871 Fermanında yer alan esaslara göre, Tunus Beyi'nin içişleri dışında hiçbir konuda yetkili olmadığını, şimdiye kadar Tunus'a atanan yabancı devlet konsolosları için Bab-ı Ali'den izin alındığını bildiren bir cevap göndermiştir **(99).** Ancak bu diplomatik girişimler bir yarar sağlamamış, Osmanlı Devleti, Fransa'nın savaş tehditleri, devletin güçsüzlüğü karşısında durumu kabullenmek zorunda kalmıştır. Tunus'a doğru yola çıkarılan bir donanma da Girit yakınlarından geri dönmüştür.

Fransa himaye adıyla girdiği bu topraklarda bundan sonra işgalleri genişletmiş ve bölgede nüfuzunu sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu arada işgallere karşı bölgede başlayan direniş ve Trablusgarp'a sığınan pekçok insan, Bab-ı Ali

---

(98) T.Yılmaz ÖZTUNA, a.g.e., Cilt XII. s.156.
(99) Enver Z.KARAL, a.g.e., Cilt VIII. s.86-87.

ile Fransız hükümeti arasında sorun yaratmış, bu sorunlar sırasında Bab-ı Ali'nin asker gönderme girişimi, "müslümanın müslümana kırdırılacağı" şeklinde değerlendirildiğinden bölgede Osmanlıya karşı güven sarsılmıştır. Fransa, bu olaylarda zaman zaman Osmanlıya karşı sert bir tutum takınmışsa da bölgedeki konsoloslarına: Türk yetkilileriyle görüşmelerinde konuyu büyütmemelerini söylemiştir. Osmanlı ile ilişkilerinin ılımlı bir havaya girmesini isteyen Fransa, 1884'de Bab-ı Ali ile bir anlaşma yaparak göçmen sorununu çözümlemiştir **(100).**

Fransa, bu arada Tunus sınırlarını güvenceye almaya ve bölgedeki ticari akışı Tunus topraklarına yöneltmeye çalışmış, kuzey Afrika'da bir rekabet içinde olduğu İngiltere ile de Cezayir sınırı konusunda bir anlaşma yapmıştır. Trablusgarp toprakları nedeniyle bu anlaşmadan tedirgin olan Osmanlı Devleti, Fransa'ya bir nota vererek, durumun kendi güvenliğini tehdit edip etmeyeceğini öğrenmek istemiştir. 29 Kasım 1890 tarihli Fransa'nın cevabi notasında ise; Trablusgarb'ta belirlenen Türk sınırları için bir tehdit söz konusu olmadığı, ancak sınıra yakın ve Osmanlı kontrolü dışında kalan bölgeler için ayrıntılara girilemeyeceği bildirilmiştir **(101).**

Osmanlı Devleti, tam olarak ikna olmasa da bir dağılma aşaması içinde olduğu bu yıllarda Fransa ile ilişkilerini gerginleştirmemek ve Afrika'da kalan topraklarına gelebilecek bir tehlike karşısında Fransa'dan yararlanabilmek düşüncesiyle bu konu üzerinde daha fazla durmamış ve Tunus'un işgali sırasında gerginleşen ilişkiler, Fransızların bu bölgede nüfuzlarını sağlamlaştırmaya çalıştığı yıllarda ılımlı havaya girmiştir.

---

(100) Abdurrahman ÇAYCI, Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911), s.70.
(101) Abdurrahman ÇAYCI, a.g.e., s.84-86.

2 - Avrupa'lı Devletlerin Denge Arayışı ve Osmanlı Devletinin Genel Durumu :

a) Avrupa'da Bloklaşmalar :

XIX.yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'da yeni güçlerin ortaya çıkması, devletleri bir siyasi denge arayışına götürmüştür. Avrupa'lı devletler ya güçlü olanın etrafında toplanmaya ya da O'na karşı yeni birlikler oluşturmaya başlamışlardır.

1881 yılında Fransa'nın Tunus'u işgali, bu topraklarda gözü olan İtalya'nın tepkisini çekmiş, Fransa ile aralarının açılmasına neden olmuştur. İtalya, Akdeniz'de artan sömürgecilik girişimlerinde geri kalmamak için kendisine güçlü bir destek aramış ve 1871'den bu yana büyük bir güç haline gelen Almanya yönünde girişimlere başlamıştır. Almanya, İtalyan dostluğuna güvenle bakmasa da müttefiki Avusturya'ya gelecek bir tehlikeyi önlemek amacıyla İtalya'nın isteğini olumlu bulmuş ve 20 Mayıs 1882'de Almanya, Avusturya ve İtalya arasında bir savunma ve yardımlaşma anlaşması yapılmıştır. Üçlü İttifak adını alan bu anlaşma 1892, 1907 ve 1912 yıllarında yenilenmiş ve bu birliğe Romanya da katılmıştır.

Anlaşmaya göre ;

1 - Taraflardan birine bir saldırı olursa, diğer iki devlet onu koruyacak,

2 - İtalya, bir Fransız saldırısı karşısında kalırsa diğer iki devlet ona yardım edecek,

3 - Taraflardan biri, güvenliği tehlikeye girip de savaş ilan etme durumunda kalırsa, diğer iki devlet tarafsız kalacaktır **(102).**

Bu anlaşma ile İtalya ve Avusturya Fransa'ya karşı kendini güvenceye almış, Almanya da Avrupa siyasetinde Fransa'yı yalnız bırakmıştır.

Buna karşılık Fransa ile Rusya arasında 1890 yılından itibaren bir yakınlaşma başlamış, Fransa, Rusya'ya bazı yardımlar yaparak 1892'de O'nunla askeri bir sözleşme imzalamış, ardından da bu, 1894'de resmi bir anlaşma şekline dönüşmüştür. Bu anlaşma, Avrupa'da Alman gücü etrafında toplanan Üçlü İttifak grubuna karşı ortaya çıkmış Üçlü İtilafın ilk birliğidir. Buna 1904 yılında Fransız İngiliz anlaşması (Entente Cordiale), 1907 yılında da İngiliz-Rus anlaşması katılmış ve böylece Üçlü İtilaf grubu tamamlanmıştır. 1904 yılındaki Fransız-İngiliz anlaşması sömürge mücadelesi ile ilgilidir, bir savunma anlaşması değildir. Bununla Fransa, İngiltere'nin Mısır'a yerleşmesini, İngiltere de buna karşılık Fransa'nın Fas'a yerleşmesini kabul etmiştir **(103).** Böylece I.Dünya Savaşına giden yolda etkin rol oynayan Avrupa'nın iki büyük bloku ortaya çıkmıştır.

b) Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu :

Avrupa'da bu bloklaşmalar olurken Osmanlı Devleti de bir dağılma süreci içinde yol almaya devam etmiştir. 15 Eylül 1882'de İngilizler Mısır'a yerleşmiş, Bulgar Prensliği Doğu Rumeli'yi, topraklarına kattığını bildirmiştir. Osmanlı

---

(102) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.200-203.
Rifat UÇAROL, a.g.e., s.240.
(103) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e, s.216-220

Devleti'nin Balkanlardaki bu sorunları XX.yüzyılın başında da devam etmiş, yabancı devletlerce desteklenen bir Ermeni sorunu gün geçtikçe iç ve dış politikayı meşgul etmiştir.

Ermeni sorununun artmasında Rusya, İngiltere ve Fransa'nın büyük rolü olmuştur. Fransa, daha önceki yüzyıllarda misyoner çabalarla Ermeniler üzerinde nüfuz kurmaya çalışmış, İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde açtığı konsolosluk, okul, yetimhane gibi yerlerdeki çalışmalarla Ermenilerin sempatisini kazanmış, Paris'teki Doğu Dilleri Okulunda bir Ermenice kürsüsü kurmuştur. Fransa'nın katolik koruyuculuğu ile yürüttüğü bu çalışmalar, gittikçe daha da yoğunlaşmış, Marsilya, Ermeni davasına çalışan en önemli Avrupa şehirlerinden biri haline gelmiştir **(104)**. Fransa, Türk toprakları üzerinde nüfuz mücadelesinin hızlanmaya başladığı yıllarda da Ermenileri Türklere karşı kışkırtmış ve isyanların çıkmasına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti, bir taraftan bu sorunlarla uğraşırken diğer taraftan da iç politikada bazı değişikliklere gitmiştir. Padişah II.Abdülhamit, 11 Şubat 1878'de Meclisi kapatıp I.Meşrutiyeti uygulamadan kaldırdığından beri, baskılarını artırmış, uzun süren bu dönemde yönetime karşı tepkiler çoğalmış ve 1908'de Makedonya'da başlayan olaylar gittikçe yayılmıştır. Sonunda Abdülhamit, 23 Temmuz 1908'de Anayasayı yeniden yürürlüğe koymuş ve II.Meşrutiyet ilan edilmiştir **(105)**.

Osmanlı Devleti'nde başlayan bu yeni dönemde, dağılmanın son aşamaları tamamlanmıştır. Avusturya, 5 Ekim 1908'de Bosna Hersek'i işgal etmiş, Bulgar

---

(104) Nejat GÖYÜNÇ, Osmanlı İdaresinde Ermeniler, s.54-63.
(105)İlhan F.AKIN, a.g.e., s.45-49.

Prensliği de bağımsızlığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti buna karşı çıkmışsa da daha sonra bazı anlaşmalar **(106)** yaparak bu topraklardaki egemenlik hakkından vaz geçmiştir. Bu arada Yunanistan da Girit'i kendi topraklarına kattığını ilan etmiştir. Osmanlı Devleti, Balkanlarda birbirini izleyen bu dağılmanın ardından, kuzey Afrika'daki topraklarında da yeni işgallerle karşılaşacak ve oradaki egemenliğini de yitirecektir.

3 - Trablusgarp Savaşı ve Fransızların Tutumu :

Akdeniz'de Fransa ve İngiltere'nin sömürgeler elde etmesi, deniz ticaretiyle tarihin ilk zamanlarından beri yakından ilgilenen İtalya'yı da harekete geçirmiş ve O'nun dikkatlerini Trablusgarp'a yöneltmiştir.

İtalya, kıyılarına yakın ve geniş topraklara sahip Trablusgarp ocağında XIX.yüzyıldan beri ticari ve siyasi bazı yatırımlar yapmış, bu bölgeye yapacağı bir girişimde tepki çekmemek için Fransa'ya yaklaşmış ve O'nunla Aralık 1900'de bir anlaşma yapmıştır. Anlaşma, her iki tarafa da güvence verecek niteliktedir. Bununla; Fransa, Cezayir'in batı sınırının güvenliği için bir girişimde bulunacak olursa, İtalya buna karışmayacak, Fransa da buna karşılık Trablusgarp yönünde nüfuz sahasının dışına çıkmayacaktır **(107).**

Osmanlı Devleti, bu anlaşmayı bir yıl sonra öğrenmiş, her iki taraftan bilgi almaya ve hatta Paris elçisi-Münir Bey kanalıyla Fransız yakınlığını sağlamaya çalışmış, ancak anlaşma konusunda kendisine oyalayıcı cevaplar verilmiş, bir

---

(106) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e. s.317-320.
(107) Abdurrahman ÇAYCI, a.g.e., s.117-119.
A.Şükrü ESMER, a.g.e., s.260.

Türk-Fransız yakınlaşması için de Fransız Dışişleri Bakanı Delcasse, Münir Beyden bunun karşılığında Fransa'nın çıkarlarının neler olabileceğini sormuştur **(108).**

Osmanlı Devleti, daha XX.yüzyılın başında belirmeye başlayan İtalyan tehlikesine karşı bir Fransız desteğini sağlamaya çalışmışsa da başarılı olamamıştır. İtalya ise bu tarihten sonra siyasi girişimlere devam etmiş ve fırsat kollamaya başlamıştır.

Fransa, bir süredir Cezayir topraklarının batısındaki Fas Sultanlığı ile yakından ilgilenmekte, bu toprakları ele geçirerek sömürge sınırlarını genişletmek istemektedir. Almanya ile de bu konuda bir çekişme içinde olan Fransa, sonunda Avrupa siyasi çevresini kendi yanına almayı başarmış ve 2 Mayıs 1911'de Fas'ı işgal etmiştir.

Bu durum, daha önce Habeşistan'da başarısız bir girişimde bulunan İtalya'ya cesaret vermiş ve İtalya, 28 Eylül 1911'de Bab-ı Ali'ye bir ültimatom göndermiştir. İtalya bu ültimatomda; Trablusgarp'taki İtalyanların güvenliğinin sağlanmasını, Trablusgarp ve Bingazi şehirlerinin gümrüğünün kendilerine verilmesini, vali atamada İtalyan onayının alınmasını ve bu konudaki cevabın en geç 24 saat içinde bildirilmesini istemiştir. Bab-ı Ali buna, yalnızca ekonomik konuda bir görüşme yapılabileceği cevabını **(109)** vermiştir. Bunun üzerine Trablusgarp, İtalyanlarca işgal edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin Fransa'dan beklediği destek boşunadır, siyasi yönden yalnız, askeri yönden de güçsüzdür. Mustafa Kemal'in de aralarında bulunduğu

(108) Abdurrahman ÇAYCI, a.g.e., s.123.
(109) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.326.
Coşkun ÜÇOK, a.g.e., s.276-278.

bazı subaylar, Mısır ve Tunus yoluyla Trablusgarp'a gelip Tobruk ve Derne'de başarılı mücadeleler vermişler, ancak İtalyanların yayılmalarını önleyememişlerdir. İstanbul'daki iç politika didişmeleri ve Balkanlı devletlerin Bab-ı Ali'ye karşı bir savaş hazırlığı içinde olmaları, 12 adanın da İtalyanlarca işgali gibi nedenler, Osmanlı'yı İtalya ile bir barışa götürmüş ve 18 Ekim 1912'de Ouchy Barışı yapılmıştır. Bununla; Osmanlı Devleti'nin dinsel bağı dışında Trablusgarp ile hiçbir bağı kalmamıştır. Bu sırada Balkan Savaşı başladığından, 12 adayı bir Yunan işgalinden korumak üzere, İtalya ile bir anlaşma yapılmış ve adalar geçici olarak İtalya'ya bırakılmıştır **(110).**

Osmanlı Devleti böylece, kuzey Afrikada kalan son toprağını da yitirmiş ve egemenlik sınırları daralmıştır.

4 - Balkan Savaşları :

Osmanlı Devleti, Trablusgarp yenilgisinin hemen ardından Balkanlı Devletlerin kendisine açtığı savaşla karşılaşmıştır. Osmanlıdan ayrılan Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ aralarında bağlaşmalar yapmışlar ve Rumeli'de kalan Türk topraklarını paylaşmak üzere harekete geçmişlerdir. Bunda Rusya'nın da büyük çabası olmuştur. Rusya, Karadeniz'in tarafsızlığını sağladıktan sonra Boğazların da kendisine açık olmasını istemiş, Balkanlarda çıkacak bir savaşın, bu isteklerini gerçekleştirmede yardımcı olacağını düşünmüştür.

Savaşın henüz başlamadığı dönemde, Avrupa'lı devletler çeşitli tahminlerde bulunmaya ve kendilerine göre planlar yapmaya başlamıştır. Savaş sırasında izlenecek yol için Fransız Başbakanı Poincaré; savaşın Türk başarısına doğru

(110) Fahir H.ARMAOĞLU, 325-328.

gitmesi halinde İtilaf devletlerinin hep birlikte Bab-ı Ali'ye baskı yapmasını ve sonuna kadar da diretmesini öne sürmüş, Osmanlı üzerinde yalnız başına bir Rus baskısına karşı çıkarak, böyle bir hareketin Avusturya ve İngiltere'nin tepkisini çekeceğini belirtmiştir **(111).**

8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın Osmanlı Devleti'ne savaş açması, ardından da diğer Balkanlı devletlerin girmesi ile Balkan Savaşları başlamıştır. Türk kuvvetleri kısa sürede yenilgiler almıştır. Balkanlı devletlerin beklenmedik süre içindeki bu başarısı, Bulgarların İngilizlerce desteklenmesi, Boğazların geleceği konusunda Rusya ve müttefiki Fransa'yı telaşa düşürmüş ve ara buluculuk girişimlerine başlanmıştır. Fransa Bulgaristan'a yatkın davrananak O'na; Avrupa barışı için çalıştığını, ancak Balkanlı devletlerin başarılarının da göz ardı edilemiyeceğini bildirmiştir **(112).**

Osmanlı hükümeti de bu arada bir ateşkese ve toprak bütünlüğünü koruyacak bir barışa taraftardır. Bu konuda Hariciye Nazırı Noradungiyan Efendi, Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Bompard ile görüşmüş ve büyük devletlerin ortak arabuluculuğuna başvurulması kararlaştırılmıştır **(113).** Ancak, Fransa'nın arabuluculuk girişimi bu dönemde bir sonuca ulaşamamıştır. Bunun ardından Türk kuvvetleri Çatalca'da bir savunma hattı kurmuş ve Bulgarları bu sınırda durdurmayı başarmıştır. Bunun üzerine 28 Kasım 1912'de ateşkes görüşmeleri başlamış ve imzalanan ateşkes anlaşmasının ardından 17 Aralık 1912'de Londra'da bir konferans toplanmıştır. Bu konferansa Fransa şu önerileri sunmuştur : İstanbul, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı Türklere

---

(111) Yusuf Hikmet BAYUR, Türk İnkılabı Tarihi, Cilt II.Kısım II, s.25-26.
(112) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e. Cilt II.Kısım II. s.42-43.
(113) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II. Kısım II. s.73-74.

bırakılacak, Edirne Bulgarlara geçecektir. Ayrıca Girit ve İtalya'ya bırakılan adalar, Yunanistan'a verilecek, Selanik tarafsız bir liman olacak, Osmanlı Devleti'nin borçları başka bir konferansta görüşülecektir **(114).**

Osmanlı Devleti ise, Edirne'nin kendisinde kalmasını, Ege adalarının Türk egemenliğinde olmasını, Girit konusunun devletlerle Osmanlı arasında çözümlenmesi gerektiğini, Arnavutluk ve Makedonya'da Osmanlı egemenliğinin devam etmesini, buralarda özel bir yönetim uygulanmasını öne sürmüştür **(115).**

Konferansta Adalar ve Edirne konusunda bir uyum sağlanamamış ve Şubat 1913'te konferansa ara verilmiştir. Konferansta, Avusturya ve Almanya, Türklere, Fransa da Yunan ve Bulgarlara yatkın hareket etmiştir.

Konferansın ardından Osmanlı hükümetinde değişiklik olmuş, İttihat ve Terakkiciler hükümeti ele geçirmişlerdir. Yeni hükümetin de savaşa taraftar görünmesi ile cephelerde yeniden savaş başlamıştır. Ancak bu defa Yanya, İşkodra ve Edirne'nin tamamı Balkanlı devletlerin eline geçmiş ve Osmanlı hükümetinin barış istemesi sonunda 30 Mayıs 1913 tarihinde Londra Anlaşması imzalanmıştır. Balkan savaşlarının ilk bölümüne son veren bu anlaşma ile Osmanlı Devleti, Midye-Enez çizgisinin batısında kalan yerlerden çekilecek, Arnavutluk ve adaların geleceği büyük devletlere bırakılacak, Osmanlı Devleti Girit'teki haklarından da vazgeçecek, tüm mali yükümlülükler ileride Paris'te toplanacak bir komisyonda görüşülecektir **(116).**

---

(114) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e. Cilt II. Kısım II. s.168-169.
(115) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II. Kasım II. s.208.
(116) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II. Kısım II. s.313.

Osmanlı Devleti bu yıllarda mali kriz içindedir. Dışarıdan borç para bulmaya çalışmaktadır. Paris'te toplanacak komisyonda Maliye Nazırı Cavit Bey bu soruna çözüm için Fransa'dan yüklüce bir borç isteyecektir.

Londra Anlaşmasının Balkanlara getirdiği statü, Balkanlı devletleri bu defa yeni bir savaşa doğru götürmüştür. Makedonya ve Arnavutluk toprakları yüzünden başlayan bu savaşta, Bulgarlar, kısa sürede Sırplara yenilmiş ve barış istemişlerdir.

Osmanlı Devleti bu savaş sırasında Bulgar askerlerinin büyük bir kısmının Sırp cephesinde toplanmasından da yararlanarak Edirne'yi geri almıştır.

Balkan savaşlarını sonuçlandıran anlaşmaların biri, Osmanlı Devleti'nin Balkanlı devletlerle yaptığı ikili anlaşmalar şeklindedir. Diğeri de, Balkanlı devletlerin kendi aralarında imzaladığı anlaşmadır. Balkanlı devletler, aralarında 10 Ağustos 1913 tarihli Bükreş Anlaşmasını yapmışlardır.

Osmanlı Devleti, 29 Eylül 1913 tarihinde Bulgarlarla İstanbul Anlaşmasını, 14 kasım 1913'te de Yunanlılarla Atina Anlaşmasını imzalamıştır **(117).**

Osmanlı Devleti bu savaşlar sonunda, Avrupa yakasında Midye-Enez çizgisinin batısında kalan topraklarından çekilmiş, Girit elden çıkmış, Ege'deki diğer adaların durumları da henüz bir anlaşma ile kesinleşmemiştir. I.Dünya Savaşı başladığı zaman bu konuda bir anlaşma imza edilmiş değildir.

---

(117) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II. Kısım II. s.482-490.
Cilt II. Kısım III. s.244-245.

Balkan Savaşlarının başından itibaren, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarının paylaşımında, bağlaşığı Rusya'nın yanında yer alan Fransa, Balkan devletlerinin amaçları doğrultusunda arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş, Osmanlıyı ödün vermeye çekmiştir. Doğu Akdeniz'de kendi çıkarlarının güvenliği için Ege adalarının Yunanistan'a bırakılmasında ısrar etmiştir.

E - I. Dünya Savaşı :

1- Savaşın Çıkışı ve Osmanlı Devleti'nin Dost Arayışı :

Avrupa'lı devletlerin siyasal ve ekonomik yarışları, XX.yüzyıl başlarında büyük bir savaşın çıkmasına neden olmuştur. Bu savaşın temelleri XIX. yüzyıl içinde atılmıştır. Milliyetçilik hareketlerinin bir sonucu olarak Avrupa siyasal yapısına yeni birlikler katılmış, bu birliklerden Almanya, kısa sürede askeri, ekonomik ve sanayii yönünde gelişerek Avrupa'lı büyük devletlerin ekonomik pazarlarını tehdit eden bir güç haline gelmiştir. Bir gelecek endişesi, Avrupa'lı devletleri bloklaşmaya ve gittikçe artan bir silahlanmaya doğru götürmüştür.

1914 yılı öncesinde Avrupa'da siyasi gerginlik iyice artmıştır. Nihayet aynı yılın yaz aylarında Avusturya prensi François Ferdinand'ın Saray-Bosna'da bir Sırplı tarafından öldürülmesi, I.Dünya Savaşı'nı başlatan ilk kıvılcım olmuştur. Avusturya ile Sırbistan'ın Balkan çekişmesi sonunda meydana gelen bu olay, bağlaşıklarca tepki ile karşılanmış, yoğunlaşan diplomatik çabalar, kısa sürede

Avrupa'yı saran büyük bir silahlı çatışmaya dönüşmüştür. Almanya, bağlaşığı Avusturya'nın tarafını tutarken, Rusya, Fransa, İngiltere de karşı tarafta yer almıştır **(118).** İtalya, savaş başladığında Arnavutluk ve Adriyatik kıyılarında çıkarları çatıştığından bağlaşığı Avusturya'nın yanında yer almamış, tarafsızlığını ilan etmiştir.

Osmanlı Devleti, I.Dünya Savaşı'na varan politik girişimlerin en yoğun olduğu günlerde siyasi yalnızlıktan kurtulmak, güçlü bir devlete dayanmak çabası içindedir. Bu amaçla İngiltere ve Balkan devletleri yönünde yaptığı girişimlerden bir sonuç elde edememiştir **(119).** Bu durumda, ya Üçlü İttifak grubu devletlerinden Almanya ile bir savunma anlaşması imzalayacak, ya da eski dost Fransa'yı yoklayacak, yapacağı bir bağlaşma ile yakında kopacak Avrupa egemenlik fırtınasından kendini koruyacaktır.

Fransa yönünde, Bahriye Nazırı ve Türk-Fransız Dostluk Cemiyeti başkanı Cemal Paşa, 1914 yılının başlarında bazı girişimlerde bulunmuştur. Cemal Paşa ile Fransa'nın İstanbul maslahatgüzarı arasında yapılan görüşmede, söz adaların statüsüne gelince, Cemal Paşa; bu adalarda Osmanlıya bağlı özerk bir yönetim kurulursa, Yunanistan için Bulgar tehlikesinin ortadan kalkacağını ve Osmanlı-Yunan donanmasının Akdeniz'de İtilaf Devletleri donanmalarının yanında yer alacağını belirtmiştir. Bunun üzerine Fransız temsilci, Türk ordusunda Alman askeri etkinliğinden hoşlanmayarak, bu konuda Alman generali Liman von Sanders'in ne düşüneceğini sormuştur. Cemal Paşa da: "... Felaketlerimiz esnasında Mahmud Şevket Paşa, Almanya'dan bir askeri heyet getirtmekle

---

(118) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e, Cilt II. Kısım IV. s.585-614.
A.Şükrü ESMER, a.g.e., s.297-307.
İlhan F.AKIN, Siyasi Tarih 1870-1914, s.246-252.

(119) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II. Kısım IV. s.510-540.

İmparatorluğu kurtaracağını sandı. O'nun giriştiği taahhütleri icraya mecbur olduk. Fakat işler değişti. Türkiye daha kuvvetli oldu, eğer O, Fransa'ya dayanabileceğinden emin olsa Alman heyetinden kolayca vazgeçebilir..." **(120)** demiştir.

Fransız temsilci bu konuyu 24 Ocak 1914 tarihli bir telgrafla Paris'e iletmiş, daha sonra 28 Ocak 1914'te Fransız Dışişleri Bakanlığına bir telgraf daha çekerek, Cemal Paşanın aynı yaklaşımı yinelediğini bildirmiş ve kendi görüşlerini de ekleyerek : "...İhtimal ki, bu anda, burada yakalanabilecek bir fırsat vardır... Benim vazifem, bunu Ekselansınıza işaret etmektir...

Türklerle aramız aynı zamanda hem iyi hem fena olarak, Türkiye'de mümtaz bir mevki tutmak ve üstün bir rol oynamak imkanı yoktur. Buna benzer şartlar 1908 ve 1910 da göründü. Almanya bunun bütün manevi ve maddi faydasını kendine çekti..." **(121)** demiştir.

Bu konuda Osmanlı Bankası genel müdür yardımcısı Steg, Fransız Dışişlerine bazı uyarıcı açıklamalarda bulunmuştur. Ancak Fransa bunların üzerinde durmamış, Osmanlı ile bir bağlaşmaya yanaşmamıştır.

Bab-ı Ali, Fransa yönündeki bu tür girişimini 1914 yazında da yinelemiştir. Temmuz başlarında Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi Maurice Bompard, Cemal Paşayı, Fransız donanmasının Akdenizdeki manevralarını izlemeye davet etmiştir. Cemal Paşa, Paris'e gittiğinde, Ege adaları konusunu çözümlemek, aynı zamanda da Fransızları bir ittifaka çekebilmek için Fransız Başbakanı ile bir

(120) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II.Kısım IV. s.550.
(121) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II.Kısım IV. s.551.

görüşme yapmak istemiştir. Fransız Başbakan ve Dışişleri Bakanı René Viviani, Cemal Paşanın görüşme isteğine karşılık: "...Paşa hazretleri, sizinle pek mühim mesail üzerine teati-i efkar emelinde isem de bu sırada meclis-i mebusanda cereyan etmekte olan müzakerat, bütün fikrimi o kadar işgal ediyor ki başka bir zemin üzerine mümkün değil gelemiyorum. Monsieur Jacquin de Margerie'ye talimat-ı lazımeyi verdim. Sizinle uzun uzadıya görüşmesini rica ettim. Kendisi tarafından müracaat vukubulunca isaf etmenizi rica ederim..." **(122)** demiştir.

13 Temmuz günü M.Margerie ile görüşen Cemal Paşa, Fransızlarda en küçük bir yaklaşım belirtisinin olmadığını anlamıştır. M.Margerie; Fransa'nın yalnız başına bir karar verme durumunda olmadığını, bağlaşığı Rusya'dan ayrı hareket edemeyeceğini söylemiştir **(123).** Böylece, Bab-ı Ali'nin Avusturya Sırbistan savaşı başladığı günlerde bir bağlaşma yapmak üzere Fransa yönündeki girişimleri de sonuçsuz kalmıştır.

Dünya tarihinin bu kritik günlerinde Osmanlı Devleti, bu defa Alman dostluğuna yönelecek ve O'nunla bir savunma anlaşması yapacaktır. Osmanlı hükümetini elinde bulunduran İttihat ve Terakki partisi ileri gelenlerinden Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Paşa ve Sadrazam Sait Halim Paşa, Alman gücü yanında yer almayı daha kazançlı görmektedir. Bu nedenle Alman yetkilileriyle Temmuz sonlarında İstanbul'da başlayan görüşmeler, 2 Ağustos 1914 tarihinde bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. Bununla her iki devlet, Avusturya-Sırbistan anlaşmazlığında tarafsız kalacak, Almanya, Osmanlı Devleti'ni Rus tehlikesine karşı koruyacak, çıkacak bir savaşta Rusya Avusturya'ya saldırırsa, Almanya bağlaşığı Avusturya'nın yanında yer alacağından, Osmanlı

(122) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II. Kısım IV. s.552.
(123) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II. Kısım IV. s.554.

Devleti de Almanya'ya karşı askeri yükümlülüğünü yerine getirecek ve bu savaşa katılacaktır **(124).**

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında gizli tutulan bu anlaşma imzalandığı günlerde, Avrupa'da savaş büyük ilerleme kaydetmiştir. 28 Temmuz 1914 tarihinde Avusturya'nın Sırbistan'a açtığı savaşın ardından Rusya seferberlik ilan etmiş, Almanya bu seferberliğin durdurulmasını istemiş ve verdiği sürenin dolmasıyla da 1 Ağustos'ta Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Almanya, 3 Ağustos'ta da Fransa'ya savaş açmış ve ardından askerlerini Belçika topraklarına sokmuştur. Bu tarafsız bölgeyi çiğneyen Almanya'ya karşı İngiltere harekete geçmiş ve 4 Ağustos'ta İngiliz-Alman, 6 Ağustos'ta Avusturya-Rusya savaşı başlamıştır **(125).** Böylece Avrupa'lı devletler, 1 hafta gibi kısa bir sürede birbirleriyle savaşa girişmişlerdir. Savaş hem karada, hem de denizaşırı yerlerde açılmıştır.

2 - I.Dünya Savaşında Osmanlı Devleti

Osmanlı Devleti Avrupa'da savaş başladığı zaman tarafsızlığını ilan etmiş, aldığı bir kararla da 1 Ekim 1914 tarihinden geçerli olmak üzere, kapitülasyonları kaldırdığını yabancı elçiliklere bildirmiştir. Kapitülasyonlar konusunda en fazla itiraz Fransa'dan gelmiştir. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığı konusu ise, İtilaf grubu devletlerinin önemle üzerinde durdukları bir noktadır. Fransa ve İngiltere'nin, bağlaşıkları Rusya ile ilişkileri yönünden Türk toprakları bir köprü durumundadır. Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığının bozulmaması için bu devletler, Ekim ayı sonuna kadar diplomatik çaba harcamışlar, hatta Alman-Türk anlaşmasını haber aldıktan sonra Osmanlının tarafsız kalması için Almanya'nın sağladığı

---

(124) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II.Kısım IV. s.642-643.
(125) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt II.Kısım IV. s.614-617.
Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.413-416.

çıkarlardan daha fazlasını Türklere sağlamayı bile tartışmışlardır **(126)**. Ne var ki, Osmanlı Devleti çok geçmeden Almanya'nın yanında savaşa katılacaktır.

Osmanlı Devleti'nin 2 Ağustos'taki Türk-Alman bağlaşmasından sonra savaşa girmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu sırada Akdeniz'de İngiliz takibinden kurtulmak üzere iki Alman savaş gemisi Çanakkale Boğazına gelerek Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Bab-ı Ali, 10 Ağustos'ta bunları satın aldığını bildirmiş, Goeben ve Breslau adlı bu gemilere Yavuz ve Midilli adıyla Türk bayrağı çekilmiştir. Bu sırada Avrupa'da Alman orduları, Fransa yönünde umduğu başarıyı elde edememiş Marn sınırından öteye geçememiştir. İtilaf Devletlerine başka yönde bir cephe açmak isteyen Almanya, Osmanlıyı bu savaşa sokmaya çalışmıştır. Nihayet 29-30 Ekim 1914 tarihinde bu gemiler Amiral Souchon komutasında Karadeniz'e çıkmış ve Odesa ve Sivastopol gibi Rus limanlarını topa tutmuştur. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Almanya'nın yanında Rusya, Fransa ve İngiltere'ye karşı I.Dünya Savaşı'nda yer almıştır **(127).**

Osmanlı Devleti, bu savaşta Galiçya'da, Kafkasya'da Rus kuvvetleri ile, Çanakkale'de ve Arap illerinde Fransız, İngiliz, İtalyan ve onların sömürge askerleriyle çarpışmıştır. 1916 yılındaki Rus taarruzunda Erzurum, Trabzon, Erzincan ve Muş elden çıkmış, Irak cephesinde 1916'da Küt-ül Amare'de İngiliz kuvvetlerine karşı başarı kazanılmış, ancak 1917 yılında İngilizlerin kuzeye doğru ilerlemeleri durdurulamamıştır. Süveyş kanalı ve Mısır'ın ele geçirilmesi için 1915'de girişilen iki harekette de İtilaf güçleri bölgeden uzaklaştırılamamıştır.

---

(126) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt III.Kısım I. s.147-164.
(127) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.421-422.

Şubat 1915'te ise İngiliz ve Fransız ortak donanması savaşı kısa sürede sonuçlandırmak üzere Çanakkale Boğazından geçmek istemişler, ancak 18 Mart'taki Türk savunması karşısında başarılı olamamışlardır. Müttefiklerin 25 Nisan'daki Boğazı karadan ele geçirme girişimleri de sonuçsuz kalmış, Anafartalar ve Conk Bayırında, Mustafa Kemal yönetimindeki Türk kuvvetleri karşısında tutunamamışlardır. Kumkale'de yoğunlaşan Fransız saldırıları da bir süre sonra uzaklaştırılmış ve 1916 Ocak başında İngiliz, Fransız askerleri **(128)** bölgeyi boşaltmışlardır.

1916 yılından sonra güneyde Arap illerinde Türk kuvvetlerinin durumu gittikçe kötüleşmiş Hicaz Emiri Hüseyin, Fransız ve İngilizlerle işbirliği içine girmiştir. Fransa Emir Hüseyin'e müslüman liderliği konusunda mali ve askeri yardımlarda bulunmuştur **(129).**

1917 yılında İngilizler Bağdat'ı da alarak Suriye sınırına kadar ilerlemişler, Suriye bölgesinde Türk kuvvetleri, Fransız kuvvetleriyle ve İtalyan kuvvetleriyle çarpışmış gittikçe kuzeye doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Bu bölgede aralarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu bazı Türk subayları çarpışmalara bir süre daha devam etmiştir.

3 - Türk Topraklarını Parçalayan Gizli Anlaşmalar :

İtilaf Devletleri, I.Dünya savaşı içinde aralarında gizli anlaşmalar yaparak Osmanlı ülkesini pay etmişlerdir. Bu anlaşmaların ilki Boğazlar ve çevresi ile ilgilidir. Rusya, Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmek ve bunu bağlaşığı Fransa ve İngiltere'ye de kabul ettirebilmek için fırsat kollamıştır. bu konuda savaş başından itibaren Fransa ve İngiltere yönünde girişimlerde de bulunmuştur. 1915 yılının hemen başlarında İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Boğazı

(128) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt III. Kısım II. s.296.
Çoşkun ÜÇOK, a.g.e., s.296.
(129) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt III. Kısım III, s.308-309.

üzerine bir hareket planlaması karşısında Rusya, bu iki devlete 4 Mart'ta birer nota vermiş ve batıda Midye-Enez hattından başlayarak Boğazları, Marmara'daki adaları, İzmit Körfezinin bir bölümünü de içine alan ve doğuda Sakarya nehrine kadar olan yerlerin Rusya'ya bırakılmasını istemiş, buna karşılık Fransa ve İngiltere'nin diğer yerlerdeki çıkarlarına saygı göstereceğini bildirmiştir. Fransa, buna 10 Nisan 1915'de olur cevabını vermiş, İngiltere de daha önce onaylamıştır.

Bu anlaşmalardan ikincisi İtalya, Fransa, İngiltere ve Rusya arasında 26 Nisan 1915'de Londra'da yapılmıştır. İtalya'nın bu üç devlet yanında Almanya'ya karşı savaşa girmesine karşılık imzalanmış ve Antalya bölgesi ile 12 Ada İtalya'ya bırakılmıştır **(130).**

Üçüncü anlaşma, Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı Asya'sını paylaştıkları anlaşmadır. Fransa adına Georges Picot ile İngiltere adına Mark Sykes arasında Londra'da başlayan görüşmeler, 3 Ocak 1916 tarihinde yapılan bir anlaşma ile son bulmuştur. Buna göre; Fransa, Suriye topraklarının bir kısmı ile kıyılarında belirli bir bölgeyi, Beyrut ve çevresini, Anadolu'dan Antakya ve Adana da içinde olmak üzere Sivas'a doğru uzanan bölgenin güney kısımlarını alacaktır. İngiltere, Basra ve Bağdat'ı içine alan Güney Irak'ı alırken, Suriye'de Fransızların dışında kalan yerlerde ve Irak'ın İngilizler dışın kalan kuzey bölgesinde, Ürdün'ü de içine alan topraklarda, Arap devletleri kurulacak ve bunlar Fransız ve İngiliz koruyuculuğunda olacaklardır. Hicaz Emir'i Hüseyin'in bağımsızlığı tanınacak, Filistin'de uluslararası bir yönetim uygulanacaktır **(131)**. Bu esaslar uzun çekişmeler sonunda saptanmıştır. İngiltere önceleri Beyrut'un Fransa'ya geçmesini

---

(130) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.427-431.
(131) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt III. Kısım IV. s.4-6.
Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.438-440.

istememiş, Suriye kıyılarından Fransa'ya çok dar bir şerit önermiştir. Ancak Fransa'nın diretmesi sonunda yukarıdaki esaslar saptanmıştır.

Bu anlaşma Rusya'nın onaylamasından sonra yürürlüğe konulacaktır. Ancak Rusya'nın da bazı koşulları vardır. Anlaşma taslak halindeyken bu iki temsilci Petrograd'a giderek Rus temsilciler ile koşullar üzerinde görüşmeler yapmıştır. Sonunda Rusya'nın isteği olan Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis yöresi kendisine verilmiş, böylece anlaşma, Mayıs 1916'da 3'lü hale getirilmiştir **(132).** Anlaşmada çok geçmeden bir değişiklik yapılmış ve Fransa ile İngiltere'nin nüfuz alanları daha belirgin hale getirilmiştir. İngilizler, bu bölgede Ruslarla karşılaşmak istememiş ve Musul'u Fransızlara vermiştir. Bir süre sonra Rusya'da ihtilal başlamıştır. İngiltere bunun üzerine Fransızlardan Musul'u geri almıştır.

Osmanlı ülkesini parçalayan bir diğer anlaşma ise Saint-Jean de Maurienne Anlaşmasıdır. İtalya, Fransa ve İngiltere arasında 19 Nisan 1917 tarihinde yapılmıştır. İtalya diğer anlaşmalardan kendisine bilgi verilmediğini ileri sürerek İngiltere ve Fransa'dan kendi bölgesinin kesinleştirilmesini, Antalya, Mersin ve İzmir'in kendisine verilmesini istemiştir. Fransa, Antalya ile Mersin'in İtalya'ya bırakılmasına karşı çıkmış, İngiltere ise İzmir yerine Konya yöresinin verilmesini uygun görmüştür. İtalya isteklerinde diretmiş, nihayet Saint-Jean de Maurienne'deki görüşmeler bir karara bağlanmıştır. Buna göre : İtalya daha önce Fransa, İngiltere ve Rusya arasında yapılmış olan anlaşmaları aynen kabul edecek, karşılığında da Antalya, Konya, İzmir ve Aydın'ı alacaktır. Mersin, Fransa'nın ısrarı üzerine İtalyan isteklerinin dışında tutulmuştur. Fransa ve İngiltere İzmir'de serbest liman kuracak, Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka limanlarından da İtalya yararlanacaktır **(133).**

---

(132)A.Şükrü ESMER, a.g.e., s.340-341.

(133) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., Cilt III. Kısım IV. s.25-30.
Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.451.
A.Şükrü ESMER, a.g.e., s.341-342.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesi Rusya'nın onayına bırakılmıştır. Bu sırada Rusya'da ihtilal çıktığından, anlaşma onaylanmamış, Rus yönetimini eline alan Bolşevikler de tüm gizli anlaşmaları açığa vurmuştur.

4 - Barış Önerisi :

1917 yılında İtilaf Devletleri grubunda önemli değişiklikler olmuş, Rusya'da ihtilal çıkmış ve savaştan çekilerek 3 Mart 1918 tarihinde Brest-Litovsk Barışını yapmıştır. 1917'de Amerika Birleşik Devletleri İngiltere ve Fransa yanında savaşa katılmış, Almanya kıta Avrupasında ve denizlerde yenilgiler almıştır. Durum, İttifak Devletleri'nin aleyhinedir. Her iki bloktaki devletler de savaştan büyük yaralar almışlardır. Bu atmosfer içinde Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde bir dünya barışı için bazı ilkeler saptamış ve bunu diğer devletlere de sunmuştur. 14 maddeden oluşan bu ilkeler, milletlerarası politik ilişkilerin açık olması, gizli anlaşmaların yapılmaması, sömürgecilik girişimlerine bazı sınırlamaların getirilmesi, 1871'de Prusya'nın Fransa'ya yaptığı ve dünya barışını tehlikeye sokan haksızlığın düzeltilmesi gibi esasları kapsamaktadır.

Bu ilkelerin 12.maddesi Osmanlı Devleti ile ilgilidir. Buna göre; Osmanlı Devleti'nin Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, Türk olmayan milliyetlere de muhtar gelişme imkanları verilecektir. Çanakkale Boğazı, milletlerarası garanti altına alınacak, tüm ticaret gemilerinin geçişine açık tutulacaktır **(134).**

1918 yılına gelindiğinde, İttifak grubu devletlerinden Bulgaristan bir ateşkes anlaşması yaparak Eylül ayında savaştan çekilmiş, Avusturya ve

(134) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.453-454.

Almanya'da da barış belirtileri başlamıştır. Nihayet aynı yıl İttifak ve İtilaf grubu devletleri arasında yapılan ateşkes anlaşmaları 4 yıl süren I.Dünya Savaşının askeri yönünü sona erdirmiştir. Barış görüşmeleri için 18 Ocak 1919'da Paris'te bir konferans düzenlenecek, ardından da barış anlaşmaları imzalanacaktır.

5 - Osmanlı Devleti'nin Savaştan Çekilmesi; Mondros Ateşkes Anlaşması :

1918 yılında Avrupa'lı devletlerin kendi topraklarında çarpışmalar eski hızını yitirmiş, Almanya ve Avusturya'nın aldığı yenilgiler savaşın yönünü belirlemiştir. Aynı yıl, Osmanlı Devleti'nin güney cephesindeki kuvvetleri iyice gerilemiş, 25 Ekim 1918'de Türk birlikleri Katme yakınına kadar çekilmiş, 27 Ekim'de de Halep elden çıkmıştır. Bu durumda en uygun çözüm yolu bir ateşkes istemek ve 4 yıldır devam eden savaşa son vermektir.

Bu sırada İstanbul'da hükümet değişmiş, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesinde etkili olan İttihat Terakkiciler görevden çekilmiş ve 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa kabineyi kurmuştur. Yeni hükümet, bir barışın yapılmasına taraftardır. Bu nedenlerle bir ateşkes için girişimlere başlanmıştır.

Hariciye Nazır vekili Nabi Bey kanalıyla durum, Almanya ve Avusturya'nın İstanbul'daki elçilerine bildirilmiş, Naum Efendi, Amerikalılarla görüşmek üzere Paris'e yollanmıştır. Selanik'teki Fransız Generali Franchet d'Espérey yönünde bir girişim yapılmış, Savoie adında bir Fransız banka müdürü gönderilmiş ancak bunun casus zannıyla Bulgarlar ve Fransızlar tarafından tutuklanmasından sonra Bern askeri ataşesi Halil Bey bu işle görevlendirilmiştir **(135)**. 18 Ekim'de de,

(135) Ali TÜRKGELDİ, Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, s.28-29.

daha önce Kut-ül Amare'de esir düşen ve halen Heybeliadada gözaltında bulundurulan General Townshend, arabuluculuk yapması için İngiliz Amirali Calthorpe'un yanma gönderilmiştir.

23 Ekim'de Calthorpe'tan Sadrazama bir haber gelmiş ve görüşmeler için Mondros'a delege gönderilmesi istenmiştir.

Gidecek delegeler konusunda bazı çekişmeler olmuş, sonunda Bahriye Nazırı Rauf Beyin başkanlığında Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey, Yarbay Sadullah ve Ali Beyden (Türkgeldi) oluşan kurul saptanmış **(136)** ve Limni adasının Mondros limanındaki Calthorpe'un yanına gönderilmiştir.

27 Ekim'de Agamemnon zırhlısında başlayan görüşmeler 30 Ekimde tamamlanmış ve Osmanlı delegeleri ile İtilaf Devletleri adına Amiral Calthorpe arasında Mondros Ateşkes Anlaşması imzalanmıştır. Görüşmeler sırasında Fransız Generali Asne'den, toplantıya katılmak istediğine dair Calthorpe'a bir mektup gelmiş ve Calthorpe, bu konuda Rauf Beyin de görüşünü almak istemişse de **(137)** İngiliz etkinliğinde anlaşmanın imzalanmasını isteyen Calthorpe, Fransız isteği üzerinde fazla durmamıştır. Calthorpe, anlaşma koşullarının kabulu için zaman zaman Türk delegelerine baskı yapmış, anlaşmanın bir an önce imzalanmasını istemiştir.

25 maddeden oluşan Mondros Ateşkes Anlaşmasının başlıca koşulları şunlardır :

---

(136)İlhan F.AKIN, a.g.e., s.69-70.

Yılmaz ALTUĞ, Türk İnkılap Tarihi, s.24.

(137) Rauf Orbay'ın Hatıraları, Yakın Tarihimiz, Cilt 1-2, s.274.

Md. 1	:	Boğazlar açılacak ve Karadeniz'e serbestçe geçiş sağlanacak Çanakkale ve Boğaziçi istihkamları İtilaf güçlerince işgal edilecek,
Md. 1 ve 2	:	Boğazlardaki ve bütün Osmanlı sularındaki torpil vs.nin yerleri bildirilecek ve toplanmalarına yardım edilecek,
Md. 4	:	Bütün İtilaf esirleri ve Ermeni esirleri İstanbul'da teslim edilecek,
Md. 5	:	Türk ordusu en kısa zamanda terhis edilecek ve kalanlar İtilaf güçlerince tesbit edilecek,
Md. 6	:	Osmanlı savaş gemileri teslim edilecek ve belirlenecek limanlarda gözaltında tutulacak,
Md. 7	:	İtilaf Devletleri güvenliklerini tehlikede gördüklerinde, herhangibir askeri noktayı işgal edebilecek,
Md. 8 ve 9	:	Osmanlı demiryolları İtilaf güçlerinin hizmetine açık olacak
Md. 10	:	Toros tünelleri İtilaf kuvvetlerince işgal edilecek,
Md. 11	:	İran ve Kafkasya Türkler tarafından boşaltılacak,
Md. 12	:	Hükümet haberleşmesi dışında, telsiz, telgraf ve kablolar İtilaf güçlerince denetlenecek,
Md. 15	:	Bütün demiryolları İtilaf Devletleri kontrolüne bırakılacak,
Md. 16	:	Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'taki bütün garnizonlar teslim edilecek, Kilikya'daki kıtalar geri alınacak, (İtilaf güçlerince gerekli olanlar kalabilecek),
Md. 20	:	Ordunun terhisi, askeri malzemelerin teslimi ve vasıtaların kullanımı ile ilgili verilecek emirler derhal yerine getirilecek,
Md. 24	:	Altı vilayet adı verilen yerlerde, (Erzurum, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas ve Bitlis) bir karışıklık çıkması halinde bu bölgenin herhangibir yerini İtalaf Devletleri işgal edebilecek

Md. 25 : İtilaf Devletleri ile Osmanlı Devleti arasındaki savaş 31 Ekim 1918 günü öğle vaktinde sona erecektir **(138).**

Mondros Ateşkes Anlaşması, Osmanlı Devleti'nin tüm çıkış yollarını kapayan ve O'nu yok etmeyi planlayan bir anlaşmadır. İşgal sınırlarına bir kesinlik getirilmemiştir. 7.maddedeki Kilikya ve kontrol gibi sözcüklerin kapsamının ne olduğu açıklanmamıştır. Anlaşma, Osmanlı Devleti'nin cephelerindeki savaşına son vermiştir. Ancak yoruma açık esasları ile yeni bir mücadelenin de temellerini atmıştır.

(138) Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.69-73.
Yılmaz ALTUĞ, a.g.e., s.24-30.
Hamza EROĞLU, Türk İnkılap Tarihi, s.91-92

IV. BÖLÜM

A - Mondros Ateşkes Anlaşmasının Uygulanması :

1 - Doğu Trakya ve Ege'deki Fransız İşgali :

Mondros Ateşkes anlaşmasının hemen ardından cephelerdeki Türk askerlerinin silahları ellerinden alınmaya, kıyılarda ve Boğazlarda mayın tarama işlemleri yapılmaya başlanmıştır. İstanbul için büyük bir tehlike olan İtilaf askerleri Mondros Anlaşması öncesinden beri Trakya sınırında beklemektedir.

6 Kasım 1918 tarihinde Trakya'da bulunan Fransız ordusundan birkaç subay öncü olarak Uzunköprü'deki Türk komutanının yanma gelmişler ve yiyecek vs. ihtiyaçları olduğunu iletmişlerdir. Daha sonra da Fransız Alay Komutanı Albay Fah ile Yüzbaşı Foke, Türk komutanına gelerek; 9 Kasım günü Uzunköprü'ye 3 Fransız bölüğünün geleceğini bildirmişler ve bunlar için 70 oda, 3 ton sebze, 5 ton yakacak hazırlatılmasını istemişlerdir (1).

Bab-ı Ali, ilgili komutandan; bu isteklerin ve Uzunköprü'ye asker çıkarmanın Ateşkes hükümleriyle bağdaşmadığının, 7.maddeye göre orada bir karışıklığın söz konusu olmadığının Fransızlara açıklanmasını ve isteklerinin ılımlı bir şekilde reddedilmesini bildirmiştir.

---

(1) Gnkur. Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay.Türk İstiklal Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, s.120.

Fransızlar, Türk komutanının itirazlarını dikkate almayarak askerlerini Uzunköprü'ye getirmişler ve oradan da trenle Bakırköy'e (Makrıköy) kadar geçirip 16 Kasım'da Reşadiye kışlasına yerleştirmişler, Uzunköprü'den Sirkeci'ye kadar olan demiryolunu da kontrollerine geçirmişlerdir **(2)**.

Fransızlar ayrıca, 1 Aralık 1918'de İzmir'e bir nakliye gemisi, 7 Aralık'ta Foça'ya bir muhrip, 14 Aralık'ta da İzmir'e bir kuruvazör göndermişlerdir. İzmir limanını diğer bağlaşıkları ile birlikte denetim altına alan Fransızlar, İzmir yöresinde de askeri ve siyasi temsilcilikler kurmuşlardır. Bu bölgede haberleşme işleri İngilizlerin, pasaport ve vize işleri de Fransızların elindedir. İzmir-Kasaba (Turgutlu) - Bandırma demiryolu Fransız Yüzbaşısı Guicot'nun denetimindedir **(3)**.

Fransa, Mondros Anlaşmasının hükümlerini en geniş şekliyle kendi çıkarlarına işletmeye başlamıştır.

2 - İtilaf Kuvvetlerinin İstanbul'a Gelişi :

İtilaf Devletlerinin en önemli hedeflerinden biri Boğazlar ve İstanbul'dur. I.Dünya Savaşı içinde Fransız ve İngilizler başarısız bir askeri girişimde bulunmuşlardır. Bu defa yapılacak bir girişimle Türklere gözdağı verilecek, Osmanlı hükümeti de etkisiz kılınacaktır.

8 Kasım'da bir Fransız gemisi Galata önlerine kadar gelmiş ve birkaç Fransız subayı karaya çıkarak azınlıkların sevinç gösterileri arasında Beyoğlu'ndan geçip

(2) Selahattin TANSEL, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, Cilt I. s.64-65.
(3) Gnkur.Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay. a.g.e., s.130-132.

Fransız konsolosluğuna gitmişlerdir. 9 Kasım'da da Çanakkale Boğazından geçen İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinden oluşan 60 parçalık İtilaf donanması, 13 Kasım'da İstanbul önlerine gelmiştir. Bu gemilerden 22 tanesi Fransızlara aittir.

İngiliz Amirali Calthorpe, donanmaların daha önce, Rusya'da girişilecek bir askeri hareket için geleceklerini, bir işgal anlamı taşımadığını bildirmiştir.

Gemilerden karaya çıkan askerler, Beyoğlu'ndaki kışlalara, yabancı okullara, hastane ve diğer yerlere zorla girip yerleşmişlerdir. İstanbul'a gelen Fransız kuvvetlerine Yüksek Komiser ünvanıyla Visamiral Amet komuta etmektedir.

Bab-ı Ali, durumu protesto etmiştir. Fransız Yüksek Komiseri Amet ise "...Fransız kuvvetlerinin, Sirkeci istasyonunu ve Fransız Şark ordusunun yeni hareket üsleri karargahlarıyle uzak depolarının muhafazasını ve hizmetlerini sağlamak için birkaç bölükten ibaret bulunduğunu ve bu kuvvetlerin daha çok azaltılamayacak bir miktardan ibaret olduğunun Osmanlı hükümetince takdir buyurulacağını ümit ettiğini ve bundan başka mütarekename maddelerine aykırı ve - işgal - tabirinin askeri kavramı içinde birşey görülmediğini...." söylemiştir **(4).**

İtilaf Devletleri Boğazları ve İstanbul'u denetim altına almışlardır. 20 Kasım 1918'de Çanakkale Boğazının Seddülbahir'den Kilitbahir'e kadar olan Rumeli yakası Fransızların kontrolüne girmiştir. Anadolu yakası da İngiliz denetimi altındadır.

(4) Gnkur.Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay. a.g.e., s.125.

1919 yılı içinde Fransızlar İstanbul'da bir gösteride daha bulunacak ve eski Fransız dostluğundan artakalan kırıntıları da alıp götürecektir.

8 Şubat 1919 günü Fransız Generali Franchet d'Espérey, Paris zırhlısıyla Ege Denizi'nden İstanbul'a gelmiştir. Rumların hazırladığı süslü beyaz bir atın üstünde, zafer kazanmış bir komutan tavrıyla, azınlıkların sevinç gösterileri arasında, Sirkeci'den Beyoğlu'na geçmiştir. Generalin hakaretkar davranışları, Dolmabahçe Sarayı'nda oturmak istemesi, Türkler aleyhine sözler sarfetmesi emirler vermesi, Türk aydınları arasında yaygın olan Fransız sempatisinin ve "Avrupa demek Fransa demek" yargısının da kökünden sarsılmasına neden olmuştur. Enver Paşanın Kuruçeşme'deki yalısını kendisine karargah edinen Fransız komutanı, İstanbul'da kaldığı süre içinde her konuda kendisini yetkili görmüş, aleyhine Türk basınında çıkan yazıları önlemeye çalışmış ve yazarları hakkında da ölüm cezası verecek kadar ileri gitmiştir **(5).**

Tüm bu girişimlerle İstanbul, henüz resmen değil ama, şeklen işgal edilmiştir. İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki askeri yetkilileri, sosyal ve siyasal yaşamı baskı altına almışlardır.

3 - Güney Anadolu'da Fransız İşgalleri ve Fransız-Ermeni İşbirliği :

a) İskenderun, Mersin ve Adana'nın İşgali :

Mondros Ateşkes Anlaşmasının imzalanmasından sonra 7 kasım 1918'de güneydeki Yıldırım Ordular Grubu dağıtılmış, bu orduda görev yapan Mustafa

(5) Şevket Süreyya AYDEMİR, Tek Adam, Cilt I. s.360-361.
Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.109-110.
Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt I. s.66-67.

Kemal de İstanbul hükümetince geri çağrılmıştır. İtilaf kuvvetlerinin bölgeyi işgali için askeri ortam hazırdır. Kıyılarda torpil tarama çalışmaları yürütülmektedir. İşgal için yasal dayanak ise Ateşkesin 7.maddesidir.

Fransızlar 3 Kasım 1918'de İskenderun'da girişimlere başlamışlardır. Bir Fransız torpidosunun komutanı Türk yetkililerle görüşerek limandaki torpilleri tarayacaklarını bildirmiş, 4 Kasım'da da 5 tarama gemisi gelerek limanda çalışmalara başlamıştır. Durumu İstanbul'a bildiren liman yetkililerine, 3 Kasım'da Erkan-ı Harbiye'nin şu emri iletilmiştir : ".... limanı tarafından muavenet-i lazımenin ifasıyle tarayabilirlerse de şehrin işgaline dair mütarekede bir kayıt ve şart olmadığından mümanaat edilmesi lazımdır. Şayet ısrar ve cebirle girmeye kıyam ederlerse, üzerimize ateş etseler dahi tarafımızdan katiyen ateş edilmeyerek şehre girmelerine müsaade ve derhal durumun İngiliz Başkumandanına protesto edilmesi..." **(6).**

Bab-ı Ali, işgali uygun görmemekte, ancak sert bir çıkışın da tehlikeli olacağına inanmakta, bir düşmanı diğerine şikayet ederek arada doğacak gerginlikten kendisine çıkış yolu aramaktadır. Bu tutum ve ılımlı davranış, İtilaf kuvvetlerine cesaret vermektedir.

Diğer taraftan İskenderun'un düşman kuvvetlerince işgal edileceğini gayet iyi sezen Yıldırım Orduları Grup komutanı Mustafa Kemal, 7.Ordu. III.Kolordu ve 41.Tümen komutanlarına, "... 20.Kolordu'nun zayıf bir ileri karakol tertibatı terkederek, gece yürüyüşü ile evvela Katma ve Subaşı civarında toplanması, sonra Islahiye'ye gelmesi, ileri hatta terkedilecek kuvvetlerin bilahare 24.Tümenden bir kuvvetle değiştirebileceği..." gibi emirlerle önlemler almaya çalışmış,

(6) Gnkur.Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay. a.g.e., s.58.

Başkomutanlık Erkan-ı Harbiye Reisliğine, 6 Kasım 1918'de çektiği telgrafla da işgale izin verilmeyip, ateşle karşılık verilmesi gerektiğini bildirmiştir **(7).**

Bu arada İngilizler de Halep'teki kuvvetlerine yiyecek aktarmak üzere bir müfrezenin İskenderun'a geleceğini bildirmişlerdir. İngilizlerin bu konu ile uğraştığı bir sırada, yiyecek deposu önünde biriken halk arasında çıkan kargaşayı bahane eden Fransızların Cautelas torpidosu komutanı David Beauregard, Türk resmi temsilcilerine, emniyet görevlilerine ve memurlarına şehri terketmelerini bildirmiştir. Önce buna uyan, ancak daha sonra Bab-ı Ali'nin emriyle görevlerine dönmek isteyen İskenderun Kaymakamı ve Liman Başkanı, Beauregard tarafından ağır hakaretlere uğratılmış ve 16 Kasım'da da Payas'a sürgün edilmişlerdir **(8)**. Bundan sonra da İskenderun, İngiliz kuvvetleriyle birlikte Fransız kuvvetlerince işgal edilmiştir.

Bab-ı Ali, bölgede yaşanan olayları zaman zaman İngiliz yetkililerine şikayet etmiş ancak onlardan olumlu bir cevap alamadığı gibi kendisinden Pozantı'nın kuzeyine kadar olan Türk topraklarının 15 Aralık 1918 tarihine kadar boşaltılması istenmiştir. Osmanlı Devleti, iki ateş arasındadır, baskılar ve savaş tehdidi sonunda Adana yöresindeki birliklerin Pozantı'ya kadar çekilmesini uygun görmüştür.

Bu arada Fransız subay ve erleri, Adana yöresindeki Ermenileri bağımsız bir Ermeni devleti kurulması yolunda örgütlemeye, Türk halkına karşı kışkırtmaya, ve işgal bölgelerinde Ermenilerden yararlanmaya çalışmıştır.

---

(7) Gnkur. Bşk. Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay. a.g.e., s.60-61.
(8) Selahattin TANSEL, a.g.e, s.52.

Eylül 1918'de İstanbul'a bazı haberler gelmiş ve Fransız subaylarından Brémond'un Adana'ya gelerek bölgedeki Ermenileri silahlandırmaya "kamavur" adıyla bir çete kurmaya çalıştığı, Ermenilerin Türkler üzerine saldırmaya başladıkları, halkın ellerinde bulunan mallara sahip çıktıkları, Saimbeyli gibi bazı yerlerde müslüman mahallelerini yaktıkları, "Kadı, müftü, hakim, Müddeiumumi ve memurin dahil olduğu halde 480 nüsuf-u İslamiyeyi katliam ettikleri, kaymakama Ermeni olması nedeniyle hiç dokunulmadığı" **(9)** bildirilmiştir.

11 Aralık 1918 tarihinde de, 400 yerli Ermeninin bulunduğu bir Fransız taburu, Dörtyol'u işgal etmiş, halkın ileri gelenlerini şehir dışına çıkartmıştır **(10).**

17 Aralık'ta da çoğu Ermenilerden oluşan 1500 Fransız askeri, Mersin ve Tarsus'u işgal etmişlerdir. Mersin'e gelen ağır savaş gemileri gümrük iskelesinden ve taş iskeleden karaya pekçok asker çıkarmıştır.

21 Aralık 1918'de Adana, Fransız ve Ermeni askerleri tarafından işgal edilmiş silah, yiyecek vs.ye elkonulmuş, sivil ve resmi pekçok kişi hakarete uğramış ve katledilmiştir. 9 Ocak 1919'da Genel Vali ünvanıyla Adana'ya tekrar gelen Brémond, önemli görevlere Fransızları yerleştirmiştir. Bu bölgedeki Osmanlı posta pullarına "Kilikya" diye damga vurulmuş, resmi binalara Fransız bayrağı çekilmiş, Adana - mahkemesinin kararları Beyrut'ta temyize gönderilmiş, bütün taahhüt işleri Fransızlara verilmiş, polis kalpaklarındaki ay sökülmüş, cinayet işleyen Ermeniler himaye edilmiştir **(11).**

---

(9) Faik Üstün KADİRLİ, Adana'nın İşgali ve Milli Mücadele, s.5-6.
(10) Selahattin TANSEL, a.g.e., C.I. s.56.
(11) Gnkur.Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay. a.g.e., s.75-100.
Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt I. s.220-223.

Fransızlar, 27 Aralık 1918'de de Pozantı'yı ele geçirmişlerdir. Daha önce burasının da Fransızlarca işgal edileceğini duyan Menzil Müfettişi Albay Bahattin Bey, Ateşkes Anlaşmasına göre hukuken Pozantı'nın Türklerde kalması gerektiğini savunmuştur. Ancak, Fransa'nın Suriye işgal Komutanı General Hamlin, Türk Albayına verdiği cevapta : ".... Gülek'ten geçen karayolu ile demiryolu Pozantı'da birleşmektedir. Burası önemli bir askeri yerdir. Mütarekenamenin 7.maddesine göre burasını işgal edeceğiz..." **(12)** demiştir.

Fransızlar böylece 1918 yılı sonunda ve 1919 yılının başlarında Adana, Mersin ve İskenderun yöresinde önemli yerleri işgal etmişlerdir.

b) Antep, Maraş ve Urfa'nın İşgali :

Mondros Anlaşmasından sonra Anadolu'nun güneyindeki bazı bölgeler Fransa ile İngiltere'nin siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda işgalde el değiştirmiştir.

İngilizler, 1 Ocak 1919'da Antep'i, 22 Şubat 1919'da Maraş'ı, 24 Mart 1919'da da Urfa'yı işgal etmişlerdir. Bu tarihten sonra Fransa ile İngiltere arasında bir anlaşma yapılmıştır. 15 Eylül 1919 tarihli bu anlaşma ile **(13)** Fransa petrolden hisse almak üzere Musul'u İngilizlere bırakmış, karşılığında da Antep, Maraş ve Urfa'yı almıştır. Anlaşma gereğince bu tarihten sonra bölgedeki İngiliz birliklerinin yerini Fransız birlikleri almış, Antep, Urfa ve Maraş'ta Fransız işgali başlamıştır.

---

(12) Gnkur.Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yay. a.g.e., s.72.
(13) Jaeschke GOTTHARD, Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, s.210.
Tayyib GÖKBİLGİN, Milli Mücadele Başlarken, s.182.

Bu arada Fransız komutanı Felix Saint-Marie ile İngiliz komutanı Wayer'in Antep'te ortaklaşa hazırladıkları bir bildiri ile halk yatıştırılmaya çalışılmıştır. Bu bildiride; Paris'te İtilaf Devletlerinin aldığı karar gereğince, Antep'teki İngiliz kuvvetlerinin yerini Fransızların alacağı, bu kuvvetlerin İtilaf Devletlerini temsilen gelecekleri ve durumda hiçbir değişiklik olmayacağı, Antep, Kilis, Maraş civarındaki halkın müslüman hıristiyan ayrımı yapılmadan muamele göreceği, buralardaki Türk yönetimlerinin aşayişi sağladığı sürece yerlerinde bir değişiklik olmayacağı ve İtilaf güçlerinin bunu denetlemekle görevli oldukları, halkın normal yaşamına devam ederek barış konferansında (Paris) verilecek kararı beklemeleri gerektiği açıklanmıştır **(14).** Bildiride ayrıca, iki devletin birlik içinde hareket ettikleri de belirtilmiştir. Ne var ki, bu iki devlet arasında tam bir birliğin olmadığı, daha sonraki açıklamalardan anlaşılmaktadır **(15).**

Fransız işgali başlamadan önce Antep'e gelip giden Fransız subaylarından şüphelenen ve yeni bir işgale dair bazı haberler alan halk, yetkililere ve İstanbul'a haberler göndererek işgalin önlenmesini istemiş, Padişaha ve İstanbul'daki İngiliz Olağanüstü Komiserliğine çektikleri telgraflarla, Antep'te düzenledikleri miting-lerle işgallere karşı çıkmaya çalışmışlardır. Bu arada Mustafa Kemal'e de Belediye Reisi M.Lütfi imzasıyla bir telgraf çekilmiştir. Telgrafta; İngiliz askerlerinin bölgeyi terketmelerinin olumlu bir gelişme olduğu, ancak yeni bir işgale asla razı olunmayacağı belirtilmiş, durumun konferansa iletilmesi rica edilmiştir **(16).**

Antep'in işgal edilmesinden sonra da pek çok protesto telgrafları çekilmiştir. 9 Kasım'da Sivas'tan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine Mustafa Kemal'in çektiği

(14) Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., s.185.
Sahir ÜZEL, Gaziantep Savaşının İç Yüzü, s.7-8.
(15) Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., s.186.
(16) Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., s.183.

telgrafta da; Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin, Belediye Reislerinin halk katında protestolarda bulunması, durumun Amerika'ya da iletilmesi istenmiştir (17). Ayrıca Dahiliye Nezareti de durumdan haberdar edilmiştir.

Bu politik girişimler devam ederken uğradığı hakaretlere dayanamayan Türkler, silaha sarılmış ve Antep, Maraş, Urfa, Adana yöresinde Türk-Fransız savaşı başlamıştır.

Fransızlar, güneyde Doğu Trakya ve Ege'deki bu işgallerden başka İngilizlerle birlikte Samsun'a bir donanma yollamışlar ve Zonguldak maden bölgesindeki Ereğli'ye de asker çıkarmışlardır.

B - Paris Barış Konferansı :

İtilaf Devletleri Mondros Ateşkesi ile Türk topraklarını işgal ederken, bir taraftan da İttifak Devletleri ile büyük savaş sonrası yapacakları barışın koşullarını görüşmeye başlamışlardır. Barış için Paris'te 18 Ocak 1919'da bir konferans düzenlenmiştir.

Konferansa başlangıçta Osmanlı Devleti davet edilmemiştir. Daha sonra alınan ortak bir karar gereğince Fransa'nın İstanbul'daki Yüksek Komiseri Defrance, 1 Haziran 1919'da Sadrazama daveti iletmiştir.

32 devletin delege gönderdiği bu konferansa Osmanlı Devleti de Damat Ferit Paşa başkanlığında bir kurulla katılmıştır. Konferansın en etkin kişileri Fransız, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiliz delegeleridir. Konferansta sunulan

(17) Tayyib GÖKBİLGİN, a.g.e., S.187.

önerileri incelemek üzere bir "Onlar Konseyi" kurulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson'un daha önce Avrupa'lı devletlere sunduğu, alınacak toprakların (halk çoğunluğu dikkate alınarak) doğrudan doğruya yenen devletler tarafından ilhak edilmeyip Milletler Cemiyetinin bir müddet manda veya himayesinde bırakılması görüşü, bu konferansta daha çok güç kazanmıştır **(18).**

Konferansın 30 Ocak 1919 tarihli toplantısında Osmanlı toprakları için kesin parçalanma kararı alınmıştır. Buna göre : Suriye, Irak ve güneyde Arapların yaşadığı topraklar ile, kurulması tasarlanan Ermenistan ve Kürdistan Osmanlıdan tamamen ayrı bir devlet olacaktır. Diğer Türk bölgeleri hakkında verilecek kararlar bunun dışında tutulmuştur **(19).**

Konferansın daha sonraki oturumlarında Yunanlılar, Osmanlı delegeleri ve manda prensibiyle Osmanlıdan ayrılmak isteyen bazı toplumların temsilcileri isteklerini sunmuşlardır.

3 ve 4 Şubat'taki görüşmelerde, Yunan Başbakanı Venizelos, Yanya'nın kuzeyindeki Türk topraklarının, 12 Adanın ve Meis adasından Marmara'ya kadar uzanan hattın batısındaki bölgenin büyük bir kısmının kendisine verilmesini istemiş, bu istek İngilizlerce büyük destek görmüştür. Fransa, İngiltere ile arasının bozulmasını istemediğinden Yunan isteklerini olumlu karşılamıştır. İtalya ise daha önceki anlaşmalarla kendine ayrılan bu yerlerin Yunanistan'a verilmesine karşı çıkmıştır.

---

(18) A.Şükrü ESMER, a.g.e., s.346-347.
Yusuf Hikmet BAYUR, Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası, s.32.
Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.529.

(19) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., s.34.
A.Şükrü ESMER, a.g.e., s.355.

26 Şubat'taki oturumda Ermeni ileri gelenlerinden Aharonian ve Bogos Nubar, doğu Anadolu'dan Van, Bitlis, Diyarbakır, Harput'u içine alan ve Trabzon'a uzanan bir bölge ile güneyde, Maraş, İskenderun, Adana yöresinin kendilerine verilmesini, buralarda 20 yıllığına bir Fransız manda yönetimi kurulmasını istemiş, Fransızlara yaptıkları yardımlardan dolayı Kilikya bölgesinin kendi hakları olduğu görüşünü ileri sürmüşlerdir **(20).** Fransız Başbakanı Clemenceau, Ermeni isteğini desteklemiş, ancak Ermenilerin Suriye ve Kilikya bölgesine kadar yayılmasına razı olmamıştır.

Konferans'ta Kürtler de İngiliz mandasında bir Kürt devleti kurulması çabasına girmiş, başta İngilizler olmak üzere Fransızlardan da destek görmüşlerdir.

Mart ve Nisan ayındaki oturumlarda İstanbul ve Boğazların durumu belirlenmeye çalışılmış, Fransa, İngiltere ve İtalya, aralarındaki nüfuz çekişmesine bir alternatif olarak, bölgede bir Amerikan mandası görüşünü savunmuş, ancak Amerika'nın bunun üzerinde durmaması sonunda da bir karara varılamamıştır.

24 Nisan'daki toplantıda, İtalyanlar, Adriyatik ve Anadolu üzerindeki isteklerine karşı çıkılması üzerine toplantıyı terketmiş ve ardından da Antalya ve Marmaris'e asker çıkarmışlardır. Bu durumda, İzmir'in de işgali endişesi, İngiltere'yi telaşa düşürmüştür. Fransızlar da bu görüşü paylaşmış ve İngiliz-Fransız koruyuculuğunda Yunanlılar, İzmir işgaline yöneltilmiştir.

17 Haziran'da Osmanlı delegesi Sadrazam Damat Ferit Paşa, konferansa

---

(20) Salahi R.SONYEL, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika Cilt I. s.21-22.

sunduğu önerilerde; Osmanlı sınırlarının savaş öncesindeki şekliyle çizilmesini, Batı Trakya ve Ege adalarının iadesini istemiş, Araplara özerklik verilebileceğini, Erivan Ermeni Cumhuriyeti ile sınırlar hakkında görüşme yapılabileceğini belirtmiştir **(21).**

Ferit Paşanın bu istekleri çok ileri bulunmuş, Osmanlının ancak verilecek kararları kabul etmekle yükümlü olabileceği görüşüyle küçümsenmiştir. 25 Haziran'da da Ferit Paşa, Clémenceau'dan ağır hakaretlerle dolu bir mektup almış **(22)** ve İstanbul'a dönmüştür. Osmanlı ile yapılacak bir barış, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türk topraklarında bir manda yönetimini üstlenip üstlenemeyeceğini bildirmesine kadar ertelenmiştir.

Paris Konferansı İtilaf Devletleri ile İttifak Devletleri arasında barış anlaşmaları yapılması kararıyla son bulmuştur. Ardından da İtilaf Devletleri, Almanya ile 28 Haziran 1919'da Versailles, savaş sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun parçalanması ile ortaya çıkan Avusturya ile 10 Eylül 1919'da Saint Germain, Macaristan ile 4 Haziran 1920'de Trianon, Bulgaristan ile 27 Kasım 1919'da Neuilly Anlaşmalarını imza etmişlerdir **(23).** Böylece I.Dünya Savaşına hukuken son verilmiştir.

C - Kurtuluş Savaşının Başlaması, Fransızların Tutumu :

1 - Örgütlenmenin Başlaması ve Yöntem Belirlenmesi :

Mondros Ateşkes Anlaşmasının ardından Türk topraklarında başlayan

(21) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., s.37.
Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt I. s.264.
(22) Kazım KARABEKİR, İstiklal Harbimiz, s.74-76.
(23) Fahir H.ARMAOĞLU, a.g.e., s.461-464.
A.Şükrü ESMER, a.g.e., s.349-352.

Fransız işgalleri yanında İngiliz donanmaları da önemli bölgeleri kontrollerine almışlardır. Paris Konferansının henüz sona ermediği günlerde, İtalyanların Marmaris'e, Antalya yöresine ve 15 Mayıs 1919'da da Yunanlılar İzmir'e asker çıkarmışlardır.

Bu işgaller karşısında Bab-ı Ali, ilgili devlet yetkililerine zayıf bazı siyasi girişimlerde bulunmuş, yöre halkından da şiddete başvurmamalarını istemiştir.

İtilaf Devletleri işlerini kolaylaştırabilmek için bölgedeki yetkililerle ilişki kurmaya özellikle de İstanbul'daki yöneticileri etkilemeye ve onlarla işbirliği yapmaya dikkat etmişlerdir. Fransa ile İngiltere arasında bu konuda bir yarış vardır. Fransızlar, siyasi girişimlerle Osmanlı hükümetine kendilerine yatkın olan kimseleri yerleştirmeye, İngilizler de, Osmanlı yetkilileriyle işbirliği çabasını sürdürmeye, siyasetleri doğrultusunda oluşturdukları kuruluşlarla, Osmanlı yöneticilerini kendi yanlarında tutmaya çalışmışlardır.

Osmanlı hükümetinin İtilaf Devletleri güdümünde hareket etmesi, halkı yatıştırmaya çalışması, ülkedeki duruma köklü bir çözüm getirmekten uzaktır. Türk milleti, kendi mücadelesini kendisi verecektir. İşgallerle başlayan süre içinde, bu amaçla Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur. İşgal bölgelerinde halk, onurunu ve yaşadığı toprakları kurtarmak üzere harekete geçmiş, silahlı direniş başlamıştır.

Bu gelişmeler devam ederken Osmanlı hükümeti ve Padişah Vahdetdin, yetenekli ve zeki bir subayına bazı görevler yüklemiştir. Mustafa Kemal, 9.Ordu Müfettişi olarak Trabzon, Erzurum, Sivas ve Van illeri ile Erzincan ve Canik livasını da içine alan bölgede asayişi sağlayacaktır. Ayrıca bu illere yakın olan kumandanlıklar ve sivil yöneticiler Mustafa Kemal'in görüş ve isteklerini dikkate

alacaklardır **(24)** . Bu konudaki padişahın 30 Nisan 1919 tarihli buyruğu, 7-8 Mayıs'ta ilgili yerlere bildirilmiştir **(25)**.

Mustafa Kemal'in bu göreve atanmasında bazı etkenler vardır. Bu sırada Samsun dolaylarında karışıklık çıktığı bahanesiyle İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ne baskı yapmış ve durumun düzeltilmesini istemişlerdir. Ayrıca, Anadolu'ya geçmek ve orada yapacağı çalışmalarla ülke sorunlarında görev almak isteyen Mustafa Kemal'in de, yakın çevresi kanalıyla hükümet ve padişah katında bazı girişimleri olmuştur **(26)**.

Mustafa Kemal, padişahtan aldığı emirle İstanbul'dan hareket etmiş ve 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a varmıştır. Artık bu tarihten sonra Türk direnişi yeni bir anlam kazanacak, belirlenen yöntem doğrultusunda Kurtuluş Savaşı başlayacaktır. Bu savaş, bir bağımsızlık mücadelesi olduğu kadar bir milli egemenliğin de mücadelesi olacaktır.

Mustafa Kemal Samsun'a vardıktan sonra oradan Havza'ya geçmiş ve halkla yaptığı görüşmelerde; İtilaf Devletleri'nin amaçlarını, İstanbul hükümetinin tutumunu açıklamıştır **(27)**. Havza'dan sonra Amasya'ya geçen Mustafa Kemal, Erzurum'daki Kazım Karabekir Paşa ile **(28)** Ali Fuat Paşa ve Rauf, Refet Beylerle bazı görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmeler sonunda ortak bir karara varılmış ve aşağıda belirtilen esaslar, 22 Haziran 1919 tarihinde Amasya Genelgesi adıyla yayınlanmıştır.

---

(24) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt I. s.234.
Şevket Süreyya AYDEMİR, a.g.e., Cilt I. s.406.
(25) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt I. s.233-234.
(26) Rauf Orbay'ın Hatıraları, a.g.e., Cilt 3-4, s.16.
(27) Şevket Süreyya AYDEMİR, a.g.e., Cilt II. s.24-25.
(28) Kazım KARABEKİR, a.g.e., s.32.

1 - Vatanın bütünlüğü, milletin bağımsızlığı tehlikededir. Merkezi Hükümetimiz İtilaf Devletleri'nin etkisi ve denetimi altında bulunduğundan sorumluluğunu yerine getirememektedir. Milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır. Durumu açıklamak ve milletin haklı sesini dünyaya duyurmak üzere her türlü denetimden uzak milli bir kurulun oluşturulması gereklidir. Bunun için, Anadolu'nun en emin yeri olan Sivas'ta hemen bir kongre toplanması gerekmektedir. Bu kongreye katılacak delegelerin her livadan güven kazanmış 3 kişi olarak belirlenmesi ve bunların en kısa zamanda yola çıkarılması durumun gizli tutulması önemlidir.

2 - Doğu illeri adına 10 Temmuz'da Erzurum'da bir kongre toplanması kararlaştırılmış olduğundan bu kongrede bulunanlar da Sivas'taki genel toplantıya katılmak üzere hareket edeceklerdir.

3 - Bu esaslar çerçevesinde delegeler, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve belediye başkanlıklarınca ve diğer biçimlerde seçilecektir **(29).**

Genelgede, delegelerin isimlerinin ve hareket tarihlerinin bildirilmesi, haberin yazı ile duyurulması da istenmiştir.

Amasya Genelgesi, Kurtuluş Savaşının yöntemini belirleyen ilk resmi belgedir. Bundan sonra Erzurum ve Sivas'ta iki büyük kongre toplanacak ve yeni kararlar alınacaktır.

---

(29) Kemal ATATÜRK, Nutuk, Cilt III. s.915-916.

2 - Erzurum Kongresi :

Amasya Genelgesi ile Erzurum'da 10 Temmuz'da toplanması kararlaştırılan kongre, delegelerin Erzurum'a ulaşamaması ve diğer bazı nedenlerden dolayı ertelenmiştir. Bu arada, Anadolu'daki gelişmelerden kuşkulanan İtilaf Devletlerinin baskıları ile ve durumun daha kötüye gideceği endişesiyle Osmanlı hükümeti, Mustafa Kemal'in görevine son vermiştir. Mustafa Kemal'in kendisi de 7/8 Temmuz gecesi Harbiye Nezareti'ne çektiği telgrafla görevinden ve askerlikten de istifa ettiğini açıklamıştır **(30).**

Erzurum kongresi öncesinde, ülkede bir manda konusu tartışılmaya başlanmıştır. Osmanlı hükümetindeki pekçok kişi, bir Amerikan veya İngiliz mandasına, bir kısmı da bir Fransız mandasına girmeyi önermiştir. Damat Ferit Paşa hükümetine karşıt görüşte olan Reşit Bey, kabinede Fransız mandasını savunmuş, Osmanlı Savunma Bakanlığındaki bir Fransız irtibat subayı olan Albay Mougin de İstanbul'da Fransız mandası için girişimlerde bulunmuş ve Paris'e gönderdiği yazılarda da Türk toprak bütünlüğünün Fransız mandası altında korunmasını önermiştir **(31).**

Böyle bir ortamda Erzurum Kongresi, 23 Temmuz'da toplanmış ve manda görüşüne karşı dış siyasette izlenecek yol için önemli kararlar alınmıştır.

Erzurum Kongresinde alınan başlıca kararlar şunlardır :

1 - Milli sınırlar içinde vatan bölünmez bir bütündür.

---

(30) Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt I. s.90-91.
Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt II. s.38-41.
(31) Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt I. s.100.

2 - Bu bütünlük içinde doğu illerimiz işgallere karşı tüm milletçe korunacaktır.

3 - İstanbul'daki hükümet bunu sağlıyamazsa, geçici bir hükümet kurulacaktır. Milli kongrece seçilecek bu hükümet, Saltanat ve Hilafeti de koruyacaktır. Kongre toplanmış değilse, hükümeti Temsil Heyeti seçecektir.

4 - Kuvayi Milliyeyi etken ve milli iradeyi egemen kılmak esastır.

5 - Hıristiyan unsurlara siyasal egemenliğimizi ve sosyal dengemizi bozacak ayrıcalıklar verilemez. Onların var olan hakları korunacaktır.

6 - Manda ve himaye kabul edilemez. İstila amacı gütmeyen herhangibir devletin ekonomik, fenni ve sınai yardımları alınabilecektir.

7 - Milli meclisin hemen toplanmasına ve hükümet işlerinin milli hakimiyetin denetimine konulmasına çalışılacaktır.

8 - Ülkenin karşılaştığı olaylar sonunda aynı amaçla kurulan cemiyetler, particilik akımından uzak olarak, Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında toplanacaktır **(32).**

Bu kararların alınması ve Temsil Heyeti'nin oluşturulması ile 5 Ağustos'ta Erzurum Kongresi sona ermiştir. Kongrede tüm yurdu ilgilendiren kararlar alınmıştır. İşgalci devletlerin ve Türk ülkesinde yaşayan etnik grupların Paris Konferansına sundukları isteklere de kesin bir cevap verilmiştir. Kongre sonunda oluşturulan Temsil Heyeti, Kurtuluş Savaşının ilk siyasi organı olarak ortaya çıkmış ve Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar görevini sürdürmüştür.

---

(32) Kemal ATATÜRK, Nutuk, Cilt I. s.65-66.
Kazım KARABEKİR, a.g.e., s.100-101.
İlhan F.AKIN, Türk Devrimi Tarihi, s.89-90.
Hamza EROĞLU, a.g.e., s.189.

3 - Sivas Kongresi ve Fransızların Kongreyi Önleme Çabası :

Anadolu'daki gelişmeler gerek Osmanlı hükümetini gerek işgalci devletleri iyice kuşkulandırmaya başlamıştır. Sivas'ta bir kongre toplanacağını haber alan Fransızlar, kendi nüfuz bölgesi olarak kabul ettiği bu yörede, milli harekete engel olmak için bazı girişimlere başlamışlardır.

Sivas Valisi Reşid Paşa, bu arada Dahiliye Nazırı Adil Beyden uyarıcı bir telgraf almıştır. Telgrafta; Sivas'ta toplanacak kongrenin yabancı devletlerin tepkisini çekeceği belirtilmekte ve bu durumu "takdir edemiyenlere" bazı açıklamalar getirilmesi istenmektedir **(33).**

Bunun üzerine Reşid Paşa, henüz Sivas'a gitmek üzere Erzurum'dan ayrılmamış olan Mustafa Kemal'i 20 Ağustos 1919'da telgraf makinesinin başına davet ederek O'na; Fransızların Sivas'taki kongreye ısrarla karşı çıktıklarını söylemiş ve Fransız Jandarma Müfettişi Binbaşı Monsieur Bruneau'nun kendisine gelerek : "Mustafa Kemal Paşa ile kongre heyetinin Sivas'a gelip, burada bir kongre yapacaklarını işittim... Bu mesleyi benden kesmetmenize çok müteessir oldum... Eğer Mustafa Kemal Paşa Sivas'a gelir ve burada kongre akdine teşebbüs olunursa beş on gün zarfında buraların tahtı işgale alınması... İnanmazsanız, emrivaki halini aldığında kanaat edersiniz. Ol vakit, vatanınızın baisi felaketi olanlar meyanına siz de girmiş olursunuz..." dediğini, bildirmiştir. Reşid Paşa sözlerine devamla; Fransız Binbaşının ertesi gün tekrar geldiğini, bu defa İtilaf Devletleri aleyhine kışkırtıcı çalışmalarda bulunulmazsa kongre toplanmasına karşı çıkmayacaklarını ve Mustafa Kemal Paşa hakkındaki tevkif emrini de geri

---

(33) Selahattin TANSEL, a.ge., Cilt II. s.90.

aldırabilecekleri konusunda bazı vaadlerde bulunduğunu söylemiştir **(34)**. Reşid Paşa bu sözlerin ardından kendi görüşlerini de ekleyerek ; Fransızların bu defa ılımlı davranmakla, kongre için üyelerin gelmesini sağlayıp, o arada Sivas'ı işgal etmek ve Temsil Heyeti ileri gelenlerini ele geçirmek istediklerini belirtmiş, bunu açıklamakla, vicdani bir görevi de yerine getirmiş olacağını, durumun kendilerince değerlendirilmesini, mümkünse kongreden vazgeçilmesini, değilse Erzurum veya Erzincan gibi bir yerde toplanmasını rica etmiştir.

Mustafa Kemal Paşa, bunun üzerine Reşid Paşaya verdiği cevapta; "...Fransızlar tarafından binbaşı Brünot'nun dediği gibi beş on günde Sivas'ın işgali o kadar kolay bir iş değildir... Burada şunu da arzedeyim ki, bendeniz ne Fransızların ve ne de herhangi bir devleti ecnebiyenin sahabetine (koruyuculuğuna) tenezzül eden şahsiyetlerden değilim.... Bütün maruzatımı aynen Mösyö Brünot'ya söylemenizde hiçbir mahzur görmüyorum. Mösyo Brünot bilmelidir ki, Fransızların Sivas'ı işgale karar vermeleri, kendilerine pek pahalıya mal olabilecek yeni kuvvetlerle ve çok paralarla yeni bir harbe karar vermelerine mütevakkıftır...." **(35)** demiştir. Daha sonra Reşid Paşaya, Temsil Heyeti'nce 21.8.1919 tarihli bir telgraf çekilmiş, milletçe bağımsızlığa azmedilmiş olduğu, buna katılmayanların ayakta kalamıyacakları, engel olmak isteyenlerin de direnişle karşılacakları bildirilmiştir **(36)**.

Aynı gün Mustafa Kemal, Sivas'taki 3.Kolordu Komutanlığına da konu ile ilgili bir telgraf göndermiştir **(37)**.

---

(34) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt I. s.78.
Rauf Orbay'ın Hatıraları, a.g.e., Cilt 3-4, s.82.
Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt II. s.90-91.

(35) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt I. s.80.
Rauf Orbay'ın Hatıraları, a.g.e., Cilt 3-4. s.83.

(36) Kazım KARABEKİR, a.g.e., s.125.

(37) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt III. s.936-937.

Bu arada Sivas Kongresi için belirlenen delegeler Sivas'ta toplanmaya başlamış, Temsil Heyeti üyelerinin de Erzurum'dan Sivas'a gelmesi ile 4 Eylül 1919'da kongre açılmıştır. Manda sorunu yine gündeme getirilmiş, bir Amerikan mandası, pekçok kişi tarafından önerilmiştir. Mustafa Kemal buna ısrarla karşı çıkmış ve sonunda konu için Amerika'ya bir mektup yazılmasına karar verilmiştir. Sonra toplantıda diğer konuların görüşülmesine geçilmiş ve ;

1 - Erzurum Kongresi kararlarının aynen geçerli olması,

2 - Ülkedeki tüm direniş örgütlerinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmesi,

3 - Temsil Heyeti'nin vatanın tamamı için kararlar alması,

4 - Her türlü işgal ve müdahaleye ve bilhassa Rumluk, Ermenilik davası güdenlere birlikte karşı konulması,

5 - Osmanlı Hükümeti'nin bir baskı altında, ülkenin herhangibir yerini terk veya ihmal zorunda kaldığı anlaşıldığında siyasi, idari ve askeri durumları belirlemek üzere geçici bir yönetim kurulması gibi kararlar alınmıştır. Kongre 11 Eylül'de dağılmıştır **(38).**

Görüşmelerin henüz sona ermediği günlerde, İstanbul hükümeti, İtilaf Devletleri ile işbirliği yaparak Elazığ Valisi Ali Galip kanalıyla toplantıyı dağıtmak istemiş, ancak başarılı olamamıştır. Bundan sonra Temsil Heyeti aldığı bir kararla, milli amacı yansıtacak bir hükümet kuruluncaya kadar İstanbul hükümetiyle değil, Padişahla görüşülebileceğini ilan etmiştir **(39).**

---

(38) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt I. s.89.
(39) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt I. s.139-142.

4 - Türk-Arap İşbirliği Endişesi, Fransızların Yaklaşımı :

Sivas Kongresinin ardından güneyde artan Fransız işgallerinin durdurulması için Mustafa Kemal, Temsil Heyeti adına protesto telgrafları çekmiş, 12 Kasım 1919'da İtilaf Devletlerinin İstanbul'daki Yüksek Komiserlerine bir bildiri göndermiştir. Mustafa Kemal bu politik çalışmalar yanında Fransızları Suriye'de zor duruma düşürmek için bazı girişimlere de başlamıştır.

Suriye'de, Fransız işgalleri sırasında milli örgütler kurulmuştur. Halep, Şam, Antakya gibi şehirlerde, Türk,Çerkes ve Araplardan oluşan bu örgütler **(40)** bir müddeten beri Fransızlarla mücadeleye girişmişlerdir. Bu örgütlerce düzenlenen kuvvetler, Kuzey Suriye'de Fransız kuvvetlerine baskınlar yapmakta, Türk kuvayı milliyesini zaman zaman rahatlatmaktadır. Mustafa Kemal, Suriye'de Fransızlara karşı devam eden bu mücadelenin güçlenmesini istemekte, bölgeye bildiriler yollamakta ve tüm Arap kamuoyunu harekete geçirecek bir karşı koyuş için çalışmaktadır. Mustafa Kemal'in amacı Fransız kuvvetlerinin Suriye yönünde oyalanması ve Anadolu'daki kuvayı milliyenin rahatlamasıdır.

Bu sırada Suriye'de bağımsızlık için çalışan Emir Faysal da, Mustafa Kemal'le bir yaklaşım içine girmiştir. Avrupa siyasi çevresinde, Türk ve Arap ulusları arasında bir ayrıma gidilmeyeceğine dair iki lider arasında anlaşma yapıldığı **(41)** söylentileri yayılmıştır. Böyle bir birlik Fransa'nın işgal ettiği yerlerde tutunamaması demektir. Anadolu'da Fransız işgaline karşı tepki artmıştır. Bütün bunların diğer müslüman toplumları da etkileyeceği düşüncesi Fransa'yı tedirgin etmektedir.

---

(40) Salahi R. SONYEL, a.g.e., Cilt I. s.189-190.
(41) Salahi R. SONYEL, a.g.e., Cilt I, s.191-192.

21 Kasım 1919'da Beyrut'a gelen Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud da Mustafa Kemel ile bir anlaşma yapmanın Şam'daki bağımsızlık hareketlerine karşı da yararlı olacağı görüşündedir **(42)**.

Bu nedenlerden dolayı eski yüksek Komiser George Picot'nun Beyrut'tan Paris'e giderken Sivas'a uğrayıp Mustafa Kemal ile bir görüşme yapması kararlaştırılmıştır.

M.Picot, Kayseri'den geçerken 6 Aralık'ta Ali Fuat Paşa'ya uğramış ve O'na; yakında Paris'te bir hükümet değişikliği beklendiğini, bugünkü durumun değişebileceğini, Kilikya'daki kanlı çarpışmaların durdurulmasının her iki taraf için de yararlı olacağını söylemiştir. Oradan Sivas'a geçen M.Picot, 8 Aralık 1919' da **(43)**, Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Bu görüşmede Mustafa Kemal, Picot'ya; Antep, Urfa ve Maraş'ın işgalinin Mondros Ateşkesine aykırı olduğunu, bu işgaller sırasında Fransızların Türk görevlilerine kötü davrandıklarını ve Ermenilerin halka zulüm yaptıklarını açıkladıktan sonra, milletin ısrarla işgalin kaldırılmasını istediğini, bu uğurda tüm olanakların harcanacağını belirtmiştir **(44)**. Buna karşılık Picot; Ermeni kıtalarının geri çekilmesi için emir verildiğini, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığından yana olduğunu, Adana'da kendilerine iktisadi çıkarlar sağlanması halinde Maraş, Antep ve Urfa dolayları ile beraber Kilikya'nın da Fransızlarca boşaltılabileceğini söylemiştir.

Görüşmeler sırasında Picot'nun "Maraş, Antep, Urfa ve Adana'da Fransızlara karşı silahlı bir ayaklanma meydana getirilmemesi" isteğine karşılık, Mustafa

---

(42) Gotthard JAESCHKE, a.g.e., s.210.
(43) Ali Fuat CEBESOY, Milli Mücadele Hatıraları, s.268-269.
(44) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt II. s.219.

21 Kasım 1919'da Beyrut'a gelen Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud da Mustafa Kemel ile bir anlaşma yapmanın Şam'daki bağımsızlık hareketlerine karşı da yararlı olacağı görüşündedir **(42)**.

Bu nedenlerden dolayı eski yüksek Komiser George Picot'nun Beyrut'tan Paris'e giderken Sivas'a uğrayıp Mustafa Kemal ile bir görüşme yapması kararlaştırılmıştır.

M.Picot, Kayseri'den geçerken 6 Aralık'ta Ali Fuat Paşa'ya uğramış ve O'na; yakında Paris'te bir hükümet değişikliği beklendiğini, bugünkü durumun değişebileceğini, Kilikya'daki kanlı çarpışmaların durdurulmasının her iki taraf için de yararlı olacağını söylemiştir. Oradan Sivas'a geçen M.Picot, 8 Aralık 1919' da **(43)**, Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Bu görüşmede Mustafa Kemal, Picot'ya; Antep, Urfa ve Maraş'ın işgalinin Mondros Ateşkesine aykırı olduğunu, bu işgaller sırasında Fransızların Türk görevlilerine kötü davrandıklarını ve Ermenilerin halka zulüm yaptıklarını açıkladıktan sonra, milletin ısrarla işgalin kaldırılmasını istediğini, bu uğurda tüm olanakların harcanacağını belirtmiştir **(44)**. Buna karşılık Picot; Ermeni kıtalarının geri çekilmesi için emir verildiğini, Fransa'nın Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığından yana olduğunu, Adana'da kendilerine iktisadi çıkarlar sağlanması halinde Maraş, Antep ve Urfa dolayları ile beraber Kilikya'nın da Fransızlarca boşaltılabileceğini söylemiştir.

Görüşmeler sırasında Picot'nun "Maraş, Antep, Urfa ve Adana'da Fransız-lara karşı silahlı bir ayaklanma meydana getirilmemesi" isteğine karşılık, Mustafa

---

(42) Gotthard JAESCHKE, a.g.e., s.210.
(43) Ali Fuat CEBESOY, Milli Mücadele Hatıraları, s.268-269.
(44) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt II. s.219.

Kemal de; kendilerince buna meydan verilmedikçe böyle bir harekette bulunulmayacağını, aksi halde sorumluluğun kendilerine ait olacağını belirtmiştir. Bunun ardından güney cephesindeki ilgili yerlere, Fransızlar tecavüz etmedikçe bir çarpışmaya girişilmemesi, ancak milli birliğin güçlü tutulması gerektiği bildirilmiştir **(45).**

Mustafa Kemal ile Picot arasındaki bu görüşme, her ne kadar güneydeki çarpışmalara bir çözüm getirememişse de, Türk milli isteklerinin ve Türk kararlılığının yansıtılması bakımından yararlı olmuştur. Fransa artık Anadolu'daki hareketlerinde, işin yalnızca İstanbul hükümeti ile değil, Temsil Heyeti ile de yapılacak görüşmelerle çözümlenebileceğinin farkına varmaya başlamıştır.

5 - İstanbul'un İşgali :

Anadolu'daki direnişin artması, Yunan kuvvetleri karşısındaki Türk milli kuvvetlerinin geriye çekilmemekteki ısrarı ve İstanbul hükümetinin Anadolu'daki teşkilata söz geçirememesi gibi nedenler İtilaf Devletlerinin gün geçtikçe sabrını taşırmaya başlamıştır.

İtilaf Devletleri, 1920 yılının başlarında İstanbul hükümeti üzerindeki baskılarını daha da artırmışlar ve bazı devlet adamlarının Anadolu'daki harekete yardımcı olduğunu ileri sürerek, görevden uzaklaştırılmasını istemişlerdir. Fransa Yüksek Komiseri Defrance, İtilaf Devletleri adına, İstanbul hükümetine 20 Ocak 1920 tarihli bir nota sunmuştur **(46)**. Bunda; Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Genel kurmay Başkanı Cevat Paşanın görevden 48 saat içinde el çektirilmesi istenmektedir. İstek yerine getirilmiştir.

(45) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt II. s. 220.
(46) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt III. s.19.

Bu sırada Osmanlı Mebusan Meclisi, yeni yapılan seçimler sonrasında, 12 Ocak 1920'de açılmıştır. 28 Ocak 1920 tarihli gizli oturumda da, Erzurum ve Sivas Kongresi kararları doğrultusunda hazırlanan ve "Misak-ı Milli" **(47)** adıyla anılan esasları kabul etmiştir. Karar 17 Şubat 1920'de ilan edilmiştir.

Osmanlı Mebusan Meclisi'nin bu kararı, Anadolu'daki teşkilata yatkın bir tutum içinde olduğunu göstermektedir. İtilaf Devletleri bundan sonra Mebusan Meclisi'ni dağıtmak ve isteklerini zorla kabul ettirmek için harekete geçmişlerdir.

12 Şubat 1920'de Londra'da başlayan görüşmelerde de İstanbul'u işgal düşüncesi gündeme getirilmiş, ancak kesinlik kazanmamıştır. Görüşmelerde İngiliz delegesi Lloyd George'un, Türklerin İstanbul'dan çıkarılması gerektiğini şiddetle savunmasına karşılık, Fransız delegesi Millerand; Türklerle bir barışta geç kalındığını, İtilaf Devletlerinin on beş ay önceki durumlarının kalmadığını, girişilecek bir harekette, müslümanların göstereceği tepkinin iyi düşünülmesi gerektiğini söyleyerek, "...Türkiye'de ve Fransa'nın ülkelerinde de ne gibi sonuçlar yaratacağı belli olmayan bir karara..." gitmeyi istemediğini belirtmiştir **(48)**. Konferansın 15 Şubat tarihli toplantısında işgal için ortak bir görüşe varılamamış ve İstanbul Türklere bırakılmıştır.

Ne var ki, İngiltere'nin bu konu üzerinde ısrarla durması, Kilikya'daki Türk-Ermeni mücadelesini Fransa'ya karşı bir koz olarak kullanması, Fransa'nın da güneyde karşılaştığı direniş ve bu direnişin ancak büyük bir baskı ile kırılabileceğine dair beliren inanç iki devleti İstanbul işgalinde birleştirmiş, 10 Mart 1920'de işgal kesinleşmiştir. Bundan sonra İstanbul'daki Yüksek Komiserlere de

(47) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt I. s.360.
Yılmaz ALTUĞ, a.g.e., s.60.
Hamza EROĞLU, a.g.e., s.199-200.
(48) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt III. s.11-12.

durum bildirilmiş ve görüşleri alınmıştır. Varılan ortak karara göre : İşgal, barış anlaşması yapılıncaya kadar sürecek, Kilikya'daki olaylardan sorumlu olan Mustafa Kemal etkisiz hale getirilecek, güney-doğuda yaşanan olayların tekrarı halinde barış koşulları ağırlaştırılarak ve İstanbul'da tüm yetkili organlar işgal edilerek tam bir denetim sağlanacaktır **(49).**

Bu kararlar doğrultusunda, 16 Mart 1920 tarihinde, sabahın erken saatlerinde işgal güçleri şehre yayılmaya başlamış, şehirdeki tüm kuruluşlar denetim altına alınmış, birçok Türk askeri öldürülmüş, arasında Rauf (Orbay) Beyin de bulunduğu bazı mebuslar Malta'ya sürgüne gönderilmiştir. İşgal sırasında İngilizler, büyük bir etkinlik göstermişlerdir. Fransızlar, tüm diplomatik girişimde İngilizlerle beraber olmuşlar, askeri uygulamada geri planda kalmışlardır. İşgal başladığı sırada Fransız Yüksek Komiseri Defrance, İngiliz Yüksek Komiseri Sir John de Robeck ve İtalyan Yüksek Komiseri Maissa, İstanbul Hükümetine ortak bir nota vererek, Harbiye, Bahriye Nezaretlerinin, haberleşme merkezleri vs.nin işgal edileceğini bildirmiş, Kilikya olaylarında rolü olan Mustafa Kemal ve arkadaşlarının hükümetçe onay görmediğinin ilan edilmesini istemişlerdir **(50).** Halka yayınladıkları bir bildiride de; işgalin geçici olduğunu, herkes için geçerli olacak bir barışı getirmekle görevli olduklarını açıklamışlardır **(51).**

İstanbul'un işgalini haber alan Mustafa Kemal, aynı gün yabancı devletlere telgraflar çekerek Temsil Heyeti adına olayı protesto etmiş, tüm vali ve komutanlara, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerine durumu iletmiş ve olayın İtilaf Devletleri katında protesto edilmesini, bunun insanlığa ve medeniyete indirilmiş bir darbe olduğunun bildirilmesini istemiş, halka da bir bildiri yayınlamıştır **(52).**

(49) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt III. s.36-41.
Salahi R. SONYEL, a.g.e., Cilt I, s.206.
(50) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt III. s.41-46.
(51) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt I. s.414-416
Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt I. s.206.
(52) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt, s.416-419.

Diğer taraftan işgal haberini Fransız Yüksek Komiserliği siyasi memuru M.-Ledoulx ile Mabeyin başkatibinden alan Padişah Vahdettin, işgalden üzüntü duyduğunu belirtmiş, kendi yetkilerinin güvenceye alınmasını takdirle karşıladığını, milliyetçiler hakkındaki kararın da kendisini rahatlattığını söylemiştir **(53).**

İşgalden bir müddet sonra 11 Nisan 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi kapatılmıştır.

İtilaf Devletleri'nin, kendi isteklerine göre Türkleri bir barışa zorlamak için gerçekleştirdikleri bu işgal, Türk milliyetçilerinin azmini kıramamış, kendilerine karşı sürdürülen mücadelenin de şiddetlenmesine neden olmuştur.

6 - Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması :

İstanbul'un İtilaf Devletlerince işgal edilip Mebusan Meclisinin kapatılmasından sonra Ankara'da bir meclis açılması için girişimler başlamıştır. Mustafa Kemal 19 Mart 1920 tarihinde bir genelge yayınlayarak Türk milletinin içinde bulunduğu durumdan kurtarılması için Ankara'da bir meclis toplanması gerektiğini bildirmiştir **(54).** Bundan sonra başlayan çalışmalarla seçimler yapılmış ve mebuslar Ankara'ya toplanmaya başlamıştır. İstanbul'dan gelen milliyetçi mebusların da katılması ile 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. 120 üyesi olan bu meclis, olağanüstü yetkilere sahiptir. Başkanlığına Mustafa Kemal seçilmiş ve ardından aynı adla bir hükümet kurulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bundan sonra, Kurtuluş Savaşını yürütecek ve millet adına kararlar alacak, yabancı devletlerle anlaşmalar yapacaktır.

(53) Salahi, R.SONYEL, a.g.e., Cilt I. s.207.
(54) İlhan F.AKIN, a.g.e., s.126-127.

7 - Sevres Antlaşması :

Mondros Ateşkes Antlaşmasından bu yana İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti ile bir barış antlaşması yapamamışlar, bunu gerçekleştirmek için bir taraftan,işgalleri derinleştirmişler, batı Anadolu'da 22 Haziran 1920'de Yunan ordusunu saldırıya geçirmişler, diğer taraftan da Avrupa'da yapılan toplantılarda bazı kararlar almışlardır.

Bu konuda 19 Nisan 1920'de San-Remo'da bir toplantı yapılmış, Mareşal Foch başkanlığındaki Fransız askeri görüşü de alındıktan sonra Fransızların Türk ülkesindeki durumu kararlaştırılmıştır. San-Remo görüşmelerinde, diğer devletlerin alacakları yerler ve yeni kurulacak devletler de belirlenmiştir. Sevres Antlaşmasının bir taslağı olan bu kararlar, 11 Mayıs 1920'de Paris'e davet edilen Tevfik Paşa ve Reşit Beye, Fransız Başbakanı Millerand tarafından sunulmuştur. Bu projede; **(55)** İstanbul, şartlı olarak Türklere bırakılacak,bunun yanında Anadolu'dan çok az bir yer daha verilecektir. Karar, İstanbul'da görüşülmüş ve bazı değişiklikler getirilmesi istemiyle, Ferit Paşa tarafından Haziran ayında Paris'e iletilmiştir **(56).** Ancak bu istekler Spa Konferansında reddedilmiş, Osmanlıya da 16 Temmuz'da Millerand imzasıyla ağır bir cevap verilmiştir. Bunda; bir barış gerçekleşemediğinden iki yıldır devam eden savaşta İtilaf Devletlerinin pekçok can ve maddi kayıplara uğradığı, Osmanlı hükumetlerinin zalimce yönettiği topraklarda hakimiyetin kalmadığı, konferansta alınan kararların, Osmanlının kendi yönetim şeklini düzelttiği takdirde, Türk milletinin çıkarlarına ve mutluluğuna aykırı olmadığı açıklanmış ve Osmanlıların anlaşmayı imzadan kaçınması halinde "...Müttefikler... Türkleri ebediyen Avrupa'dan tardeylemek vaziyetine girebileceklerdir" **(57)** denilmiştir.

---

(55) Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.126-127.
Ergün AYBARS, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, s.230.
(56) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt III. s.155-156.
(57) Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.128.

Bu cevap üzerine İstanbul'da durum tekrar değerlendirilmiş ve anlaşmanın yapılmasına karar verilmiştir. Hadi Paşa ve Rıza Tevfik Bey bir Fransız zırhlısı ile İstanbul'dan hareket etmişlerdir.

10 Ağustos 1920 tarihinde Paris yakınındaki Sevres kasabasında Osmanlı temsilcileri ile İtilaf Devletleri temsilcileri arasında Sevres Antlaşması imza edilmiştir. Buna göre :

1- Trakya sınırı Çatalca-Istranca çizgisine kadar çekilecek, Yunanlılar Silivri'yi de alarak Marmara'ya ve Karadeniz'e çıkacak, Ege Adaları ile İzmir bölgesi de kendilerine verilecek, İzmir'de birk Türk bayrağı bulunacak,

2- İstanbul, anlaşma koşullarına saygı gösterdiği sürece Osmanlı da kalacak, ayrıca Anadolu'da dar bir toprak parçası da verilecek,

3- Boğazlar, savaş ve barışta her devlete açık olacak, özel bayrağı ve bütçesi olan bir komisyon tarafından yönetilecek,

4- Doğuda Erzurum, Van, Bitlis, Trabzon'u içine alan bölgede bir Ermeni devleti kurulacak, bu bölge ile Suriye, Irak sınırı arasında bir Kürt devleti kurulmasına Milletler Cemiyeti karar verirse, bunu Osmanlı da tanıyacak,

5- Güney sınırı, İskenderun'da Karataş burnundan başlayarak Antep, Urfa ve Mardin, Nusaybin Suriye'ye bırakılacak şekilde çizilecek, İmadiye içerde kalmak üzere, Musul'un kuzeyinden geçen bir Irak sınırı olacak, İran sınırı değişmiyecek,

6- 12 Ada İtalya'ya verilecek,

7- İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcilerinden oluşan ve geniş yetkilere sahip bir komisyon, Osmanlı mali ve iktisadi hayatını düzenleyecek,

8- İngiliz, Fransız, İtalyan ve Japonlar'dan oluşacak bir komisyonun, daha önce kapitülasyon elde etmiş olan diğer ülkelerin uzmanları ile birlikte hazırlıyacağı yeni bir usulü, Osmanlılar kabul edecek ve İtilaf Devletleri'nin tüm uyrukları kapitülasyonlardan yararlanacak,

9- Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz gücü sınırlanacak, uçak bulundurama-yacaktır **(58).**

İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşının tamamlanmasından iki yıl kadar sonra Osmanlı Devleti ile barış anlaşmasını gerçekleştirebilmişlerdir. Bu anlaşmanın yapıldığı günde kendi aralarında da bir anlaşma yapan bu devletler, Sevres Anlaşması hükümlerinin dışında kalan Anadolu topraklarını iktisadi nüfuz bölgelerine ayırmışlardır **(59).** Bununla, Fransa'ya ayrılan nüfuz bölgesi; Ada-na'nın batı ve kuzeyinden başlayarak Kayseri'ye ve oradan kuzeye doğru Sivas'a uzanan, Muş'u dışarda bırakarak güneye Cezire-i İbni Ömer'e inen ve güneyde Suriye sınırı ile belirlenen üçgenin içinde kalan Türk topraklarıdır.

Fransa, Osmanlı Devleti ile imzaladığı Sevres Anlaşması'nda Boğazlar Ko-misyonu'nda, Türk mali ve iktisadi hayatının denetiminde yer almakta, koruyu-culuğunu yaptığı Ermenilerin bir devlet kurmasını Osmanlıya onaylatmakta, Antep, Urfa ve Maraş'ın Suriye sınırları içine alınması kararıyla da bölgedeki amacına ulaşmakta, Kilikya ile bütünleşecek geniş bir Suriye'ye sahip olmaktadır.

(58) Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.126-127.
Yılmaz ALTUĞ, a.g.e., s.88-91.
(59) Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.131.
Yılmaz ALTUĞ, a.g.e., s.91-92.

İngiltere ve İtalya ile yaptığı anlaşmada da Kilikya'nın kendi nüfuz bölgesi olduğunu, Suriye'nin büyük bir kısmının kendisine ait olduğunu onlara kabul ettirmiştir.

Osmanlı yöneticilerince imzalanan bu anlaşma, Türk milletini dar bir alana hapsederek elinden tüm olanaklarını almakta ve bağımsızlığını yok etmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu anlaşma uygulanmaya konulamayacaktır. Anadolu'da başlayan Türk Kurtuluş Savaşı başarıya ulaşacak ve anlaşmayı geçersiz kılacaktır.

D - Artan Türk Direnişi Karşısında Fransızların Tutumu :

1 - Türk Direnişinin Artması :

Anadolu'nun güneyinde işgallerle başlayan Türk-Fransız savaşı, 1920 yılının başlarında daha da şiddetlenmiş yöre halkı işgale uğrayan şehir ve kasabalardan Fransızları çıkarmak için kahramanca çarpışmaya devam etmiş, demiryollarında ve şoselerde de tahribat yaparak Fransızların yeni asker ve top, tank gibi savaş malzemeleri taşımalarına engel olmaya çalışmıştır. Bu arada Kuvayı milliye örgütleri kurulmuş, bölgeye yardımcı kuvvetler gönderilmeye başlanmış ve direniş daha da güçlenmiştir.

Fransızların Binbaşı Menil komutasında Pozantı civarına düzenledikleri yeni bir saldırı da Türkler tarafından etkisiz hale getirilmiş ve Binbaşı Menil ile birçok Fransız askeri de esir alınmıştır **(60)**. Antep dışında diğer yerlerde de Türk kuvvetleri başarılar elde etmeye başlamıştır.

8/9 Şubat 1920'de Urfa'daki Fransız karargahına Türk bayrağı çekilmiş, 11 Şubat'ta Maraş, 10 Nisan'da da Urfa kurtarılmıştır. Türklerin bu başarıları

(60) Yusuf AYHAN, Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu s.50-53.

Avrupa'da heyecan yaratmış, Maraş'ın alınmasını üzerine Papa, İngilizlerden, Fransızlara yardım etmelerini istemiştir **(61).**

2 - Fransız Kamuoyunun Olaya Bakışı :

Güneyde Fransız kuvvetleri Türk topraklarını işgale başladıklarında, Fransızlar, bu işgalin Fransa'ya önemli çıkarlar sağlayacağını düşünmüşlerdir. Güney Anadolu'daki maden bölgeleri Fransızların eline geçecek, verimli Çukurova toprakları Fransız dokuma sanayiinin pamuk ihtiyacını karşılayacak **(62)** ve nihayet Fransa'da refah artacaktır.

Savaşın başladığı ilk günlerde Fransız kamuoyunda bu nedenle büyük bir heyecan vardır. Paris gazetelerinde; "Hükümetin Doğu Akdeniz'de Fransa'ya düşen görevleri azimle yerine getirmek iradesi taşıdığı" şeklinde yazılar çıkmıştır **(63)**. Savaşın ilerleyen günlerinde, Türk direnişi kırılamamış ve Fransız kuvvetlerinin de kayıpları artmıştır. Fransız gazetelerinde; "Fransa'nın, İngiltere'nin bir bekçisi olamayacağı, ne bir asker ne bir kuruş" gönderilmemesi yolunda yazılar çıkmış, kamuoyunda barış eğilimleri başlamış ve hükümetin politikası da eleştiriler almıştır.

Fransız kamuoyundaki bu değişiklikte, Fransız kayıplarının büyük rolü olduğu kadar, Türk dostu bazı Fransız yazarlarının da etkileri olmuştur. Pierre Loti, Claude Farrere ve Madam Gaulis bu dönemde gazete ve dergilere yazdığı yazılarla Anadolu'daki mücadelenin haklılığını Fransızlara yansıtmaya çalışmışlardır. Pierre Loti, "Bize Gerekli Olan Müttefikler" adlı bir broşür yayınlamış ve bunu gizlice dağıtmıştır **(64).**

---

(61) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt III.s.187-193.
(62) Yahya AKYÜZ, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, s.123.
(63) Yahya AKYÜZ, a.g.e., s.121.
(64) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt II. s.180-181.

3 - Ateşkes Girişimleri ve Geçici Barış :

Türk-Fransız savaşı sırasında Fransız kuvvetlerinin bir kısmının Suriye taraflarında Araplarla savaşması, Fransızları Mustafa Kemal ile anlaşma yolları aramaya yöneltmiştir. Fransızlar, Aralık 1919'daki girişimden sonra yeni bir girişim daha yapmışlardır. İstanbul'a gelen Amiral De Bon, İstanbul hükümeti kanalıyla Mustafa Kemal'e haber göndermiş, İngilizlerden gizli olarak kendisi ile Karadeniz'de uygun görülecek bir limanda görüşmek istediğini bildirmiştir. De Bon, Mustafa Kemal'in şartlarının ne olduğunu öğrenmek istemektedir. Mustafa Kemal, Anadolu'daki komutanlardan haberi öğrendiği zaman "Amiral Döbon gibi bir ileri geleni acizlerine müracaat ettirmiştir. Bittabi bu müracaatın kapısı merkez-i hükümet olduğu beyan edilmiştir" **(65)** demiş ve Kilikya, Antep, Maraş ve Urfa'nın boşaltılması halinde kendileriyle görüşebileceğini **(66)**, bunun da Ankara'da olabileceğini belirtmiştir ***(67)***. Ayrıca, Amiralin bu davranışı kuşku ile karşılanmış, İstanbul hükümeti ile Anadolu teşkilatını çarpıştırmak istediği düşünülmüştür.

Fransızlar bundan sonra girişimlere devam etmiş, bir binbaşı ve sivil bir yetkili Ankara'ya gelmiştir. Ancak bundan bir sonuç çıkmamıştır. İstanbul'da Sava adında bir banka müdürü Van Valisi Haydar Bey ile temas kurmuş ve O'nu Beyrut'ta bulunan ve Mustafa Kemal'le görüşmek isteyen Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud'nun yanına gitmeye ikna etmiştir. Bunun üzerine M.Sava, Haydar Bey, Binbaşı Reşit, Şevket Bey ve Mazhar Müfit Beyi de yanına alarak Mart 1920'de Beyrut'a gitmiş, General Gouraud ile bir görüşme yapmıştır. General, Kilikya konusunda Haydar Beye bazı öneriler getirmiş, Haydar Bey de

---

(65) Kazım KARABEKİR, a.g.e., s.449.
(66) Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt III. s.186.
(67) Kazım KARABEKİR, a.g.e., s.449.

O'na; bunu Mustafa Kemal ile görüşmesi gerektiğini söylemiştir. Bundan bir sonuç çıkmaması üzerine Gouraud, yeni bir girişim yaparak Sava'yı Antalya'ya yollamış, O'nun kanalıyla Mustafa Kemal'den bir görüşme isteğinde bulunmuştur. Bundan sonra Gouraud'nun genel sekreteri Robert de Caix, Ankara'ya gitmiş ve Mayıs 1920'de Mustafa Kemal'le bir görüşme yapmıştır **(68)**. Bu görüşmede Mustafa Kemal, De Caix'e bazı koşullar sunmuştur.

Daha sonraki günlerde Fransız kuvvetlerinin yer yer yenilgiler alması, Fransız kamuoyundan gelen tepkiler, Fransız hükümetini harekete geçirmiş ve De Caix'e Mustafa Kemal'le görüşmeler sırasında saptanan esasların kabulü bildirilmiştir. Bunun üzerine 29 Mayıs 1920 tarihinde bir ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmaya göre :

1- 29 Mayıs 1920 tarihinde, gece yarısından itibaren 20 gün süreyle Fransız cephesindeki savaşlara son verilecek,

2- Bu süre içinde Pozantı, Sis (Kozan), Antep, Maraş ve Urfa boşaltılacak, güvenlik Türk jandarmalarınca sağlanacak,

3- Esirler ilk günden itibaren karşılıklı teslim edilecek,

4- Kilikya'da Fransız yönetimi ve iş adamlarına ayrıcalıklar tanınacak, buna karşılık, Türk milli akımının siyasi amaçları, Fransızlarca gizlice desteklenecek ve Fransızlar bu akıma karşı bir tutum içine girmiyecektir **(69)**.

---

(68) Salahi R:SONYEL, a.g.e., Cilt II. s.70.
(69) Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt II. s. 71-72.
Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt III. s.202

Anlaşma, Fransız siyasi çevresinde genelde olumlu değerlendirilmiş, ancak Kilikya bölgesindeki Fransız haklarının korunması istenmiştir. Başbakan Briand, 24-26 Haziran 1920 tarihli Meclisteki görüşmelerde "...Kilikya'dan ayrılmak... bilir misiniz, bu ne demektir? Yüzbinlerce erkek, kadın ve çocuğun Fransız bayrağından mahrum bulundukları için öldürülmeleri demektir. Diyorum ki: Fransa'nın bu suretle hareket etmeye hakkı yoktur..." **(70)** demiştir. Bununla beraber anlaşma, Sovyet Rusya'nın rejimini tanıması nedeniyle İngiltere'ye de bir karşılık olarak değerlendirilmiştir. Fransız Savunma Bakanlığı ise durumdan memnundur **(71)**.

Diğer taraftan anlaşma Ankara'da kurulan yeni hükümetçe bazı eleştiriler almıştır. Bu eleştirilere karşı Mustafa Kemal; Adana bölgesinde bulunan milli kuvvetlerin bu arada yeniden düzenlenebileceğini, Fransızların Adana ve çevresini boşaltmalarının kuvvetle beklenildiğini, Fransızların işgal ettiği diğer yerlerden çıkmasının da şart koşulduğunu, açıklamış ve "...Fransızların İstanbul Hükümeti'ni bir tarafa bırakıp Ankara'da bizimle görüşme isteğinde bulunmaları ve herhangi bir meselede uzlaşmaları, o gün için sağlanması önemli siyasi bir faydaydı..." **(72)** demiştir.

Ne var ki, Fransızlar, bu anlaşmaya uymamış, Ermenilerin anlaşmanın hemen sonrasında, bölgede başlattıkları saldırılara göz yummuş, Zonguldak Ereğli'sine asker çıkarmış ve güneydeki çarpışmalara da devam etmiştir.

---

(70) Gotthard JAESCHKE, a.g.e., s.212.
(71) Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt II. s.73.
(72) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt II, s.25-26.

E - Londra Konferansı :

1 - İtilaf Devletleri'nin Barış Önerileri :

İtilaf Devletleri'nin siyasetlerinde meydana gelen bazı değişiklikler ve Anadolu'daki gelişmeler, 1921 yılının başlarında Londra'da bir konferansın toplanmasına neden olmuştur.

Fransa'da 16 Ocak 1921'de Leygues'in yerine Başbakan olan Aristide Briand, doğu siyasetinde öncekilere göre daha ılımlı davranmaya, Sevres Antlaşmasının değiştirilmesi konusunda İngiltere'yi de zorlamaya başlamıştır. Nitekim 25 Ocak 1921'de Paris'te yapılan görüşmelerde İngiliz Başbakanı Lloyd George ve İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Sforza'ya bağlaşıklar için aşırı önlemlere başvuracak bir durumun olmadığını belirtmiş, Sevres Antlaşmasında bazı değişiklikler yapılabileceğini ileri sürmüştür **(73).** Fransız Cumhurbaşkanı M.Millerand da Mustafa Kemal ile bir anlaşma yapılması gerektiğini belirtmiştir.

Ayrıca Fransız kamuoyunda Yunanistan aleyhine bir akım da başlamış, Kral Constantin'in yeniden göreve dönmesi tepki ile karşılanmış ve **(74)** Batı-Anadolu'daki bir Yunan yayılması Fransızlara pek sempatik görünmemeye başlamıştır.

Diğer taraftan Türkler, Anadolu'nun doğusunda Ermenileri yenilgiye uğratmış, güneyde Fransız kuvvetlerine karşı başarılar elde etmiş, 10 Ocak 1921'de İnönü'deki Yunan kuvvetlerini geri çekilmeye mecbur etmiştir.

---

(73) T.C.Dışişleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü. Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl. Kurtuluş Savaşımız (1919-1922) s.89.

(74) Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt II. s.119.
Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.136.

Bu gelişmeler üzerine, 21 Ocak 1921'de Paris'teki bir konferansta, Türk ve Yunan temsilcilerinin Londra'da bir konferansa davet edilmesi, Sevres Antlaşması'nın bazı maddelerinde değişiklik yapılması ve bir barışın getirilmesi kararlaştırılmıştır.

Konferans için Osmanlıya yapılacak çağrıda, gelecek temsilcilerin arasında Mustafa Kemal'in veya Ankara hükümetinden birisinin de bulunması şartı belirtilmiştir.

Bu kararlar çerçevesinde Briand tarafından yapılan davete Mustafa Kemal karşı çıkmış, davetin doğrudan doğruya T.B.M.M. Hükümetine yapılması gerektiğini belirtmiştir **(75)**. Sonunda bu gerçekleşmiş ve İtalyan temsilcisi kanalıyla haber T.B.M.M. temsilcilerine iletilmiştir. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı, Bekir Sami Bey başkanlığındaki kurul, 21 Şubat 1921'de Londra'daki konferansa katılmıştır. Osmanlı Devleti de konferansa Tevfik Paşayı göndermiştir.

Konferansta, Yunan isteklerinin görüşülmesinden sonra söz Tevfik Paşaya verilmiş, Tevfik Paşa; Türklerin yaşadığı yerlerin bağımsızlığının ve toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini, Boğazlar için milletlerarası bir yönetimin" kurulmasını, azınlıkların haklarının da korunması gerektiğini belirttikten sonra sözü Ankara temsilcilerine bırakmıştır. Bekir Sami Bey konuşmasında; T.B.M.M Hükümetinin adil ve sürekli bir barıştan yana olduğunu, Türk milletinin bağımsız yaşamak istediğini, Misak-ı Milli sınırlarından taviz verilemiyeceğini, İzmir'in, Trakya ve Kilikya bölgesinin kendilerine verilmesi gerektiğini söyledikten sonra İstanbul ve Boğazların güvenliğini ve Türk milli ekonomisinin gelişmesini sağlıyacak bir durumun yaratılmasını konferanstan beklediğini belirtmiştir.

---

(75) Salahi R.SONYEL a.g.e., Cilt II. s.121.
Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.137.

Türk ve Yunan isteklerinin öne sürüldüğü ve diğer delegelerin de görüşlerini belirttiği bu konferansta, İngiliz delegeleri Yunan tezini desteklerken, Fransız delegesi Briand buna zaman zaman karşı çıkmış ve Bekir Sami Beyin isteklerine yatkın davranmış, Yunan delegesinin İzmir için iddia ettiği Rum çoğunluğu tezini dekteklememiş, bu konuda Kont Sforza tarafından ortaya atılan öneriyi (Bir komisyon kurulup, soruşturma yapması) uygun görmüştür.

Konferansta, Briand, Türklerce de kabulü mümkün olabilecek bir anlaşmanın yapılması görüşündedir. Diğer taraftan, bu konferansa katılmış olan Fransız komutanı General Gouraud da, Güney Anadolu'da verilen Fransız kayıplarını gözönünde bulundurarak, bir barışın yapılması görüşünü desteklemiştir **(76)**.

Fransızlar bu sırada Suriye topraklarında da çarpışmaktadır. Suriye mandasını ellerinde tutmak için askere ihtiyaçları vardır. Bu nedenlerden dolayı bir barışın yapılmasını uygun görmektedir.

Briand, Türk delegelerinin bulunmadığı bir oturumda da, Türklerin, yapılacak bazı değişikliklerle Sevres Antlaşmasına karşı çıkmayacaklarını, bazı ödünler verilmesi halinde Ankara'daki "aşırı ögelerin" etkisiz hale getirilebileceğini de söylemiştir. Briand'ın görüşleri Kont Sforza tarafından da **(77)** desteklenmiştir.

Ancak, ne Türk delegelerinin Misak-ı Milli'yi tanıtması ve ne de Fransız ve İtalyan delegelerinin Türklere yatkın tutumları, görüşmelerde etkili olamamış, Yunan tezi İngilizlerden destek görmüştür. 21 Şubat'tan bu yana, Londra'da

---

(76) T.C. Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.95.
(77) Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt II. s.127-131.

Saint-James Sarayı'nda devam eden konferans 12 Mart'ta sona ermiştir. Fransız, İngiliz ve İtalyan delegeleri Konferans kararlarını içeren bir anlaşma taslağı hazırlamış ve Bekir Sami Beye sunmuşlardır. Bu taslakta yer alan başlıca esaslar şöyledir : Türkler, Boğazlar Komisyonu'na başkanlık edecek, komisyonda bir oy yerine iki oya sahip olacak, İstanbul'da asker bulunduracak, jandarma sayısını artıracaktır. İtilaf Devletleri'nin Boğazlardaki işgali yalnızca Gelibolu ve Çanakkale için geçerli olacak, Maliye Komisyonu'nun fahri başkanı Türk olacaktır.

Bunlardan başka, İzmir ili şartlı olarak Türklere geri verilecek, Yunanlılar burada asker bulunduracak ve valiyi Milletler Cemiyeti atayacaktır. Bu durum, 5 yıl sonra değişebilecektir. Bu koşullar Ankara'ya iletilecek ve 24 gün içinde cevap verilecektir **(78).**

Bu kararlar, Türk milletinin bağımsızlığını sağlayacak nitelikte değildir. Konferanstan önemli bir sonuç çıkmamıştır. Türk delegeleri Ankara'ya ulaşmadan Yunanlılar yeni bir saldırıya geçmiş ve Türk-Yunan savaşı şiddetlenmiştir.

2 - Bekir Sami Bey - Briand Anlaşması :

Londra Konferansında Fransız Başbakanı Briand, Türk delegelerinin bazı isteklerine yatkın görünmüş, ancak Kilikya'nın boşaltılması konusunda bir yaklaşımda bulunmamıştır. Bekir Sami Bey, Briand ile yapılacak bir anlaşmanın güneydeki çarpışmaları durduracağı düşüncesiyle Briand yönünde bir girişim yapmış, O'nun da yatkın olduğunu görerek 27 Şubat'ta Ankara'ya konuyu iletmiştir. Mustafa Kemal gönderdiği direktifte; Fransız isteklerinin güney

(78) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt II, s.169-170.
Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.138-139.
Yılmaz ALTUĞ, a.g.e., s.105-107.

Anadolu'ya yerleşmeye ve kapitülasyonların devamını sağlamaya yönelik olduğunu, yapılacak anlaşmanın Misak-ı Milli sınırları içinde olması gerektiğini bildirmiştir **(79).**

Bekir Sami Bey, 9 Şubat 1921'deki Antep'in Fransızlara teslim oluşunu da düşünerek anlaşmada yarar görmüş ve Londra Konferansı devam ederken Briand ile bir anlaşma imzalamıştır. 11 Mart 1921 tarihli bu anlaşmaya göre:

1 - Çarpışmalara son verilecek, esirler karşılıklı değiştirilecek, ahali ve çetelerin ellerindeki silahlar alınacak ve Fransız zabıta örgütü devam edecek, Türk zabıtasına Fransız subaylar alınacak,

2 - İşgal altında bulunan yerler boşaltılacak, siyasi af ilan edilecek ve azınlıkların hakları korunacak,

3 - Fransızlarca boşaltılacak yerlerin ve Elazığ, Diyarbakır, Sivas illerinin iktisadi gelişimi için, yerli sermayenin yetersiz kaldığı durumlarda Türk-Fransız işbirliği yapılacak, Fransızlara öncelik tanınacak, Fransız sermayesi %50'yi bulacak, Ergani maden imtiyazı Fransızların olacak ve Fransız kuruluşlarının güvenliği sağlanacak,

4 - Suriye sınırı, Payas'ın güneyinde, ilerde belirlenecek bir noktadan başlıyarak Meydan-ı Ekbez'e doğru uzanacak, oradan Kilis içerde kalmak üzere güney-doğuya doğru gidecek ve Çobanbey'e ulaştıktan sonra demiryolunu izleyip doğuda Fırat'a varacak,

---

(79) Salahi, R.SONYEL, a.g.e., Cilt II. s.137.

5 - Fransız hükümeti, İskenderun yöresinde özel bir yönetim kuracak ve bölge halkının kültürel gelişiminde yardımcı olacak,

6 - Bağdat demiryolunun Kilikya limanları ile Suriye sınırı arasında kalan bölümü, Fransız şirketlerine devredilecektir **(80).**

Bekir Sami Beyin, Mustafa Kemal'in direktifleri dışına çıkarak imzaladığı bu anlaşma, Fransız çıkarlarını ön planda tuttuğundan T.B.M.M. Hükümetince onaylanmamıştır. Bekir Sami Bey de aldığı eleştiriler sonunda görevinden ayrılmak durumunda kalmıştır. Mustafa Kemal, bu konu ile ilgili görüşlerini açıklarken; İtilaf Devletlerinin, Anadolu'da nüfuz bölgelerini belirlemek üzere Sévres Anlaşmasının ardından kendi aralarında imzaladıkları üçlü anlaşmayı, bir başka adla, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne kabul ettirmek istediklerini, Bekir Sami Beye bu anlaşmaları imza ettirmekte de başarılı olduklarını belirtmiş ve "...Milli Hükümet'in prensipleriyle, Hariciye Vekili olan zatın güttüğü siyaset arasındaki farkı izah etmek maalesef mümkün değildir..." demiştir **(81).**

Anlaşma, Briand'ı memnun etmiş, 12 Mart'ta İtalya'nın Paris Büyükelçisi Kont Bonin'le yaptığı bir görüşmede, O'na, Türklerle bir anlaşma yapmakta geç kalmamasını önermiştir **(82).** Anlaşmanın sonradan T.B.M.M. Hükümetince onaylanmaması ise, Paris'te tepki ile karşılanmıştır. Fransızlar bu anlaşmayı daha sonraki barış görüşmelerinde de öne sürmüş ve aynı esaslar çerçevesinde T.B.M.M. Hükümeti ile bir anlaşma yapmak istemişlerdir.

---

(80) Ali TÜRKGELDİ, a.g.e., s.139-140.
T.C.Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.101-104.
Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., s.87.
(81) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt II. s.182-183.
(82) Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt II. s.136.

F - Barış Girişimleri :

1 - Franclin-Bouillon'un Ankara'ya Gelişi ve Resmi Olmayan Görüşmeler :

Fransızlar, Londra Konferansı sırasında imzalanan anlaşmanın Ankara engeli ile karşılaşmasından sonra yeni bir barış girişimine bir süre ara vermişler, Türkleri uygun bir barışa razı edebilmek için Yunan saldırılarının artırılmasından yana olmuşlardır.

Bu arada Ege'deki Türk-Yunan savaşı, Bursa-Uşak hattından başlayan Yunan saldırısı ile şiddetlenmiş ve Türk kuvvetleri 31 Mart 1921'de Yunanlıları İnönü'de ikinci kez bozguna uğratmıştır. Bu başarı Fransızları barış için girişimlere tekrar yöneltmiştir.

Fransız hükümeti, T.B.M.M. Hükümeti ile görüşmelerde bulunmak üzere Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı Henry Franclin-Bouillon'u Ankara'ya göndermeye karar vermiştir **(83)**. Franclin-Bouillon, Ankara'da resmi olmayan görüşmelerde bulunacak, Türklerin dostluğunu kazanacak ve bir anlaşma ortamının doğmasına çalışacaktır. O'nun gazetecilik ve ticaretle olan ilişkileri, Ankara'ya gidişindeki amacı da gizleyecektir **(84)**.

Başbakan Briand'ın yakın arkadaşı olan Franclin-Bouillon, Rus tehlikesine karşı Türkleri kazanmanın yararına inanmaktadır. O'na göre; Türkler üzerinde

---

(83) T.C.Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.125.
Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt II. s.198.

(84) Lord KİNROSS, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, s.436.

Bolşeviklerin egemen olması, Fransız sömürgelerini ve Fransız ordusundaki müslüman askerleri de etkileyecektir.

T.B.M.M. Hükümeti, Franclin-Bouillon'un bir görüşme yapmak üzere Ankara'ya geleceğini öğrenmiştir. Ruslar ile yapılan anlaşmadan sonra Fransızlarla da bir anlaşma yapmak, Yunan saldırılarının yoğun olduğu bu dönemde yararlı olacaktır. Zaten cephedeki savaş da eski hızını yitirmiştir.

T.B.M.M. Hükümeti Başkanı Mustafa Kemal, Franclin-Bouillon ile yapılacak görüşmelerde Fevzi Paşa (Çakmak) ile Yusuf Kemal Beyin (Tengirşek) de bulunmasını istemiş ve gerekli duyuruları yapmıştır.

Yusuf Kemal Bey, bu sırada Rusya'daki görüşmelerden dönmektedir ve Erzurum'a ulaştığında, Mustafa Kemal'den 7 Mayıs 1921tarihli bir telgraf almış, kendisinin acele Ankara'ya dönmesi istenilmiştir **(85).** Yusuf Kemal Bey, İnebolu'ya vardığında da Hariciye vekilliğinden bir telgraf almış, Franclin-Bouillon ile Sarrault adında bir Fransız Binbaşının Ankara'da görüşmeler yapmak üzere İnebolu'ya çıktıklarını öğrenmiştir. Kendisinden, en kısa zamanda Ankara'ya dönmesi istenilmektedir. Bu arada Yusuf Kemal'e Hariciye Vekilliği görevi de verilmiştir.

3 Haziran 1921 tarihinde Yusuf Kemal'e bir telgraf daha gönderen Mustafa Kemal, Franclin-Bouillon ile yapılacak görüşmelerde kendisinin de hazır bulunması gerektiğini bildirmiş, ".... Mümkün olursa Franklin-Bouillon'dan evvel veyahut O'nunla beraber Ankara'ya teşrifinizi rica ederim. Misafirlerle beraber

(85) Yusuf Kemal TENGİRŞEK, Vatan Hizmetinde, s.230.

teşrifinizi arzu ederim... " demiştir **(86).**

4 Haziran günü Yusuf Kemal, Franclin-Bouillon ve Binbaşı Sarrault ile birlikte Ankara'ya hareket etmiştir. Yollarda kadınların, çocukların ve yaşlıların kağnılarla cephane taşıdığını gören Franclin-Bouillon bundan etkilenmiş ve bir konuşma sırasında Yusuf Kemal'e; "....Size şunu haber vereyim. Siz bu muharebede mutlaka muvaffak olacaksınız.... Her ne zaman bir millet böyle genci, ihtiyari, çoluğu, çocuğu ile bir işe sarılırsa, onu mutlaka başarır. Geçtiğim yerlerde gördüklerim bunu anlatıyor...." demiştir **(87).**

9 Haziran'da Ankara'ya varan Franclin-Bouillon ve Sarrault, istasyondaki T.B.M.M. Başkanlığına ayrılmış olan binaya yerleştirilmişlerdir.

13 Haziran 1921 Pazartesi günü Franclin-Bouillon ile görüşmeler başlamıştır. Mustafa Kemal'in başkanlığında, Yusuf Kemal ve Fevzi Paşanın da katıldığı bu toplantılardan Mustafa Kemal ve Fevzi Paşa, işleri nedeniyle zaman zaman ayrılmışlardır.

Ankara istasyonunda T.B.M.M. Başkanlığına ait dairede başlayan ilk oturumda Mustafa Kemal; görüşme esası olarak Misak-ı Milli'yi öne sürmüş, Türkler için ana hedefin bu esaslar olduğunu belirtmiştir. Franclin-Bouillon ise; prensipler üzerinde tartışmanın zorluklarını öne sürmüş, Sévres anlaşmasından bahsetmiş ve Bekir Sami Beyle Briand arasında daha önce yapılmış olan anlaşmanın esas olarak alınmasını, bu anlaşma maddelerinde Misak-ı Milli'ye

---

(86) Yusuf Kemal TENGİRŞEK, a.g.e., s.233.
(87) Yusuf Kemal TENGİRŞEK, a.g.e., s.234.

ters düşen konularda tartışma yapılmasını istemiş, Londra'ya giden Türk temsilcilerinin Misak-ı Milli'den söz etmediklerini, bunun Avrupa'da hatta İstanbul'da bile tam olarak kavranamadığını da iddia etmiştir **(88).**

Mustafa Kemal buna karşılık, Sévres koşullarının Türk milletince kesinlikle tanınamaz olduğunu ve bu anlaşma üzerinde duran milletlerle de güvenli bir ilişki kurulamıyacağını belirttikten sonra, Türk delegelerinin Londra'da bu konuya değinmemeleri, aldıkları direktiflere uygun hareket etmediklerini gösterdiğini, bunun bir hata olduğunu, Misak-ı Milli'nin ise, belirli kişiler dışında, İstanbul halkı ve tüm milletçe bilindiğini, Avrupa'da Misak-ı Milli teriminin duyulmamış olabileceğini, ancak verilen savaşın zaten bunu anlattığını belirtmiştir **(89).**

Mustafa Kemal'in, Türk delegelerinin Londra'da, Ankara'dan verilen direktiflere uygun hareket etmedikleri hakkındaki sözlerine karşılık, Franclin-Bouillon: "Bundan bahsedebilir miyim?" diye sormuş ve Mustafa Kemal de, istediği yerlere söyliyebileceğini, bunun gizli olmadığını belirtmiştir.

Bu konuşmaların ardından Franclin-Bouillon, yine de Bekir Sami Bey'in yaptığı anlaşma üzerinde ısrara devam etmiş, Bekir Sami Beyin Misak-ı Milli'den bahsetmediğini ve ondan ayrılınmayacağına dair karardan da haberleri olmadığını, aksi halde başka türlü davranılacağını, ancak şimdi de işin güç olduğunu, Avrupalıların: "Bu Türkler, delegeleri vasıtasıyle, bundan niçin bahsetmemişler, şimdi yeni yeni meseleler çıkarıyorlar" diyeceklerini sözlerine eklemiştir.

---

(88) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt II. s.220.
(89) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt II. s.220-221.

Oldukça çekişmeli geçen bu oturumlar sonunda Franclin-Bouillon, Misak-ı Milli'yi incelemek istemiş ve toplantıya bir müddet ara verilmiştir.

Görüşmeler yeniden başladığında, Misak-ı Milli'nin maddeleri üzerinde durulmuş, kapitülasyonlarla ilgili Türk milli ve ekonomik bağımsızlığını öngören esaslar tartışılmıştır.

Franclin-Bouillon, bu konuların daha iyi incelenmesi ve düşünülmesi gerektiğini belirtmiş, Mustafa Kemal de tam bağımsızlık için savaştıklarını, bunda da kararlı olduklarını açıklamıştır **(90).** Ancak bütün bu görüşmeler kesin bir sonuca bağlanamamış, yaklaşık iki haftadır devam eden toplantı da sona ermiştir.

Ne var ki Türk hedefleri ve kararlılığı da Fransızlara bir kez daha tanıtılmıştır. Fransızlar görüşmeler sona ermeden, 21 Haziran'da Zonguldak'taki askerlerini de geri çekmiş ve şehri boşaltmışlardır **(91).**

Franclin-Bouillon ve Sarrault, Haziran sonuna doğru Ankara'dan ayrılmış, askerlerinin durumunu öğrenmek üzere Adana'ya geçmiştir.

2 - Anlaşmaya Götüren Nedenler :

Fransızlar Franclin Bouillon ile yaptığı girişimden bir sonuç elde edememiştir. Türklerle bir barış için yeni bir askeri harekete girişmeyi de hiç düşünmemektedir. Bu durumda ya politik girişimlere devam edecek ya da barış için uygun ortamın doğmasını bekliyecektir.

---

(90) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt II. s.222-223.
(91) TC.Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.125.

Franclin-Bouillon'un Ankara'da görüşmelerde bulunduğu sırada 18 Haziran 1921'de Paris'te de bir konferans toplanmış ve bir barış tasarısı hazırlanmıştır **(92).** Tasarı, önce Yunanlılara sunulmuştur. Yunanlılar, tasarıdaki koşulları yetersiz bulmuş ve 10 Temmuz'da Türk kuvvetleri üzerine saldırıya geçmiştir. Fransa bu saldırıların sonucunu bekleyecek, Türk-Yunan savaşının alacağı duruma göre hareket edecektir.

Bu arada, Anadolu'da Yunan saldırıları karşısında Türk ordusunun güçlendirilmesi için bazı kararlar alınmış **(93)** yeni bir muharebe için hazırlıklar yapılmaya başlanmış ve Mustafa Kemal'in emriyle ordu Sakarya ırmağının doğusuna çekilmiştir.

23 Ağustos'ta Sakarya'da Yunan kuvvetleri ile Türk kuvvetleri arasında büyük bir savaş başlamış, 13 Eylül'e kadar süren çarpışmalar sonunda Yunan kuvvetleri yenilerek bölgeyi tamamen terketmişlerdir. Türk Kurtuluş Savaşının dönüm noktalarından biri olan bu başarı, T.B.M.M. Hükümeti'ni iç siyasette olduğu kadar dış siyasette de güçlü kılmıştır.

Fransızlar, bu sonuç üzerine Türk gücünün daha da artacağından endişe duymaya başlamışlardır. Başbakan Briand Paris'teki İngiliz diplomatı Cheetham-'a; bu zaferle kendilerine güveni artan Türklerin, bundan sonra coşup isteklerini artırabileceklerini söylemiştir **(94).** 18 Ekim'de toplanacak olan Fransız parlamentosunun da, Kilikya'daki 80.000 kişilik Fransız ordusunun masraflarına karşı çıkacağı beklenmektedir. Fransızlar 9 Şubat'ta Antep'in teslîminden sonra

---

(92) T.C. Dışişleri Bakanlığı, a.ge., s.128-129.
(93) İlhan F.AKIN, a.g.e., s.158-160.
(94) Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt II. s.200.

güneyde yeni bir saldırıya geçmemişlerdir. Yeni bir askeri harekete de hiç niyetleri yoktur. Fransız ordusu I.Dünya Savaşı'nın ardından hiç dinlenmeden Anadolu'da yeni bir savaşa sokulmuştur. Türk direnişi karşısında pekçok asker kaybetmiş, oldukça yüklü maddi zarara uğramıştır. Fransa'da kamuoyu, savaşın bir an önce bitirilmesinden yanadır.

Fransa, Türklerle olan savaşını Avrupa siyaseti yönünden değerlendirdiğinde de savaşın sona erdirilmesi görüşü ağır basmaktadır. Anadolu'daki savaşın başından beri İngiltere, İtilaf devletleri arasında etkin pozisyonunu devam ettirmiş, Fransızları siyasi yönden daima ikinci planda tutmaya çalışmış, Türklerle savaşta, kendi askerlerinden daha çok, maddi destek sağladığı Yunan askerlerini öne sürmüştür. Bu tarihten sonra Anadolu'da elde edilecek başarı, Yunan başarısı, dolayısıyle İngiliz başarısı olacaktır. Bu da Avrupa siyasi dengesinde İngiltere'ye bir üstünlük daha verecektir. Ayrıca Türkler üzerinde bir İngiliz ve Yunan üstünlüğü, Fransa'nın Türk topraklarındaki ekonomik çıkarlarını da etkileyecek, ötedenberi en çok üzerinde durduğu kapitüler haklarına zarar getirecektir.

İşte, tüm bu nedenlerden dolayı Fransızlar, Türklerle bir anlaşma yapacak, cephedeki savaşına son verecektir.

Diğer taraftan Türkler, Sakarya'da Yunan kuvvetlerine karşı büyük bir mücadele vermiş ve zafer kazanmıştır. Bu prestij içinde yapılacak bir Türk-Fransız barışı, Türk çıkarlarına daha uygun koşullar taşıyacaktır. Cephedeki Türk-Fransız savaşı da sona erecek, güneydeki Türk kuvvetleri, batıda, Yunan kuvvetleri karşısında toplanacaktır. Ayrıca, Fransızlarla yapılacak ikili bir barış, İtilaf Birliğinde bir gedik açacak, T.B.M.M. Hükümeti'ni siyasi yönden güçlendirecektir.

G - Ankara Anlaşması ve Türk-Fransız Savaşının Sona Ermesi :

1 - Barış Görüşmelerinin Başlaması :

Fransa, daha önce Ankara'da görüşmelerde bulunmuş olan Franclin-Bouillon'u bu defa resmi görevle tekrar Türkiye'ye yollamıştır. Ağustos ortalarında İstanbul'a varan **(95)** Franclin-Bouillon, oradan İnebolu yoluyle 21 Eylül'de Ankara'ya gelmiştir. Daha önceden, Yusuf Kemal Beye, Franclin-Bouillon ile Ankara'da bir anlaşma yapılması konusunda, İstanbul'dan bazı haberler iletilmiştir. Ankara hükümeti yanlısı Hamit Bey, Eylül ayında İstanbul'dan bir telgraf çekmiş ve Franclin-Bouillon'un bir anlaşma yapmak isteğinde olduğunu bildirmiştir. Hamit Bey, bu işin İstanbul'daki Fransız Yüksek Komiserliği kanalıyla yapılması halinde iyi bir etki yaratacağını da belirtmiştir. Bu görüş, Mustafa Kemal ve Fevzi Paşa tarafından uygun bulunmuş ve Bakanlar Kurulunun onayından sonra Hamit Beye cevap verilmiştir **(96).**

Sakarya başarısı ile doğan barış ortamı içinde, 24 Eylül günü Ankara'da Franclin-Bouillon ile görüşmeler başlamıştır. Görüşmelere, İngilizlerin Malta'dan serbest bıraktıkları Ali Fethi Beyin (Okyar) de katılması, Mustafa Kemal ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal tarafından uygun görülmüştür.

Franclin-Bouillon ile üç hafta kadar süren görüşmelerde, azınlık hakları ve kapitülasyonlar konusunda sert çekişmeler olmuş, bu konuda Hariciye Vekili

---

(95) Yusuf Hikmet BAYUR, a.g.e., s.103.
Selahattin TANSEL, a.g.e., Cilt IV. s.46.
(96) Yusuf Kemal TENGİRŞEK, a.g.e., s.236.

Yusuf Kemal Beyin Misak-ı Milli'den ayrılmıyacaklarında diretmesi üzerine Franclin-Bouillon, öfkeli bir tavırla Yusuf Kemal'e: "Siz kapitülasyonları kaldıracağınızı mı aklınızdan geçiriyorsunuz!" demiş, buna karşılık Yusuf Kemal de: "Büyük Millet Meclisi kapitülasyonların kalktığının devletlerce kabulünü görmedikçe kılıcını kınına koymaz" cevabını vermiştir **(97).** Bu konuşmalar üzerine görüşmeler kesilmiştir.

Bu arada, Franclin-Bouillon ile tartışılan konular ve nasıl bir karar alınacağı, Bakanlar Kurulunda da görüşülmektedir. Fransız delegesi ile görüşmelerin kesilmesinden üç gün sonra Bakanlar Kurulu toplantıya çağrılmış, buna Yusuf Kemal Beyin de katılması istenmiştir. Bakanlar Kurulu toplantısında Mustafa Kemal Meclis Başkanı olarak, azınlıklar hakkında Ali Fethi Beyden, bulduğu formülü okumasını istemiştir. Fethi Bey görüşlerini Kurula açıklamış ve çoğunluk tarafından uygun bulunmuştur. Ancak Yusuf Kemal Bey, buna karşı çıkmış, konunun siyasi hukukla ilgili olduğunu, bu görüş doğrultusunda bir kararın, azınlıklara siyasi ayrıcalık vermek demek olacağını, kendisinin bunu uygulayamıyacağını, görevinden ayrılmak durumunda kalacağını belirtmiştir. Toplantıdan sonra Mustafa Kemal, Yusuf Kemal'e gizlice, Fransız delege ile olan görüşmelerde Fethi Beyin bulunmamasını önermiştir. Konu Meclise sunulmuş, bazı tartışmalar olmuş; ancak Misak-ı Milli'den ödün verilemez olduğunda da birleşilmiştir.

Franclin-Bouillon ile görüşmeler kısa bir aradan sonra yeniden başlamış ve sınır konusunda tartışmalar olmuş, Fransız delege, Bekir Sami Beyin yaptığı olduğunu söylemiş, toplantıda bulunan Fevzi Paşa da, sınırın Türkler için olması gerekli şeklini savunmuş ve ısrar edilmişse de Fransız delege bunu kabule

(97) Yusuf Kemal TENGİRŞEK, a.g.e., s.236-237.

yanaşmamıştır. Sonunda, sınır konusunda bazı ödünler vermek durumunda kalınmıştır.

Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, hükümetinin o sıralarda bu konudaki düşüncelerini şu sözlerle yansıtmaktadır: "....sözlerimizi Franklin-Bouillon'a kabul ettirmeye muvaffak olamadık. Bir de, Sovyetlerle muahededen sonra Avrupa'ya da Fransa tarikiyle (yoluyla) bir pencere açmaya şiddetle muhtaç olduğumuz için zaruri kabule mecbur olduk...." **(98)**.

Fransız delege ile çekişmeli geçen bu görüşmeler sona ererken, ele alınan konular hakkında bir karara varılmış ve bu doğrultuda bir anlaşmanın imza edilmesine geçilmiştir.

2 - Ankara Anlaşması :

Kurtuluş Savaşında Türklerle Fransızlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve Türk-Fransız savaşına son veren anlaşma 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara'da T.B.M.M. Hükümeti'nin Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile Fransız temsilcisi M.Franclin-Bouillon arasında imzalanmıştır.

Ankara Anlaşması adıyle bilinen ve onüç madde halinde kararları toplayan anlaşmaya, Yusuf Kemal Beyin altı, Franclin-Bouillon'un da beş mektubu ve ortak beyannamesi eklenmiştir.

Franclin-Bouillon, İngilizlerin tepkisini çekmemek düşüncesiyle anlaşmanın baş kısmına bir açıklama konulmasını istemiştir. Bu nedenle anlaşmanın başında

(98) Yusuf Kemal TENGİRŞEK, a.g.e., s.238.

"İki tarafın bir anlaşma arzusunda bulundukları cihetle, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Beyi ve sabık vekillerden Monsieur Franclin-Bouillon'u murahhas tayin etmişlerdir." sözleri yer almıştır.

Anlaşmanın 1.Maddesine göre : Fransızlarla Türkler arasındaki savaş, anlaşmanın imza edildiği tarihten itibaren son bulacak, bu karar ordulara, idari amirliklere ve halka duyurulacak,

2. Madde : Anlaşmanın imza tarihinden geçerli olmak üzere tüm savaş tutsakları serbest bırakılacak, belirlenecek en yakın şehre gönderilecek, masrafları, tutuklayan tarafça karşılanacak,

3. Madde : Fransız birlikleri, anlaşma tarihiyle beraber en geç iki ay içinde, 8.maddede belirtilen çizginin güneyine çekilecek,

4. Madde : Üçüncü maddede belirtilen süre içinde, boşaltma ve yerlerine Türk kuvvetlerinin girmesi işlemleri, her iki tarafın komutanlarınca belirlenecek karma bir komisyon tarafından yürütülecek,

5. Madde : Fransızlarca boşaltılan yerlere Türk kuvvetlerinin girmesi işlemleri tamamlandıktan sonra taraflar o bölgede genel af ilan edecekler,

6. Madde : Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Misak-ı Milli'de tanınan azınlık haklarını, bu konuda Müttefik Devletler ile bunların hasımları ve bazı müttefikleri arasında yapılan anlaşmalardaki esaslara göre doğrulayacağını bildirecek,

7. Madde : İskenderun bölgesi için özel bir yönetim kurulacak, bu bölgedeki Türk halkı kültürlerinin gelişmesi için her türlü kolaylıktan yararlanacak, Türkçe resmi dil olacak,

8. Madde : 3. maddede belirtilen sınır, İskenderun Körfezi üzerinde Payas'ın hemen güneyinde belirlenecek bir noktadan başlıyarak, Meydan-ı Ekbez'e doğru gidecek, tren istasyonu ve bölgesi Suriye'de kalacak, oradan Marsuva'yı Suriye'ye Karnaba ve Kilis'i Türkiye'ye bırakmak üzere güneydoğuya doğru uzanacak, Çobanbey istasyonunda demiryoluna kavuşacaktır. Sonra Bağdat demiryolunu izleyecek ve demiryolu platformu Nusaybin'e kadar Türk topraklarında kalacak, oradan Nusaybin ile Cezirei İbni Ömer arasındaki yolu izleyip Cezire-i İbni Ömer'de Dicle'ye ulaşacak, bu yol Türk topraklarında kalacak, Suriye de bu yoldan yararlanacak, Çobanbey ile Nusaybin arasındaki tren istasyonları Türklerde kalacak.

Bu sınırın saptanması için taraflarca bir komisyon oluşturulacak ve komisyon anlaşmanın imzasından itibaren bir ay içinde çalışmalara başlıyacak,

9. Madde : Osmanlı ailesinden Sultan Osman'ın büyükbabası Süleyman Şah'ın Caber kalesindeki Türk Mezarı adıyla bilinen yeri ve mezarla ilgili kısım Türk toprağı olarak kalacak, burada bir Türk bayrağı dalgalanacak ve Türk muhafızlar bulunacak,

10. Madde : Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Pozantı ile Nusaybin arasındaki Bağdat demiryolu ayrıcalığını, Adana bölgesinde, demiryolu ulaşımı ile ilgili ve ticari ulaşıma ait tüm işletmelerdeki haklarını Fransız hükümetince gösterilen bir Fransız grubuna devredecek,

11. Madde : Anlaşmanın onaylanmasından sonra, Türkiye ile Suriye arasında yapılacak bir gümrük sözleşmesi için karma bir komisyon kurulacak, anlaşmanın koşulları bu komisyonca belirlenecek, o zamana kadar taraflar hareketlerinde serbest olacak,

12. Madde : Kuveik suyu, Halep şehri ile kuzeydeki Türk bölgesi arasında, hakka uygun bir şekilde kullanılacak, Halep şehri ihtiyacını karşılamak üzere Türk toprağındaki Fırat Nehri'nden su alabilecek ve bunun masrafları Halep şehrince karşılanacak,

13. Madde : 8.madde ile belirlenen sınırın ileri ve gerisinde bulunan otlaklarda kullanma hakkına sahip olan veya o bölgede emlak ve arazisi bulunan yerli veya yarı göçebe halk, eski haklarından aynen yararlanacak, gümrük ödemeden zirai ürünlerini, hayvanlarını, araç ve gereçlerini sınırın her iki tarafına taşıyabilecek, bunlarla ilgili vergi ve yükümlülükler yerleştikleri memlekette yerine getirilecektir **(99).**

Bu koşulları taşıyan anlaşma metni, iki nüsha olarak düzenlenmiş ve maddelerin altına, Yusuf Kemal Bey ve Franclin-Bouillon açıklamalarda bulunarak bazı protokoller imza etmişlerdir.

Bu protokollerde Yusuf Kemal Bey, Harşit vadisindeki demir, krom ve gümüş madenlerinin ayrıcalığını doksan dokuz yıllığına %50 oranla ve anlaşmanın imzalanmasından sonraki ilk beş yılda tamamlanmak üzere bir Fransız kuruluşa verilmesine yetkili olduğunu, madenler demiryolu işletmeleri, liman ve

---

(99) T.C.Dışişleri Bakanlığı, a.g.e., s.152-163.
İsmail SOYSAL, Türkiye'nin Dış Münasebetleri İle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları, s. 20-29.
Salahi R.SONYEL, a.g.e., Cilt II. s.201-202.

nehirlerle ilgili ayrıcalıkları hoşgörü ile karşıladığını, teknik okullarda Fransız eğitimcilerden yararlanılacağını, İskenderun ve Antakya bölgesi halkına, Türk bayrağını da içeren özel bir bayrak seçme yetkisinin verilmesi gerektiğini belirtmiş, Franclin-Bouillon da, bunda yarar gördüğünü, ve anlaşmanın 5.maddesindeki genel aftan İskenderun ve Antakya bölgesi halkının da yararlanması için hükümetine öneride bulunacağını, İskenderun bölgesinde Türk çoğunluğun olduğu yerlere Türk memurların atanmasının doğru olacağını açıklamıştır. Bu protokollerde Bağdat demiryolunun ve İskenderun limanının kullanımı hakkında da bazı açıklamalar getirilmiş, anlaşmanın iki taraf arasında devamlı bir barışı sağlıyacağı, tüm problemlerin samimi bir hava içinde çözümleneceği, eski dostluğun yeniden kurulacağı ve anlaşmanın en geç on beş gün içinde, her iki taraf hükümetinin kabul etmesiyle yürürlüğe gireceği konusunda da anlaşıldığı belirtilmiştir.

Ankara Anlaşması, Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin, Kurtuluş Savaşı içinde İtilaf Devletleri'nden biriyle ve bir batılı devletle yaptığı ilk anlaşmadır. İtilaf Devletleri arasındaki dayanışmanın kırıldığının da bir belirtisidir. Sınır, Bekir Sami Beyin yaptığı anlaşmadakine benzer olmakla beraber Türkler lehine bazı değişikliklerle çizilmiştir. Nusaybin ile Cezirei İbni Ömer arasındaki sınır, Dicle'ye ulaşacak, Çobanbey ile Nusaybin arasındaki demiryolu istasyon ve tesisleri, Caber kalesi Türklerde kalacaktır.

Anlaşma, Türkler arasında büyük sevinç yaratmış, Yunan Savaşı için de moral vermiştir. Mustafa Kemal, anlaşma hakkında görüşlerini belirtirken şöyle demektedir : "... Bu anlaşma ile, siyasi, iktisadi askeri vs. hiçbir hususta istiklalimizden hiçbir şey feda etmeksizin, vatan topraklarımızın kıymetli parçalarını işgalden kurtarmış olduk. Bu anlaşma ile milli davamız ilk defa olarak Batı

devletlerinden biri tarafından kabul ve ifade edilmiş oldu..." **(100).**

Fransızlar da anlaşmayı olumlu bulmuş, Briand parlementoda haberi duyururken, alkışlarla karşılanmış, ve anlaşma, meclise sunulmadan onay görmüştür. Anlaşmanın oya sunulmaması hakkında Fransa'da bazı yorumlar da yapılmıştır. Daha sonra General Pelle; bunun mandaya bağlı yerler nedeniyle oylanmadığım belirtmiştir.

İngilizler, Fransızların İtilaf grubundan ayrılarak Türklerle bir anlaşma yapmasını tepki ile karşılamış, bu konuda Fransızlara bir de nota vermiştir.

Fransızlar anlaşmadan sonra, Türk topraklarını boşaltmaya başlamış, 4 Kasım'da başlayan bu işlemler içinde 20 Aralık'ta Fransız askerleri Adana'yı terketmiş, 25 Aralık 1921'de de Antep Fransızlarca boşaltılmıştır **(101).** Fransız askerleri işgal ettiği yerlerden çekilirken bazı savaş malzemelerini de Türklere bırakmıştır. Cresot topları, bir miktar silah ve cephane Türklerin Yunanlılarla çarpıştığı dönemde yararlı olmuştur **(102).**

Bu tarihten sonra Türk-Fransız ilişkileri 1923 Lozan Anlaşması öncesinde borçlar ve kapütilasyonlar nedeniyle ve 1937 yılında da Hatay konusu yüzünden *gerginleşmiş, ancak bir* savaşa dönüşmeden günümüze kadar gelmiştir.

---

(100) Kemal ATATÜRK, a.g.e., Cilt II. s.233.
(101) Selahattin TANSEL, a.g.e., cilt IV. s.47.
(102) Lord KİNROSS, a.g.e., s.436-437.

S O N U Ç

Türklerle Fransızlar arasındaki siyasi ilişkiler, XVI.yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. 1525 yılında Fransa Kralı I.François, Alman gücü karşısında zor duruma düşmüş, bu gücün kırılması için doğudaki büyük Osmanlı İmparatoru Kanuni'den yardım istemiştir. Kanuni, Avrupa içlerine ve Akdeniz'e seferler yaparak bir dünya İmparatorluğu kurmak istemektedir. İki yönde de Kanuni'nin karşısına çıkacak en büyük güç, Alman İmparatorluğudur. Bu gücün kırılması yolunda her iki devlette beliren ortak görüş, Türk-Fransız siyasi ilişkilerinin başlamasına neden olmuştur.

Dostluk çerçevesinde başlayan bu ilişkiler içinde Fransa, 1536 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile bir anlaşma yapmış, ticari ve hukuki ayrıcalıklar elde etmiş, Osmanlı'dan gördüğü yardımlarla da Alman tehlikesini atlatmaya çalışmıştır. Bu tarihten sonra Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinin odak noktası, bu ayrıcalıkların yenilenmesi ve yenilerinin sağlanması, Osmanlı ülkesinde Fransız ticaretinin geliştirilmesi olmuştur Fransa'nın başlattığı bu girişim, diğer Avrupa'lı devletlere de örnek olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomik yönden sömürülerek sonunun hazırlanmasında en önemli faktörü oluşturmuştur.

Fransa, XVII.yüzyılın başından itibaren Osmanlı ülkesindeki katolikler için de ayrıcalıklar elde etmiştir. XVIII.yüzyılın başında Fransa, Avrupa'nın en nüfuzlu kara devleti durumundadır. Fransa'nın bu durumu, Osmanlı İmparatorlu'ğuna

da yansıyacaktır. Osmanlı İmparatorluğu ise XVII.yüzyılın sonundan itibaren eski gücünü yitirmeye başlamıştır ve XVIII.yüzyılın başında da doğuda Rusya ve İran'la, batıda da Avusturya ile savaş halindedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin güçlü bir devletin desteğine ihtiyacı vardır; uzun yıllara dayanan dostluğu nedeniyle de ilk akla gelen devlet Fransa'dır. Fransa, bu yıllarda doğuda kendi ticareti için bir tehlike olmaya başlayan Rusya'ya ve Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin güçlü olmasını savunmaktadır.

Fransa, Osmanlı Devleti'nin Rusya ve Avusturya ile savaşlarında arabuluculuk girişimlerine başlamış, Rusya ile Osmanlı arasında 1724 yılında bir anlaşma yapılmasını sağlamış, ardından da 1739 yılında Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında Belgrat Anlaşmasının yapılmasında yardımcı olmuştur. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin dış siyasetinde Fransız etkinliği görülecektir. Osmanlı Devleti, Fransa'nın bu desteğinden memnun kalmış ve 1740 yılında O'nunla bir anlaşma yaparak daha önce hükümdarların sağlığı süresince geçerli olan ayrıcalıkları sürekli hale getirmiştir. Fransa, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde daha kayıtsız davranmaya başlamış ve değişken bir tutum izlemiştir. XVIII.yüzyılın ortasında Fransa, kıta Avrupa'sında 7 yıl savaşları ile, denizaşırı ülkelerde de İngiltere ile savaş halindedir, Kanada ve Hindistan'daki sömürgelerini İngiltere'ye terk etmek durumunda kalmıştır. Sömürge savaşının devam ettiği ve Osmanlı gücünün giderek zayıfladığı bu dönemlerde Fransa, Karadeniz'e girmek, oradaki ticareti Rusya ile paylaşmak ve İngiliz gücünü kırmak istemektedir ve her an Türk dostluğunu feda edebilecek durumdadır.

1789 yılında Fransa'da büyük bir ihtilal çıkmış, sosyal ve siyasal alanda önemli değişiklikler olmuştur. Fransa'nın bu yeni durumu, Avrupa monarşilerince tepki ile karşılanmış, Osmanlı Devleti ise, Fransa ile ilişkilerini bozmamış,

ancak Rusya ve İngiltere gibi büyük devletlerin tepkisini çekmemek için de Fransa'nın yeni rejimini tanımakta acele etmemiştir. Fransa, ihtilali izleyen yıllarda Avrupa'lı devletlerle bir dizi savaşlara girişmiş, bu arada Türkleri bir ittifaka çekerek düşmanlarını başka cephede oyalamak istemiş, ancak bu gerçekleşmemiştir. 1797 yılında Avrupa'da elde ettiği başarılarla Adriyatik kıyılarına sarkan Fransa, burada Osmanlı azınlıklarını bağımsızlık yolunda ayaklandırmaya çalışmış, Mısır'a yapacağı bir sefer öncesinde Osmanlı Devleti'ne problem yaratmak istemiştir. 1798 yılında, Fransa, İngiliz deniz ticaretine bir darbe indirmek ve Akdeniz'de üstünlük sağlamak üzere bir Osmanlı toprağı olan Mısır ve Suriye'yi işgale başlamış, Türk-Fransız ilişkileri de ilk kez savaşa dönüşmüştür. Osmanlı Devleti, bu işgali ancak İngiliz etkinliği ve Rus desteği ile kaldırabilmiş, Mısır'ın boşaltılmasından sonra da Fransa ile 1802'de Paris Anlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma ile Osmanlı-Fransız toprak bütünlüğü ortak garanti altına alınmış, Fransa'ya Karadeniz'e çıkma hakkı tanınmıştır. Fransızların Mısır seferi, Osmanlının dış siyasetinde değişikliklere neden olmuş, Osmanlı Devleti, işgal sırasında İngiltere ve Rusya ile anlaşmalar yaparak bazı ödünler karşılığında kendini güvenceye almaya çalışmış ve İngiliz desteğine doğru da kaymaya başlamıştır.

Rusya, Osmanlı Devleti ile bu yakınlaşmadan sonra anlaşmanın yenilenmesi çabasına girmiş ve Osmanlı Devleti'ne baskılar yaparak 1805 yılında bir anlaşma yapmıştır. Bu yakınlaşmadan tedirgin olan Fransa, bu sırada savaş halinde olduğu Rusya ve Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti ile ilişkilerini güçlendirmek istemiş, Osmanlı Devleti, Fransa'nın dostluğuna artık güvenle bakmadığından buna yatkın görünmemiştir. Ancak Fransa'nın Austerlitz'deki başarısı, Osmanlı Devleti'ndeki tereddütleri silmiş ve yeniden bir yakınlaşma başlamıştır. Fransa,

bu yıllarda bir taraftan Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya savaşa kışkırtırken, bir taraftan da Rusya ile Osmanlı topraklarının geleceğini görüşmüştür.

XIX.yüzyılın başında Mora'da bir Yunan bağımsızlığı için isyan çıktığında, Fransa, Rusya ve İngiltere ile beraber Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almış, ardından kuzey Afrika'da bir sömürge İmparatorluğu kurmak için ilk adımı atmış ve 1830 yılında Cezayir'i işgal etmiştir. Osmanlı Devleti, işgal karşısında etkin önlem alamamış, Fransa da Cezayir'e tamamen yerleşmiştir. Mısır valisi Mehmet Ali Paşanın isyanında Fransa, İngiltere'ye karşı Mehmet Ali üzerindeki nüfuzunu korumaya çalışmış, Mehmet Ali Paşaya yatkın davranmış, konunun bir İngiliz ve Rus etkinliği ile çözümlenmesini istemediğinden yoğun arabuluculuk girişimlerinde bulunmuş ve 1833'de Mehmet Ali'nin çıkarlarını gözeten bir anlaşmanın yapılmasında etkili olmuştur. Mısır sorununun yeniden alevlendiği ve Boğazların tehlikeye girmeye başladığı dönemde, Fransa, Mehmet Ali üzerine baskı yapmayı öneren İngiliz görüşüne karşı çıkmış, bu nedenle 1840'da yapılan Londra Boğazlar Sözleşmesinde dışarda bırakılmış, ardından yine İngiliz etkinliğinde imzalanan 1841 Londra Anlaşmasına katılmış ve Boğazlarda Osmanlı egemenliğini kısıtlayan bir anlaşmada yer almış, Boğazların koruyuculuğunda ortak garantör devletlerden biri olmuştur.

Fransa XIX. yüzyılın ortalarında katolik koruyuculuğuna tekrar yönelmiş ve bu yolla Osmanlı üzerinde artan Rus nüfuzunun kırılmasına çalışmıştır. Bu nedenle başlayan bir Fransız-Rus çekişmesi Osmanlı Devleti'ni Kırım Savaşına götürmüş, Fransa, İngiltere ile birlikte bu savaşta Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ne yardım etmiş, savaşın son zamanlarında İngiltere'nin Rusya'yı büyük bir yenilgiye uğratarak yapılacak anlaşmada en nüfuzlu devlet olmasını

istememiş. Rusya'ya yaklaşmış, savaşı sona erdirmeye çalışmış ve sonunda Osmanlı toprak bütünlüğünü devletlerin oritak garantisine alan, Karadeniz'i tarafsız kılan 1856 Paris Anlaşmasının imzalanmasında etkin bir rol oynamıştır. Fransa, bu savaş sırasında, 1854'de Osmanlı Devleti'ne borç para vermeyi de başlatmıştır. Bu, giderek artacak ve Osmanlı Devleti'ni büyük yükümlülük altına sokacaktır.

Fransa, bundan sonra doğu ticaretinde bir geçiş bölgesi olan Suriye ve Lübnan'ı kendi nüfuzu altına almak ve İngiliz ticaretine engel olmak üzere bölgedeki Marunilerin koruyuculuğunu üstlenmiş, Maruni-Dürzi çatışmasını artırarak sonunda, Lübnan'da Osmanlı bağlarını zayıflatan bir yönetimin kurulmasına neden olmuştur. Zayıflayan Osmanlı gücünden yararlanarak Mısır valisinden ayrıcalıklar alan Fransa, 1869'da Süveyş kanalının açılmasını da gerçekleştirmiştir.

Balkanlarda çıkan ayaklanmalarda destekleyici rolüyle 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı öncesinde bölgede gerginliği artıran Fransa, bu savaş sonunda İngiltere'nin Kıbrıs'ı elde etmesi üzerine Tunus'a asker çıkararak 1881'de burayı himayesi altına aldığını bildirmiş, ardından da bölgeye tamamen yerleşmiştir. Fransa, Osmanlının zayıflayan gücünden yararlanarak Afrika'daki sömürge sınırlarını genişletmektedir.

1870'de Fransa'nın Prusya'ya yenilmesi ise, Avrupa siyasal dengesinde önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuş, böylece Alman birliğinin tamamlanması yolunda en büyük engel kalkmış ve Almanya bu tarihten sonra giderek güçlenmeye başlamıştır. Bu yeni durum Avrupa'lı devletleri bir bloklaşmaya götürmüş , Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf grupları böylece ortaya çıkmıştır.

Fransa'nın 1881'de Tunus'u ele geçirmesi, 1911'de de Fas'ı işgal etmesi, bir başka Avrupa'lı devlete de cesaret vermiş, İtalya, çoktan beri planladığı Trablusgarb'ı 1911'de işgal etmiştir.

XX. yüzyılın başında Osmanlı Devleti, siyasi gücünü iyice yitirmiş, Balkanlardaki ve Kuzey Afrika'daki toprakları elinden çıkmıştır. Fransa, bu gücün zayıflatılmasında büyük bir çaba göstermiş, diğer devletlere de örnek olmuştur.

Balkan Savaşlarında bağlaşığı Rusya'nın yanında yer alan ve Balkan devletlerinin amaçları doğrultusunda arabuluculuk girişiminde bulunan Fransa, 1914'de çıkan I.Dünya Savaşı öncesinde de Osmanlının dost arayışına yüz vermemiş ve savaş içinde çeşitli cephelerde Osmanlı Devleti ile savaşmış, müttefikleriyle daha savaş içindeyken gizli anlaşmalar yaparak Türk topraklarını paylaşmış, savaş sonunda imzalanan Mondros Ateşkes Anlaşmasından sonra da, anlaşma koşullarını en geniş şekliyle uygulamaya koymuş ve Türk topraklarında işgallere başlamıştır. Fransa, 1919'da Paris'te toplanan barış konferansında da, Ermeni isteklerinin baş savunucusu olmuş, Yunan ve Kürt isteklerini desteklemiş, Kurtuluş Savaşının hazırlık döneminde, kendi nüfuz bölgesi olarak planladığı bölgede bir kongre toplanmasını önlemeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. Güney'deki çarpışmalar devam ederken, buna sömürgelerdeki müslümanların tepki göstereceğinden ve Suriye'deki Arap milliyetçilerinin Türk milliyetçilerle işbirliği yapacağından endişelenen Fransa, Temsil Heyeti üyeleriyle ilişki kurmaya, onların isteklerini öğrenmeye çalışmış, Anadolu'daki savaşın durdurulması, müttefikleriyle birlikte kendi isteklerine uygun bir barışın Osmanlı Hükümetine kabul ettirilmesi için İstanbul'un işgaline katılmış ve Sevres Anlaşmasını Osmanlı'ya imzalatmıştır. Anadolu'daki yeni kurulan teşkilat ile İstanbul ikileminden yararlanmaya çalışan Fransa, 1921'de Londra'da barış için

toplanan konferans sırasında, Türk delegesiyle, Ankara'daki hükümetçe onaylanmayacak bir anlaşma yapmayı da başarmıştır.

Fransa, Güney Anadolu'da savaşın uzaması ve işgal edilen yerlerin bir kısımının tekrar Türklerin eline geçmesi, kendi kamuoyundan baskıların artması üzerine barış girişimlerine başlamış, bu girişimlerde Türk-Yunan savaşının gidişini de kollamış ve Türklerin Sakarya'da elde ettiği başarı üzerine T.B.M.M. Hükümetiyle 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşmasını imzalamıştır. Böylece Güney Anadolu'daki Türk-Fransız Savaşı da sona ermiştir.

Bu tarihten sonra Türklerle Fransızlar arasındaki ilişkiler, bir savaşa dönüşmemiş, 24 Temmuz 1923'de Lozan Anlaşması, 30 Mayıs 1926'da Dostluk ve İyi Komşuluk Sözleşmesi, 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi ve 23 Haziran 1939'da Hatay sorununun çözümü gibi gelişmeler içinde yol alarak ve Türk dış politikasını etkileyerek günümüze kadar gelmiştir.

KAYNAKLAR

AKÇURA, Yusuf : Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda) 2.B. Ankara:1985 Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi Sa.1a.

AKIN, İlhan F : Kamu Hukuku. 6.B. İstanbul: 1990. Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.

AKIN, İlhan F : Siyasi Tarih 1870-1914 İstanbul:1983. Fakülteler Matbaası.

AKIN, İlhan F : Türk Devrimi Tarihi. 3.B. İstanbul: 1986 Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.

AKINCI, Gündüz: Türk-Fransız Kültür İlişkileri (1071-1859) Atatürk Üniversi tesi Yayınları No:276. Ankara:1973. Cumhuriyetin 50.Yılı Armağanı. Sevinç Matbaası.

AKYÜZ, Yahya: Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922) Ankara : 1975.

ALTUĞ, Yılmaz : Türk İnkılap Tarihi. 5.B. İstanbul: 1983. Akademik Kitaplar Serisi: 14 Üçdal Neşriyat.

ALTUNDAĞ, Şinasi: Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı, Mısır Meselesi 1831-1841. Ankara: 1945 Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Seri- No:7 Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ARMAOĞLU, Fahir H.: Siyasi Tarih 1789-1960. 3.B. Ankara:1975. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:362. Ayyıldız Matbaası.

ATATÜRK, Kemal: Nutuk. 1919-1920 C.I. Türk Devrim Tarihi Enst. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ATATÜRK, Kemal : Nutuk C.II.I.B. İstanbul : 1975 Kültür Bakanlığı 1000 Temel Eser : 68. Milli Eğitim Basımevi.

ATATÜRK, Kemal : Nutuk. C.III.Vesikalar. Türk Devrim Tarihi Enst. İstanbul : 1960. Maarif Basımevi.

AYBARS, Ergün : Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I. 2.B. İzmir : 1986 Ege Üniversitesi Basımevi.

AYDEMİR, Şevket Süreyya : Tek Adam. Mustafa Kemal C.I., II.III. 8.B. İstanbul : 1981. Remzi Kitabevi.

AYHAN, Yusuf : Mustafa Kemal'in Pozantı Kongresi ve Adana'nın Kurtuluşu. Adana : 1963 İpek Matbaası

BAYUR, Yusuf Hikmet : Türkiye Devleti'nin Dış Siyasası. Ankara : 1973. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. Seri - Sa. 20.

BAYUR, Yusuf Hikmet : Türk İnkılabı Tarihi. C.I.,II.,III.2.B Ankara : 1983 Türk Tarih Kurumu Yayınları VIII. Dizi - Sa. 14 fl.

BERKES, Niyazi : Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul : 1978. Doğu-Batı Yayınları. I.

CEBESOY, Ali Fuat : Milli Mücadele Hatıraları. İstanbul : 1953. Vatan Neşriyatı.

ÇAYCI, Abdurrahman : Büyük Sahra'da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911). Erzurum. 1970. A.Ü.Yay.No.73.

EROĞLU , Hamza : Türk İnkılap Tarihi. 1.B.İstanbul: 1982 Devlet Kitapları Milli Eğitim Basımevi.

ESMER, A.Şükrü : Siyasal Tarih, İstanbul: 1936. Arkadaş Basımevi, Yük.İkt. ve Tic. Mektebi Talebe Cemiyeti Yay. Sayı.81.

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri : Fransız İhtilali ve Tanzimat. İstanbul : 1939. Türkiye Felsefi, Harsi ve İçtimai Araştırmalar Merkezi. Kitapları. Seri : A. Sa.11.

ÖZTUNA, T.Yılmaz : Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi. C.III-XII. 3.B. İstanbul : 1963 Hayat Yayınları A.Ş.

SONYEL , Salahi R.: Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika. C.I., II. Ankara: 1973. Türk Tarih Kurumu Yay., XVI. Dizi - Sa.19.

SOYSAL, İsmail : Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802). Ankara : 1964 Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Seri. Sa : 44.

SOYSAL, İsmail : Türkiye'nin Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Andlaşmaları. Ankara . 1965.

TANSEL, Selahattin : Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. C: I-IV. Ankara: 1978 Milli Eğitim Basımevi.

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal : Vatan Hizmetinde. Ankara : 1981 Kültür Bakanlığı. Doğumunun 100.Yılında Atatürk Yayınları:14.

TUKİN, Cemal : Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, İstanbul : 1947. İ.Ü.Ed.Fakültesi Yayınları. Tarih Bölümü. No : 314.

TÜRKGELDİ, Ali : Moudros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi. Ankara 1948. Türk Dev.Ta.Ens.Yay.7.Güney Matbaacılık ve Gazetecilik.

UÇAROL, Rifat : Siyasi Tarih. 3.B. İstanbul: 1985 Filiz Kitabevi

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı : Osmanlı Tarihi 4.B. Ankara: 1982 Türk Tarih Kurumu Yay.XIII.Dizi Sa.16.C.I-IV.

ÜÇOK, Çoşkun : Siyasal Tarih. 1789-1950. Ankara: 1967 Başnur Matbaası. 6.B.

ÜLMAN, Haluk : 1860-1861 Suriye Buhranı, Ankara : 1966 A.Ü.Siyasal Bil.Fakültesi Yay. 211-193. Sevinç Matbaası

ÜZEL, Sahir : Gaziantep Savaşının İç Yüzü. Ankara: 1952 Doğuş Limited Ortaklığı Matbaası.

T.C. DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI YAYINLARI

- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl. Kurtuluş Savaşımız (1919-1922). T.C. Dış İşleri Bakanlığı, Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Md.Yay.

GENEL KURMAY BAŞKANLIĞI YAYINLARI

- Türk İstiklal Harbi I.Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı. Ankara: 1962. T.C. Milli Savunma Bakanlığı Gnkur.Bşk.Harb Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Gn.Kur.Basımevi.